

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ'NDE ŞART VE CEZM EDATLARI VE KUR'AN-I KERİM'DE
KULLANIMLARI

YÜKSEK LİSANS

Havva ASLAN

EKİM-2022
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**ARAP DİLİ'NDE ŞART VE CEZM EDATLARI VE KUR'AN-I KERİM'DE
KULLANIMLARI**

**CONDITION AND CEZM PREPOSITIONS IN ARABIC LANGUAGE
AND THEIR USAGE IN THE QUR'AN**

YÜKSEK LİSANS

Havva ASLAN

**EKİM-2022
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**ARAP DİLİ'NDE ŞART VE CEZM EDATLARI VE KUR'AN-I KERİM'DE
KULLANIMLARI**

**CONDITION AND CEZM PREPOSITIONS IN ARABIC LANGUAGE
AND THEIR USAGE IN THE QUR'AN**

YÜKSEK LİSANS

Havva ASLAN

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Fikri GÜNEY

**EKİM-2022
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans olarak hazırlamış olduğum “**Arap Dili’nde Şart ve Cezm Edatları ve Kur’an-ı Kerim’de Kullanımları**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi’nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

31/10/2022

Havva ASLAN

TEŞEKKÜR

Kur'an-ı Kerim Allah'ın cahiliye döneminde sevgili peygamberimize gönderdiği ilahi sözlerdir. Cahiliye dönemi edebiyatın çok yüksek olduğu bir dönemdir. Kur'an'da edebiyatın zirve noktalarında olduğu bu dönemde nazil olmuştur. Arap dilinin özelliklerini kendi üslubuyla kullanmıştır. “Şart ve Cezm Edatları ve Kur'an-ı Kerim'de Kullanımları” adlı çalışmamda arap dilinde önemli bir yer tutan edatların kullanım alanlarını inceleyerek, Kur'an-ı Kerim'in kendi üslubuyla bu edatları nasıl kullandığı gözler önüne serilmiştir. Öncelikle, bu araştırma için beni yönlendiren, karşılaştığım zorlukları bilgi ve tecrübesi ile aşmamda yardımcı olan değerli Danışman Hocam Dr. Öğretim Üyesi Fikri GÜNEY'e desteğinden dolayı teşekkürlerimi sunarım. Hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini esirgemeyen sevgili aileme ve özellikle annem Emine ASLAN'a sonsuz teşekkür ederim.

Havva ASLAN
GÜMÜŞHANE - 2022

ÖZET

Kur'an-ı Kerim'i anlayabilmek için Arap Dili'nin derinliklerine inmemiz gerekir. Tezimizde Arap dilinde kullanılan şart ve cezm edatlarının neler olduklarından başlayarak cümleye ne tür anlamlar kattıkları ele alınacaktır. Kur'an-ı Kerim'de örnekleri olan şart ve cezm edatları kullanıldıkları ayetlerde çeşitli anlamlar vermekle beraber çeşitli görevlerde de kullanılmaktadır.

Çalışmamızda Arap dilinde şart ve cezm edatları ve görevlerini ele almakla birlikte bu edatların birbirlerinden benzer ve farklı yönleri üzerinde duracağız. Edatların Kur'an-ı Kerim'den örneklerini vererek nasıl kullanıldıklarını inceleyeceğiz. Böylece Kur'an-ı Kerim'i anlamamızda ne tür katkıları olduğunu görmeye çalışacağız.

Tezimiz giriş ve üç ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde şart ve cezm edatlarının hangi eserlerde yer aldığına dair bilgiler verdikten sonra bu edatlar için özel olarak hangi kitaplar yazılmıştır ve bu konu hakkında yazılan tezler nelerdir bunlar hakkında bilgiler vermekteyiz.

Birinci bölümde konumuza giriş yaparak şart kelimesinin ne anlama geldiği üzerinde durduktan sonra şart edatlarının hangileri olduğu hakkında bilgi verdik. Devamında şart ve cevap cümlesinden bahsederek şart edatlarının anlamlarını ve cümledeki görevlerini ele aldık. Bu bölümün son kısmında ise cezm kelimesinin ne anlama geldiği Arap Dili'nde hangi manada kullanıldığına dair bilgiler verdikten sonra cezm edatlarını vererek özelliklerini açıklamaya gayret gösterdik.

İkinci bölümümüzde cezm edatları ve şart edatlarının birbirlerinden farklılıklarını ve benzerliklerini ele aldık. Bu bölümde şart edatlarının kendi içerisinde benzer ve farklı yönlerine baktığımız gibi cezm edatlarıyla olan benzer ve farklı yönlerini de incelemeye çalıştık.

Ve son olarak üçüncü bölümde Kur'an-ı Kerim'de şart ve cezm edatlarının kullanıldığı ayetleri ele alarak i'rab yönünden incelemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Arap dili, Cezm, Edat, Kur'an-ı Kerim, Şart

SUMMARY

In our thesis, starting from what the conditional and cezm prepositions used in the Arabic language are, what kind of meanings they add to the sentence will be discussed. The prepositions of condition and cezm, which are examples in the Qur'an, are used in various tasks in the verses they are mentioned.

In our study, we will focus on the similar and different aspects of conditional and cezm prepositions and their functions in the Arabic language. We will examine how prepositions are used by giving examples from the Qur'an.

Our thesis consists of an introduction, three main chapters and conclusions. In the introductory part, we gave information about the works in which the conditional and cezm prepositions take place, and we gave the works related to the subject.

In the first part, after focusing on what the word condition means, we gave information about the conditional prepositions. Afterwards, we discussed the conditional prepositions by talking about the condition and answer sentence. In the last part, after giving information about what the word cezm means, we tried to explain its features by giving the prepositions of cezm.

In our second part, we discussed the differences and similarities between the cezm prepositions and the conditional prepositions.

And finally, in the third part, we tried to analyze the verses in the Qur'an in which the prepositions of condition and cezm are used, in terms of i'rab.

Keywords: Arabic language, Cezm, Preposition, Qur'an, Condition.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET.....	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	IX
1. GİRİŞ	1
2. ŞART VE CEZM EDATLARI	3
2.1. Şart'ın Lügat Anlamı	3
2.2. Şart'ın İstılah Anlamı.....	3
2.2.1. Nahivciler Göre Şartın Anlamı	4
2.3. Şart ve Cevap Cümlesi	4
2.3.1. İki Muzâri Fiili Cezm Eden Şart Edatları	6
2.3.2. Cezm etmeyen Şart Edatları.....	15
2.4. Şart Edatları ve Cümledeki Görevleri	17
2.5. Muzâri Fiili Cezm Eden Edatlar	26
2.5.1. Cezm'in Lügat ve İstılah Anlamı.....	26
2.5.2. Cezm Edatları.....	27
3. ŞART EDATLARI VE CEZM EDATLARININ BENZER VE FARKLI YÖNLERİ	30
4. KUR'ÂN-I KERÎM'DE ŞART VE CEZM EDATLARININ KULLANIMI İ'RAB VE MANAYA ETKİSİ.....	33
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	60
KAYNAKÇA.....	64
ÖZGEÇMİŞ	69

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

B	: Bin veya İbn
b.y.	: Basım yeri yok
Çev	: Çeviri
H	:Hicrî
İfav	:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
Neş	: Neşreden
ö.	:Ölümü
s.s	:Sayfa sayısı
t.y	:Tarih yok
thk	:Tahkik eden
vb	:Ve benzerleri
vd.	:Ve diğerleri
y.y.	: Yayıncı bilinmiyor

1. GİRİŞ

Arap dili en eski dillerden bir tanesidir. Bunun getirdiği bir özellik olarak içerdiği konular ve özellikleri itibarıyla çok geniş bir alana sahiptir. Biz de bu çalışmamızda Arap dilinin bir parçasını teşkil eden şart ve cezm edatlarını ele almaktayız.

Şart ve cezm edatları her nahiv kitabının başlı başına bir konusudur. Ve bilhassa şart ve cezm edatlarını konu alan çalışmalar vardır. Arap Dili'nde edatlar önemli bir yer tutar ve yoğun olarak dil içerisinde kullanılır. Tezimizde bu konuyu ele alma gerekçemiz de konuşma veya yazı dilinde sürekli kullandığımız bu edatların hangi manalara geldiği ve cümlelerde nasıl kullanıldıklarını ifade etmektir. Ve bunun yanında Kur'an-ı Kerim'de bu edatları nasıl kullanıldığını incelemektir.

Araştırmamızın yöntemi tarama modeli şeklindedir. Arap Dili'ne dair çeşitli eserler taranarak belirlenen başlıklarda anlatılmaya çalışılmıştır.

Araştırmamızda temel kaynağımız Kur'an-ı Kerim'dir. Bunun yanında klasik nahiv kitapları ve konu ile ilgili yazılan çeşitli kitaplar ve makaleler kaynak olarak ele alınmıştır. Öncelikle Arap diline dair en önemli ve en eski eserler olan Sibeveyh'in *el-Kitab*'ı, Müberred'in *Muktadab*'ı, Cürçânî'nin *el-'Avâmilü'l-mi'e*'si, Zeccâcî'nin *el-Cümel*'i, Cevherî'nin *Tâcû'l-luğa ve şîhâhu'l-'Arabîyye*'si, Mârûnî'nin *Bahşû'l-meţâlib*'i, Ebû Ca'fer en-Nahhâs'ın *et-Tuffâha fi'n-Nahv*'i, Zemahşerî'nin *El-Mufasssal fi İlmi'l-'Arabîyye*'si, Zeccâcî'nin *Kitabu'l-Lâmat*'ı gibi değerli birçok eserden ele aldığımız konular taratıldı.

Günümüze doğru ele alınan Arapça eserler ve bunların yanında Türkçe eserlerden de konumuz taratılmıştır. Günümüze doğru ele alınan Arapça eserlerin en önemlisi son dönem nahiv-dil âlimi olan Abbas Hasan'ın (ö.1979) *en-Nahvü'l-vâfi maa rabtihi bi-esâlibi'r-refi'a ve'l-hayati'l-luğaviyyeti'l-müteceddide* adlı eseridir. Şart edatlarını geniş bir şekilde ele alan bu eser yol gösterici bir kaynak olmuştur. Türkçe yazılan ve çeşitli fakültelerde ders kitabı olarak okutulan eserlerden de yararlanmaya çalıştık. Türkiye'de nahive dair eser veren Mustafa Meral Çörtü'nün(ö.2017) *Arapça Dilbilgisi Nahiv* adlı eseri ve bunun yanında daha önce kaleme aldığı *Sarf-Nahiv-Edatlar* adlı eserinde inceleme fırsatı bulduk ve araştırdığımız konuyu eserlerde inceleyerek tezimize katmaya çalıştık. Türkçe eser veren bir başka nahiv âlimi olan Mehmet Emin Maksudoğlu'nun *Arapça Dilbilgisi* adlı eserinden de yararlanmaya çalıştık.

Nahive dair bilgiler veren eserlerin yanında özel olarak edatları ele alan eserleride incelemeye çalıştık. Bunlardan bir tanesi Hasan Akdağ'ın kaleme almış olduğu *Arap*

Dilinde Edatlar adlı eseridir. Bunun yanında Selami Bakırcı ve Sadi Çögenli'nin yazmış olduğu *Arapça Edatlar Sözlüğü* eseride araştırmamızda yardımcı olan bir diğer eserdir.

Kur'an-ı Kerim'den alınan ayetlerin meallerinde ise Diyanet İşleri Başkanlığının meallerini kullanılmıştır.

Şart edatlarını ve şart cümlesini ele alan birçok çalışma vardır. Biz bu çalışmalardan farklı olarak edatların kullanım alanlarını vermemizin yanında Kur'an-ı Kerim'de nasıl kullanıldığını da vermeye çalıştık. Tezimizle birlikte Kur'an-ı Kerim'i daha iyi anlayabilmeyi amaçladık.

Ülkemizde bu konu üzerine yazılan çeşitli çalışmalar bunlardır:

- Mehmet Musa ŞİRİN, *Şart Edatları'nın Nahivciler ve Fıkıh Usulcileri Arasındaki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.
- Enes BARAN, *Arap Dili'nde Şart ve Cezâ*, Yüksek Lisans Tezi, Yozgat, 2019.
- Hüseyin ŞAHİN, *Arap Dili'nde İn(ن) i Şartıyye ve Kur'an-ı Kerim'deki Kullanımları*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2018.
- Osman AŞÇIOĞLU, *Arap Dili'nde Şart Kipi*, Makale, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:4, Cilt:4, Yıl:4, 1992.
- Atik AYDIN, *Arapça Şart Cümleleri'nde Zaman*, Makale, Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl:13, Sayı:36, Ankara 2013/1.

Ülkemiz dışında da bu konuyu ele alan eserler bulunmaktadır. Bunlar:

- 'Abdulaziz Ali es-Sâlih el-Muaybid, *eş-Şart fi'l-Kurâni'l-Kerîm*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Câmi'atu'l-Kahire, Külliyyeti Dâru'l-'Ulûm, 1976.
- Nâsır b. Muhammed b. Nâsır Kerîrî, *Üslûbu's-Şart Beyne'n-Nahviyyîn ve'l-Usûliyyîn*, İdâretü'l-âmmeli's-Sekâfeti ve'n-Neşri, Riyad 2004.
- Fahd Muhammed Dîb el-Ceml, *eş-Şart gayru'l-câzime fi'l-Kur'âni'l-Kerîm dirâseten nahviyyeten delâliyyeten*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Câmiatü'l-İslamiyye, Külliyyeti'l-Âdâb, Kısmü'l-Lügati'l-Arabiyye, Gazze, 2014.

Şart edatlarını ele alan çalışmalar genel olarak yukarıda gibidir. Bu çalışmalar özel olarak şart cümlesini, şart edatlarının kullanımlarını veya nahivciler arasındaki yerlerini incelemişlerdir. Biz çalışmamızda hem şart hemde onunla bağlantılı olan cezm edatlarını ele almaktayız. Bunun yanında bu edatların arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaya çalıştık. Kur'an-ı Kerim'de nasıl kullanıldığını vermekle birlikte ne sıklıkla kullanıldığını vererek konunun genel hatlarıyla anlaşılmasını hedefledik.

2. ŞART VE CEZM EDATLARI

2.1. Şart'ın Lügat Anlamı

Şart (شرط) sözlükte ş-r-t (شَرَطَ) fiilinden türemiş bir isimdir. (شرط) fiili şart koşmak, gerekli kılmak, koşul koymak, onu yapmaya mecbur bırakmak gibi anlamlara gelmektedir.¹

Şart (شرط) kelimesinin çoğulu (شروط) veya (شراء) şeklinde gelir. Bir şeyin olması için ön koşul olan şeydir, bir temel kural, gerekli olan. Ör: 'العمل شرط النجاح' Başarının koşulu çalışmaktır. 'الوضوء شرط للصلاة' Abdest namaz için bir şarttır.²

Günlük hayatımızda da kullandığımız şart kelimesi aynı anlamlara gelmektedir. Türkçemizde, olması başka durumların gerçekleşmesini gerektiren şey, koşul anlamında kullanırız. Şart koşmak ve bir durumu şarta bağlamak için şart cümleleri kurarız. Örneğin; 'Uslu durursan oyun oynamana izin verilir'. Bu cümlede oyun oynanılmasına izin verilmesi uslu durulması gibi bir şarta bağlanmıştır.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi şart bir şeye ön koşul olan şeydir. Şartın meydana gelmesiyle sonuçta meydana gelebilecektir.

Eski sözlükleri incelediğimizde şart kelimesinin alamet anlamında da kullanıldığını görmekteyiz. Örneğin أشرط الساعة yani burada kıyamet alameti anlamına geldiği anlaşılmaktadır.³ Kur'an-ı Kerim'de de bu anlamda kullanılmıştır.

فَهُلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا

"Onlar kıyametin kendilerine ansızın gelmesinden başka bir şey beklemiyorlar.

Muhakkak onun alametleri gelmiştir."⁴

2.2. Şart'ın Istılah Anlamı

Şart kelimesi her alanda farklı şekillerde tanımlanmıştır. Usul-i fıkıhta vaz'î hükümlerden bir tanesidir ve bir hükmün varlığı kendi varlığına bağlı olmakla birlikte

¹Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Kahire: Dârü'l-Maârif, 1119), "Şart", 2235; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra* (Pdf: Kahire, 2008), "Şart", 1186; Butrus el-Bustânî, *Muhîtü'l-Muhît* (Lübnan: Typo Press, 1987), "Ş-r-t", 460.

² Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Doktor Abdu'l-Hamid Hendavî (Beyrut: Daru'l-İlmiyye, 1424/2002), 2/322; Ahmet Muhtar Ömer, "Şart" 1187; İbn Manzûr, "Şart", 2235; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, (Beyrut: Müessesetü'l-Risale, 1426/2005), 673.

³ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, 2/323; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî, *Mu'cemu'l-me'kâyisi'l-luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Daru'l-Fikr, 395), "Şart", 3/260; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve şîhâhu'l-'Arabiyye* (Kahire: Daru'l-Hadis, 1430/2009), "Şart", 592.

⁴ Muhammed 47/8.

kendisinin varlığı onun varlığını zaruri kılmayan ve onun yapısından bir parça teşkil etmeyen durumu ifade eder.⁵ Türkçe’de ki karşılığı ise koşuldur.⁶

2.2.1. Nahivciler Göre Şartın Anlamı

Abdu’l-Hadî el-Fadlî (ö. 1935/2013) şart’ın tanımını ‘bir şeyin başka bir şeye bağlanmasıdır’ olarak ifade etmiştir.⁷ Ebü’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sümâlî (ö. 286/900) şartın tarifini verirken ‘bir şeyin başka bir şeyin meydana gelmesi nedeniyle meydana gelmesidir’⁸ diye açıklamıştır. Cemâleddîn Abdullah bin Ahmed bin el-Fâkihî’ye (ö. 972/ 1564) göre şart ‘bir cümlemin içeriğinin başka bir cümlemin içeriğine bağlanmasıdır’.⁹ Nahivcilere göre ise, hükmün, kendisine ۞ veya diğer şart edatlarından bir tanesiyle bağlandığı şeydir.¹⁰

2.3. Şart ve Cevap Cümlesi

Arap Dili’nde cümle üç öğeden oluşmaktadır ve bunlar: İsim, fiil ve harftir.¹¹ Konumuz olan şart edatları ve bir sonraki bölümde ele alacağımız cezm edatları üç öğeden biri olan harf konusuna dahil olmaktadır.

Arapçada eylemin gerçekleşmesini bir koşula bağlayan ve adına şart edatları denilen birtakım isim ve harflerle başlatılan cümle yapıları bulunmaktadır. Şart cümlesi adı verilen bu cümle çeşidi iki öğeden oluşmaktadır. Bunlardan ilk fiile şart fiili ilk cümleye ise şart cümlesi, ikinci fiile cevap fiili ikinci fiilin geldiği cümleye ise cevap cümlesi denir.¹²

Nahive dair en eski eserlerden birini telif eden Ebû Bişr Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî (ö. 180/796) el-Kitab adlı eserinde şart ifadesini kullanmayıp bunun yerine “ceza” ifadesini kullanmış ve bu konuyu “ceza bölümü” adını verdiği kısımda işlemiştir.¹³

⁵ Saffet Köse, İslâm Hukukuna Giriş (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016), 88.

⁶ Mehmet Boynukalın, “Şart”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (21 Kasım 2020).

⁷ Abdu’l-Hadî el-Fadlî, *Muhtasaru’n-Nahv* (Cidde: Daru’l-Şurûk, 1400/1980), 219.

⁸ Ebu’l-‘Abbas Muhammed b. Yezîd el-Müberred, *el-Muktadab*, thk. Muhammed ‘Abdulhâlık ‘Adîme (Kahire: Metâbi’u’l-Ehramu’t-Ticariyye, 1415/1993), 2/332.

⁹ Abdullah bin Ahmed bin el-Fâkihî en-Nahvî el-Mekkî, *Şerhu Kitabu’l-Hudud fi’n-Nahv*, thk. Ramazan Ahmed el-Dumeyrî (PDF: 1408/1988), 275.

¹⁰ Safiyyüddin el-Hindî, *Nihayetü’l-vusûl*, nşr. Salih b. Süleyman el-Yusuf-Sa’d b. Salim es-Süveyh (Mekke: el-Mektebetü’t-ticâriyye), 4/1584.

¹¹ Fadlî, *Muhtasaru’n-Nahv*, 10.

¹² Cermânûs (Cibrâil) b. Ferhat b. Matar el-Hasrûnî el-Halebî el-Mârûnî, *Bahşü’l-meâlib* (Beyrut: Matbaatu’l-Mürseline’l-Yusui’yyine, 1899), 301; el-Fadlî, *Muhtasaru’n-Nahv*, 219; Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelüsî el-Ceyyânî, *Umdetü’l-hâfiz ve ‘Uddetü’l-lâfiz*, thk. Adnân Abdurrahman ed-Dûrî (Bağdad: Matba’tü’l-A’nî, 1397/1977), 350.

¹³ Ebû Bişr Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitap*, thk. ‘Abusselâm Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 1412/1992), 3/56.

Şart edatlarından sonra gelen bir fiil bulunmalıdır bu fiilin başına geldiği cümleye şart cümlesi denir. Cümledeki eylemi bir koşula bağlar. Bunlardan sonra bir cümle daha bulunur buna da cevap cümlesi denir. Şartın gerçekleşmesi halinde ortaya çıkacak olan sonuçları bildirir. Bir diğer ifade ile cevap cümlesindeki durumun gerçekleşmesi şart cümlesindeki durumun gerçekleşmesine bağlıdır.¹⁴ Cevap cümlesine ceza cümleside denilir. Çünkü kendisinden önceki cümle ile irtibatlıdır.¹⁵ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî'de şartın iki cümle gerektirdiğini ve bunların şart ve ceza/cevap cümleleri olduğunu söyler.¹⁶ Ebû Muhammed Fazl b. Hasen b. Ahmed b. Âl Abbâs es-Safûrî eş-Şâfiî(1932-2011) bu konuyla ilgili cevap cümlesi olamayan şart cümlesi bir cümle olarak adlandırılmaz demiştir.¹⁷

Şart edatları kendi içinde iki grupta ele alınmaktadır.

1. İki muzâri fiili cezm eden şart edatları
2. Cezmetmeyen şart edatları

Yukarıda belirttiğimiz gibi şart cümlesinin iki ögesi bulunmaktadır. Bunlar: 'şart cümlesi' ve 'ceza/cevap cümlesidir'.¹⁸ Bu cümlelerde bulunan fiiller zaman bakımından her ikisi de muzâri olabilir veya her ikisi de mazi olabilir diğer bir ihtimalle biri mazi diğeri muzâri olabilir.¹⁹ Şartın muzâri cevabın mâzi geldiği çok nadirdir.²⁰ Kur'an'da örneği yoktur. Cevap cümlesi çeşitli şekillerde gelebilir. Bunlardan bir tanesi fiil cümlesi olarak gelmesidir.²¹

Şart ve ceza fiillerinin muzâri sigada gelmesi durumunda her ikisininde cezm edilmesi gerekir. Eğer şart fiili muzâri cevap fiili mâzi sigada gelirse aynı şekilde ikisininde cezm edilmesi gerekir. Şart fiili mâzi cevap fiili muzâri sigada gelirse cezm de edilebilir aynı konumda da bırakılabilir. Şart ve ceza fiillerinin ikisi de mâzi sigada gelirse cezm edilmezler.²²

¹⁴ Cemaleddin Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Malik et-Taî ec-Ceyyani, *Şerhu'l-Kafiyetiş-Şafiyeye* (Mekke: Camiatü'l-Ümmü'l-Kura, 1402/1982), 3/1584; Mahmud Ahmed Es-Sagber, *El-Edevatü'n-Nahviyye fi Kütübi't-Tefsir* (Şam: Bilimsel Matbaacılık, 2001), 620; Hüseyin Günday- Şener Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi* (İstanbul: Alfa,2014), 449.

¹⁵ Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdurrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî, *el-Müsâ'id 'alâ Teshili'l-fevâ'id*, thk. Muhammed Kâmil Berekât (Dimeşk: Daru'l-Fikr, 1402/1982), 3/146; İbn Hişâm en-Nahvî, *Şerhu Şüzûrû'z-zehab fi ma'rifeti kelâmi'l-Arab* (Beyrut: Daru'l-İhyae't-Turasi'l-Arabiyye, 1422/2001), 180.

¹⁶Abdu'l-Aziz Ali Salih el-Me'id, *Eş-Şart fi'l-Kur'ani'l-Kerim* (Kahire: Kahire Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi,1976), 11.

¹⁷Ebû Muhammed Fazl b. Hasen b. Ahmed b. Âl Abbâs es-Safûrî eş-Şâfiî, *en-Nahvu'l-Vâfi* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1119), 4/444.

¹⁸ Fadlî, *Muhtasaru'n-Nahv*, 219; Ahmet Muhtar Ömer, "Şart" 1187; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi maa rabtihi bi-esâlibi'r-refi'a ve'l-hayati'l-luğaviyyeti'lmüteceddide* (Kahire: Dârü'l-Maârif, 1974), 4/422.

¹⁹ Ceyyani, *Şerhu'l-Kafiyetiş-Şafiyeye*, 3/1584; Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 449; Hifnî b. İsmâîl b. Halîl b. Nâsîf vd., *Kavaidi'l-Luğati'l-Arabiyyeti fi'n-Nahv ve's-Sarf ve'l-Belağati li't-Telâmizi'l-Medârisi's-Saneviyye* (Kahire: El-Matbaatü'l-Emiriyye, 1930), 25.

²⁰ Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar* (Rekin Kitabevi: Konya, 1984), 33.

²¹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, 4/449.

²² Mârûnî, *Bahşü'l-meñâlib*, 303.

2.3.1. İki Muzâri Fiili Cezm Eden Şart Edatları

İki muzâri fiili cezme eden şart edatları şunlardır:²³

- إِنَّ / Eğer
- إِنْما / İse
- مِنْ / Kim
- مَا / Ne
- مَهْمَا / Her ne...se
- مَتَى / Ne zaman
- أَيْآن / Ne zaman...sa
- أَيْنَ / Nerede
- أَيْنَمَا / Nerede...se
- أُنَى / Nereye...se
- أَيْ / Hangi
- حَيْثَمَا / Nerede...se
- كَيْفَمَا / -Dığı

Şart edatları çeşitli kitaplarda farklı sayılarda ele alınmaktadır. Örneğin Müberred(ö. 286/900) *el-Muktadab* adlı kitabında bu edatların sayısını 10 olarak verir.²⁴ Bunun yanında Sîbeveyhi'de (ö. 180/796) *el-Kitab*'ında bu edatların sayısını 10 olarak vermiştir.²⁵ Bu iki değerli eserin yanında modern zamanda yazılan en kapsamlı eserlerden biri olan Hasan Abbas'ın *En-Nahvü'l-Vâfi* adlı eserinde bu edatların sayısı müellif tarafından 11 olarak verilmiştir.²⁶ Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî ez-Zeccâcî(ö. 337/949) bu üç âlimin aksine *el-Cümel*'inde bu edatların

²³Sîbeveyhi, *el-Kitap*, 3/56; Müberred, *el-Muktadab*, 2/45; Fadlî, *Muhtasarü'n-Nahv*, 219; Muhammed Esed en-Nadiri, *Nahvu'l-Luğati'l-Arabîyye* (Beyrut: El-Mektebetü'l-Asriye, 1997), 470; Ebu Abdurrahman Habal b. İbrahim el-Kuraşi, *en-Nahvu't-Tatbîgî Mine'l-Kur'an-i ve's-Sünneti* (Daru'l-Ziya, 1423/2003), 89; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî, *Ḳaṭrû'n-nedâ ve bellû's-şadâ* (Beyrut: Daru'l-Kitabu'l-Alemiyye, 1425/2004), 90; Ebû Bekr Abdulkâhîr Abdurrahmân b. Muhammed el-Cürcânî, *el-'Avâmilü'l-mi'e* (Lübnan: Daru'l-Minhac, 2009), 54; Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 450; Mustafa Meral Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar* (İstanbul: İfav, 2017), 363; Mehmet Emin Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1969), 126; Mehmet Sadi Çöğenli, *Kur'an'ın Dil Yapısı* (Erzurum: Zafer Yayınevi, 2019), 394; Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 57; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi'n-Nahv* (PDF: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye), 2/146; Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi İlmi'n-Nahv*, thk. Abdu'l-Azîm Şair (Kahire: Mektebetü'l-Edebiyye, 1431/2010), 46; Cermânûs b. Ferhat b. Matar el-Hasrûnî el-Halebî el-Mârûnî, *Bahşü'l-meşâlib*, nşr. Saîd el-Hûrî (Beyrut: Cizvit Misyonerler Basın, 1899), 301; en-Nahvî, *Şerhu Şüzûrû'z-zehbe fi ma'rifeti kelâmi'l-Arab*, 178.

²⁴ Müberred, *el-Muktadab*, 2/45.

²⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitap*, 3/56.

²⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, 4/421.

sayısını 12 olarak verdiğini görüyoruz.²⁷ Cermânûs (Cibrâîl) b. Ferhat b. Matar el-Hasrûnî el-Halebî el-Mârûnî'de(ö. 1145/1732) *Bahşû'l-meṭâlib* adlı eserinde bu edatların sayılarını 12 olarak verir.²⁸

Eski nahiv çalışmalarında bu edatların sayılarının sınırlı olduğunu görüyoruz. Fakat daha sonra yazılan ve günümüzde telif edilen eserlerde bu edatların sayıları daha fazladır. Anlaşıldığı üzere edatların sayıları hakkında âlimlerin farklı görüşleri vardır.

Bu edatlar çeşitli yapılara sahiptirler. Harf ve isim olarak iki kısma ayrılırlar. Sadece ا harftir. İsim olanlar ise zarf olanlar ve zarf olmayanlar olarak iki kısma ayrılır. كَيْفَمَا, أَيْ, مَهْمَا, مَا, مَنْ zarf degillerdir. Zarf olanlar ise zaman zarfı ve mekân zarfı olarak ikiye ayrılır. اَيْنَ, اَيْنَ zaman zarfıdır. اَيْنَ, اَيْنَ ise mekân zarfı olan edatlardır.²⁹ Bu konuyu biraz daha detaylandırarak ikinci bölümde ele alacağız.

Bu edatlar cümlelerin başında gelir ve kendinden sonra gelen şart cümlesini ve cevap cümlesini birbirine bağlayarak cezm eder.³⁰ Cevap cümlesinin gerçekleşmesini şart cümlesinin gerçekleşmesine bağlarlar.³¹

Şart edaları başına geldikleri cümlede geçen fiilleri sükun üzere cezm ederler. Asıl cezm alameti sükündür. Eğer e'fali hamseden bir fiil ise o zaman meczumluk ن harfinin düşmesiyle olur. Örneğin; اِنْ تَذْهَبَا مَبْكَرًا تَصْلَا مَبْكَرًا şart cümlesinde geçen تَذْهَبَا ve تَصْلَا fiilleri sonlarında bulunan ن harflerinin düşmesiyle meczum olmuşlardır. Cümlede gelen fiil eğer illetli bir harf ise o zaman meczumluk sondaki illet harfinin düşmesiyle olur. Örneğin; اِنْ تَدْعُ اللهَ يَغْفِرَ ذُنُوبَكَ cümlesinde şart fiili olarak gelen تَدْعُ illetli bir fiildir ve başına şart edatı olan اِنْ geldiği için sonundaki illet harfi olan و düşmüş ve bu şekilde meczum olmuştur.³²

- اِنْ / İn

اِنْ sözlükte eğer, olursa, rağmen ve karşın gibi anlamlara gelir.³³ Cümleye eğer...se, şayet...se anlamlarını katar.³⁴ İki muzâri fiili cezmeden şart edatlarının ilkidir.

²⁷ Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî ez-Zeccâcî, *el-Cümel*, nşr. İbn Ebû Şeneb (Cezair: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1926), 217.

²⁸ Mârûnî, *Bahşû'l-meṭâlib*, 301.

²⁹ Müberrred, *el-Muktadab*, 2/45; Mârûnî, *Bahşû'l-meṭâlib*, 301; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *İrtiṣâfû'd-ḍarab min lisâni'l-'Arab* (Kahire: Matbaatü'l-Medenî, 1418/1998), 1862; Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsîlî el-Bağdâdî, *Tevcihu'l-luma' şerhu kitâbi'l-Luma'*, thk. Fâyiz Ze kî Muhammed Diyâb (Kahire: Daru's-Selam, 1423/2002), 371; İbn Hişâm en-Nahvî, *Şerhu Şüzûrû'z-zeheb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab* (Beyrut: Daru'l-Ihyae't-Turasi'l-Arabiyye, 1422/2001), 178.

³⁰ İmam Muhammed İbn Saud İslam Üniversitesi, *Silsiletü't-Ta'limu'l-Luğati'l-Arabiyye-Nahiv* (Bursa: Emin yayınları), 3/95; Endelüsî, *İrtiṣâfû'd-ḍarab min lisâni'l-'Arab*, 1862.

³¹ Hemedânî, *el-Müsâ'id 'alâ Teshili'l-fevâ'id*, 3/132.

³² Hifnî b. İsmâil b. Halil b. Nâsîf vd., *Kavaidü'l-Luğati'l-Arabiyye fi'n-Nahv ve's-Sarf ve'l-Belağati li't-Telâmizi'l-Medârisi's-Saneviyye*, 24.

³³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 158; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, 1177; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık, 2012), 46.

³⁴ Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 450; Mustafa Meral Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 363.

Bu edattan sonra şart ve cevap cümlesi birlikte bulunur. Çünkü bulunmadığı takdirde cümle tamamlanmamış olur.³⁵

Şartı ve o şartın cevap cümlesinde bulunan her iki muzâri fiilide cezm eder. Fiiller muzâri olsa bile cümleye mazi manası verilir.³⁶ Fakat gelecekte olması kesin olmayan cümlelerin başına gelmesinden dolayı genellikle muzâri fiillerle kullanılmaktadır.³⁷ Görevinden de anlaşılacağı gibi iki muzâri fiili cezm eden şart edatları kategorisindedir.³⁸

إن edatı şart edatları içerisinde en önemlisi ve en çok kullanılanıdır. Ona أُمُّ الْأَدَوَاتِ / أُمُّ الْجَزَاءِ / denilmiştir. Çünkü إن dışındaki diğer şart edatları tasrif edilebilir sadece إن bu bağlamda diğerlerinden farklıdır.³⁹ إن edatının şart edatı olarak görülmesinde alimler arasında görüş ayrılığı yoktur. Eserler incelendiğinde görüyoruz ki eski eserlerde de günümüzde yazılan eserlerde de bu edat şart edatı olarak kabul edilmiştir.

Bu edat şart edatı olmasının yanında olumsuzluk anlamı veren bir harf olarak kullanılır. Bu yönüyle nefy ما sına benzer ve ليس gibi amel eder. Bu göreviyle isim ve fiil cümlelerinde yer alır.⁴⁰

وَأِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ

“Onlar başka değil, yalnız zanda yapabilecek durumdalar.”⁴¹

إن edatının bir diğer görevi إِنَّ nin hafifletilmiş şeklidir. Edattaki ikinci ن harfi düşürülür. Bu edatı diğerlerinden ayırt eden bir özelliği vardır. İster isim cümlesi ister fiil cümlesi olsun haberinde ل harfi bulunur. Bu harfe lamu’l-fârîka adı verilir. Kur’an-ı Kerim’de yirmi iki yerde bu görevde gelmiştir.⁴² Örneğin:

وَأِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ

“Bu, Allah’ın hidayet verdiği kimselerden başkasına ağır gelecektir.”⁴³

³⁵Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî, *el-Usûl fi’n-Nahv*, thk. Abdülhüseyn el-Fetlî (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1427/1993) 2/158.

³⁶ Bağdâdî, *el-Usûl fi’n-Nahv*, 2/158; Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *El-Mufasssal fi İlmi’l-Arabiyye*, thk. Doktor Fahr Saleh Kadara (Amman:Dâr Ammar, 2003), 327; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu’cemu’l-luğati’l-‘Arabiyye el-muâsıra*, 125.

³⁷ Mustafa Keskin, “Şart Anlamındaki إِذَا ve إِنَّ ‘in Arap Dili ve Belağatı Açısından Değerlendirilmesi: Bazı Ayetler Örneğinde”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2019), 529.

³⁸ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü’l-‘Ayn*, thk. Doktor Abdu’l-Hamid Hendavî (Beyrut: Daru’l-İlmiyye, 1424/2002), 1/91 ;Muhammed Hasan Şerif, *Mu’cem hurufu’l-me’a’ni fi’l-Kur’âni’l-Kerim* (Beyrut: El-Risale Vakfı, 1996), 379.

³⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitap*, 3/63; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 159; Endelüsî, *İrtişâfü’l-‘d-‘darab min lisâni’l-‘Arab*, 1862; Bağdâdî, *el-Usûl fi’n-Nahv*, 2/158; Nadîrî, *Nahvu’l-Luğati’l-Arabiyye*, 470.

⁴⁰ Muhammed Hasan Şerif, *Mu’cem hurufu’l-me’a’ni fi’l-Kur’âni’l-Kerim*, 379; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhîd*, 1177; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu’cemu’l-luğati’l-‘Arabiyye el-muâsıra*, 125.

⁴¹ Kur’an-ı Kerim Meali, çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), Bakara 2/78.

⁴² Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 35; Muhammed Hasan Şerif, *Mu’cem hurufu’l-me’a’ni fi’l-Kur’âni’l-Kerim*, 379.

⁴³ Bakara 2/143.

Görüldüğü gibi إن isim cümlesinin başına gelmiştir. لَكَبِيرَةٌ kelimesindeki ل harfi lamu'l-fârika harfidir. إن bu cümlede şart anlamı vermediği gibi cezm de etmez. Sadece إِنَّ nin bir ن harfi çıkartılmış şeklidir.

إن edatı bir harftir.⁴⁴ Harflerin hepsi mebni olduğu gibi إن edatı da mebnidir.⁴⁵ Bilindiği gibi harflerin irapta mahalli yoktur. Bundan dolayı cümlede herhangi bir öge olarak rol yapmaz.⁴⁶ İrap yapılırken sadece ne üzerine mebni olduğu söylenir.⁴⁷

إن edatının şart edatı olup olmadığına dair herhangi bir görüş farklılığı yoktur. Sîbeveyhi *el-Kitab*'ında, Müberred *el-Muktadab*'ında bu edatı şart edatları içerisinde vermiştir.⁴⁸

- إِنْمَ / İzma

Sözlükte eğer, şayet, ise, -se, -ince, -dığında, -ken anlamlarına gelmektedir.⁴⁹ إِنْ ve مَا ayrı ayrı birer harftir.⁵⁰ إِنْ 'sınız iş yapmaz.⁵¹ İki muzâri fiili cezmeden bir şart edatıdır.⁵² إِنْمَ Sîbeveyh'e ve Hasan Abbas'a göre bir harftir⁵³ ve bildiğimiz üzere harflerin irapta mahalleri yoktur.⁵⁴ Bu yüzden cümlede herhangi bir görev almaz. Müberred'e göre ise harf değil isimdir.⁵⁵

إنم edatının şart edatı olmasında herhangi bir ihtilaf yoktur. Sîbeveyhi ve Müberred bu edatı şart edatları arasında saymıştır.⁵⁶

إنم bazen إِذَا kalıbında da gelebilir.⁵⁷ Bu edat muzâri fiilin başına geldiğinde onu zaman zarfı olarak meczum yapar.⁵⁸ إِذَا veya إِذَا kalıbında Kur'an-ı Kerim'de bu edat kullanılmamıştır.

إِنْمَ تُطِيعُ وَالِدَكَ يُحِبُّكَ اللَّهُ وَ النَّاسُ أَجْمَعِينَ

Babana itaat edersen, hem Allah, hem de tüm insanlar seni sever.⁵⁹ Bu cümlede إِنْمَ şart edatıdır. تُطِيع muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. Şart edatından dolayı cezm olmuştur. Cezm alameti sükûndur. يُحِبُّ muzâri sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir. Cezm

⁴⁴ Mârûnî, *Bahşû'l-meâlib*, 301; Endelüsî, *İrtiâfû'd-ğarab min lisâni'l-'Arab*, 1862; Hifnî b. İsmâîl b. Halîl b. Nâsîf vd., *Kavaidi'l-Luğati'l-Arabiyye fi'n-Nahv ve's-Sarf ve'l-Belağati li't-Telâimîzî'l-Medârisi's-Saneviyye*, 24; Fadlî, *Muhtasarü'n-Nahv*, 220.

⁴⁵ Nadiri, *Nahvu'l-Luğati'l-Arabiyye*, 470; Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 419;

⁴⁶ Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 456.

⁴⁷ Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 420.

⁴⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitap*, 3/56; Müberred, *el-Muktadab*, 2/45.

⁴⁹ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 24; Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 450; Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 363.

⁵⁰ Bağdâdî, *el-Uşûl fi'n-Nahv*, 2/159.

⁵¹ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 302.

⁵² Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 77.

⁵³ Sîbeveyh, *el-Kitap*, 1/432; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, 4/421.

⁵⁴ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 16; en-Nadiri, *Nahvu'l-Luğati'l-Arabiyye*, 470.

⁵⁵ Müberred, *el-Muktadab*, 2/46.

⁵⁶ Sîbeveyhi, *el-Kitap*, 3/56; Müberred, *el-Muktadab*, 2/45.

⁵⁷ Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 363.

⁵⁸ Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 429.

⁵⁹ Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 455.

olmuştur ve cezm alameti sükûndur. اِنْمًا hem şart hem de cevap fiilini cezm ettiği için cümledeki iki fiilide cezmedilmiştir.

- مَنْ / Men

مَنْ sözlükte kim? manasına gelir. Sükûn üzere mebnidir. Sorularda akıllı erkek ve kadınlar için kullanılır.⁶⁰ الذي manasına gelen bir isimdir.⁶¹ Sîbeveyhi'de مَنْ edatını isim olarak vermiştir.⁶² Şart cümlesinde ise cümleye her kim, yaparsa, ise manalarını katar.⁶³

Üzerinde ittifak edilen cümleye kattığı dört anlamı vardır. Bunlar: mevsûl, istifham, şart ve mevsûfe(sıfat/niteleme) dir.⁶⁴

- مَا / Mâ

Gayr-i âkil varlıklar için kullanılan soru ismidir.⁶⁵ Sözlükte ilk olarak 'Ne' anlamına gelir.⁶⁶ ما Birçok anlamda kullanılmaktadır. Yerine göre, isim ve harf görevinde kullanılır. Bazen de zâid olarak cümlelerde bulunur.⁶⁷ Sîbeveyhi ve Müberred'e göre ما isimdir. İsm-i mevsûl, ism-i istifham, ism-i şart, nekre-i mevsûfe olarak geldiği zamanda isim olarak gelir. Harf olarak geldiği yerler mastariyye, zâid, kâffe ve nefydir.⁶⁸ İsim ve harf olarak gelmesinin dışında taaccüp, nekre(belirsiz bir şey), övgü ve yergi fiillerinden sonra gelen ما olarak kullanımları da vardır.⁶⁹

Olumsuzluk ifade ettiği zaman yok, değil, -me -ma anlamlarını verir.⁷⁰ İsim ve fiil cümlelerinde gelir. Fiil cümlesinde geldiğinde olumsuzluk anlamı verir. وَمَا يَشْعُرُونَ "Farkında değildir"⁷¹ ayetinde olduğu gibi fiile olumsuz bir mana katmıştır. İsim cümlesinin başına geldiği zaman لَيْسَ gibi amel eder. İsmi'ni raf' haberini nasbeder.⁷²

⁶⁰ Bağdâdî, *el-Usûl fi'n-Nahv*, 2/159; Fadlî, *Muhtasarü'n-Nahv*, 220; Mârûnî, *Bahşû'l-meâlib*, 301; Nadîrî, *Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*, 470; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-Arabiyye el-muâsıra*, 2126; Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 363; Hifnî b. İsmâil b. Halîl b. Nâsîf vd., *Kavaidi'l-Luğati'l-Arabiyyeti fi'n-Nahv ve's-Sarf ve'l-Belağati li't-Telâmîzî'l-Medârisi's-Saneviyye*, 25; Nahvî, *Şerhu Şüzürü'z-zeheb fi ma'rifeti kelâmi'l-Arab*, 179.

⁶¹ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhîd*, 1235.

⁶² Sîbeveyhi, *el-Kitap*, 3/56.

⁶³ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 875.

⁶⁴ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhîd*, 1235; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 128; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 1020; Râci el-Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'âni'l-Kerim* (Beyrut,2005), 277.

⁶⁵ Hemedânî, *el-Müsâ'id 'alâ Teshîli'l-fevâ'id*, 3/133; el-Mârûnî, *Bahşû'l-meâlib*, 302; Nadîrî, *Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*, 470; Nahvî, *Şerhu Şüzürü'z-zeheb fi ma'rifeti kelâmi'l-Arab*, 179.

⁶⁶ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 845; Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 363.

⁶⁷ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 123.

⁶⁸ İbn Hişâm Ebû Muhammed Cemâlüddîn el-Ensârî, *Muğni'l-Lebîb*, thk: Dr. Mâzin el-Mübârek ve Muhammed Alî Hamdüllâh (Dimeşk: Dârü'l-Fîkr, 1384/1964), 1/327; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-Arabiyye el-muâsıra*, 2060; el-Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-Arabiyye*, 1059.

⁶⁹ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 123; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 261; Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-Arabiyye*, 1059; Eyüp Akşit, "Arap Dilinde Mâ Edatı ve İşlevleri", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 4 (Aralık 2017), 43.

⁷⁰ Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-Arabiyye el-muâsıra*, 2060; Halil İbrahim Tanç, *Kur'an-ı Kerim'de Edatlar* (Fecr Yayınları: Ankara 2009), 168.

⁷¹ Bakara 2/9.

⁷² Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 123; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 966; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 267.

Konumuz gereği ما nın ele alacağımız görevi iki muzâri fiili cezm eden şart edatı olmasıdır. Bu görevde kullanıldığı zaman akılsızlar için kullanılır. Cümleye ne...ise anlamı verir.⁷³

- مَهْمَا / Mehmâ

مَهْمَا (ما) manasında cezmeden şart ismidir.⁷⁴ Manası ما dan daha kapalıdır.⁷⁵ Gayr-i akıl varlıklar için kullanılan soru ismidir.⁷⁶ Ne...se, her ne...se, hangi...se manalarına gelir.⁷⁷

Müberred ve Mârûnî مَهْمَا edatını şart edatı olarak ele almaktadırlar.⁷⁸ Buna karşın Sîbeveyhi şart edatlarını sayarken bu edatı ele almamıştır.⁷⁹

Yukarıda ele alınan مَا, مَهْمَا, مَنْ şart isimlerinden sonra lazım bir fiil ya da mefulün bihini almış müteaddi bir fiil gelmesi halinde bu şart edatları bulundukları cümlelerin mübtedası kabul edilirler.⁸⁰

- مَتَّى / Metâ

مَتَّى soru ismidir ve ne zaman manasına gelir.⁸¹ Cümleye -dığında, -dığı zaman, her ne zaman...sa manalarını katar.⁸² Sîbeveyhi'ye göre مَتَّى şart edatıdır. Sîbeveyhi'nin bu görüşünün aksine Müberred مَتَّى yı şart edatı olarak vermemiştir.

مَتَّى Kur'an'da 9 yerde geçmektedir. Şart edatı olarak kullanılmamıştır. Gelen ayetlerin hepsinde مَتَّى istifham anlamında kullanılmıştır.⁸³

Şart anlamında kullanıldığı cümlelere örnek olarak şunlar verilebilir:

مَتَّى iki fiili cezm eden şart edatıdır. مَتَّى şart fiilidir ve muzâri sigasında gelmiştir. Cezm alameti son harfinden de anlaşılacağı gibi sükûndur. مَتَّى Muzâri sigasında gelmiş cevap/ceza fiilidir. Cezm alameti şart fiilinde olduğu gibi sükûndur.

⁷³ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Arab*, 4/113; Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 123.

⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 3291; Endelüsî, *İrtîşâfü'd-ğarab min lisâni'l-'Arab*, 1863; Hemedânî, *el-Müsâ'id 'alâ Teshîli'l-fevâ'id*, 3/133; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 2134.

⁷⁵ Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 364.

⁷⁶ Nadîrî, *Nahvu'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 470; Fadlî, *Muhtasarü'n-Nahv*, 220; Hifnî b. İsmâîl b. Halîl b. Nâsîf vd., *Kavâidi'l-Luğati'l-'Arabiyye fi'n-Nahv ve's-Sarf ve'l-Belağati li't-Telâmîzi'l-Medârisi's-Saneviyye*, 25.

⁷⁷ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 131; Ahmet Kâzım Ürün, *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler* (Konya: Esra Yayınları, 1998), 31; Selami Bakırcı- Sadi Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü* (Erzurum: Bakanlar Matbaacılık, 2000), 206; Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 450; Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 368.

⁷⁸ Müberred, *el-Muktadab*, 2/45; Mârûnî, *Bahşü'l-meftâlib*, 301.

⁷⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitap*, 3/56.

⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4131; Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 456.

⁸¹ Mustafa el-Galayini, *Camîu'd-Durusi'l-Luğati'l-'Arabiyye* (Beyrut, 1993), 1/142; Nadîrî, *Nahvu'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 930; Fadlî, *Muhtasarü'n-Nahv*, 220; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevât fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 98; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 2065; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 847; Nadîrî, *Nahvu'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 471; Cürçânî, *el-'Avâmilü'l-mi'e*, 55; Endelüsî, *İrtîşâfü'd-ğarab min lisâni'l-'Arab*, 1864.

⁸² Ürün, *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, 35; Bakırcı-Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, 197; Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 450; Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 364.

⁸³ Seyyid, *Mu'cemu'l-Edevât ve'd-Damâir fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 570; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 1016.

⁸⁴ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 303.

مَتَّى. “Her ne zaman gidersen o zaman seninle giderim”. مَتَّى şart edatıdır. مَتَّى muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. مَتَّى muzâri sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir. İkisinin de cezm alameti sükûndur.

- اَيَّانَ/Eyyane

Zaman zarfıdır.⁸⁵ Ne zaman...sa, her ne zaman...sa, -dığı zaman, -ınca manalarına gelir.⁸⁶ (مَتَّى) ile manası yakındır ikisi de zaman için kullanılır.⁸⁷ Daha çok belirli olmayan gelecek bir zaman için kullanılır.⁸⁸

Sîbeveyhi ve Müberred اَيَّانَ edatını şart edatları arasında saymamıştır.⁸⁹ Onların aksine Mârûnî bu edatı şart edatları içinde ele almıştır.⁹⁰

اَيَّانَ kelimesinin aslı اَيَّ اَوَانٍ dir. Bu konuda Sekkaki şöyle demiştir; اَيَّانَ kelimesinin hemzesi fethalı ve kesreli gelir. Hemzesinin kesreli gelmesiyle onun aslı gibi olması engellenir. Şöyke ki اَوَانٍ kelimesinden hemze düşer, اَيَّ kelimesinden ikince ya düşer ve sonra vav ve lâm ya harfine galb edilir. Geri kalan sakin ya ise ona idğam edilir ve bu sayede iki kelime bir kelime yapılmış olur.⁹¹ Fakat اَيَّانَ يُعْتُونَ⁹² ayetinde اَيَّانَ şeklinde okunuşu ileri sürülen bu görüşü çürütmüştür.

اَيَّانَ kelimesi zaman belirtir. Yukarıda da bahsedildiği gibi مَتَّى kelimesiyle yakın anlamdadır ve bunun yanında مَتَّى'nin kullanımı daha meşhurdur. Fakat اَيَّانَ daha çok büyük durumlarda kullanılır.⁹³

Kur'an-ı Kerim'de şart edatı olarak kullanılmamıştır. Şart anlamı verdiği cümlelerde yukarıdaki anlamına 'ise' eklenerek 'ne zaman...ise' anlamını verir.⁹⁴ Örneğin: اَيَّانَ تَسْتَجِدُّ بِهِ يُنْجِدُ “Ondan ne zaman yardım istersen sana yardım eder”.⁹⁵ اَيَّانَ şart edatıdır. تَسْتَجِدُّ muzâri sigada gelmiş şart fiilidir sükûn ile cezm olmuştur. يُنْجِدُ muzâri sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir. Sükûn ile cezm olmuştur.

- اَيْنَ/Eyne

⁸⁵ Mârûnî, *Bahşû'l-mejâlib*, 302.

⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 194; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 147; Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye*, 68; Ürün, *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, 34; Bakırcı-Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, 5; Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 450; Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 364.

⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 194; Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye*, 68; Fadlî, *Muhtasarü'n-Nahv*, 220; Endelüsî, *İrtişâfü'd-darab min lisâni'l-'Arab*, 1865; Hemedânî, *el-Müsâ'id 'alâ Teshîli'l-fevâ'id*, 3/135; Hifnî b. İsmâil b. Halîl b. Nâsîf vd., *Kavâidi'l-Luğati'l-'Arabiyyeti fi'n-Nahv ve's-Sarf ve'l-Belağati li't-Telâmîzi'l-Medârisi's-Saneviyye*, 25.

⁸⁸ Galayini, *Camîu'd-Durusi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 143; Nadîrî, *Nahvu'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 471.

⁸⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitap*, 3/56; Müberred, *el-Muktadab*, 2/45.

⁹⁰ Mârûnî, *Bahşû'l-mejâlib*, 301.

⁹¹ Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 97.

⁹² Neml 27/65.

⁹³ Endelüsî, *İrtişâfü'd-darab min lisâni'l-'Arab*, 1865; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 97.

⁹⁴ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 51.

⁹⁵ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 304.

أَيْنَ Cümleye nerede...se, her nerede...se manalarını katar.⁹⁶ أين edatının iki görevi vardır. Birinci görevi soru zarfıdır ve onunla eşyanın mekânı sorulur.⁹⁷ Diğer görevi ise şart manası içeren mekân zarfı olmasıdır.⁹⁸

أَيْنَ edatını Sîbeveyhi'de Müberred'de şart edatı olarak kabul etmektedirler.⁹⁹

Kur'an'da 7 yerde geçmektedir.¹⁰⁰ Geçtiği her yerde soru zarfı olarak kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de şart anlamı ifade ettiği her yerde önüne ما harfi gelmiştir. Bu konuyu أينما bahsinde ele alacağız. أين nin yalnız başına şart anlamı ifade ettiği cümle örneği şöyledir:

أَيْنَ تَجْلِسُ “Nereye oturuyorsan oraya otur”.¹⁰¹ أين şart edatıdır. تَجْلِسُ muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. Cezm alameti sükündür. أجلس ise muzâri sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir. Onunda cezm alameti sükündür.

- أينما/ Eynemâ

Nereye...se, nerede...se manalarına gelir.¹⁰² Mekân zarfıdır.¹⁰³ Bazen ما sız olarak أين şeklinde de gelebilir.¹⁰⁴ أينما kelimesi أين kelimesinden daha genel bir anlam taşır.¹⁰⁵

Yukarıda ele aldığımız أين edatının ما eklenmiş halidir.¹⁰⁶ Cümleye أين ile aynı manaları verir. أين edatının sonuna ما eki yalnız şart manası ifade edecek ise eklenir.¹⁰⁷

- أينى/ Ennâ

Nereye...se, nerede...se, nasıl...sa, -dığı zaman, -ınca manalarında, كَيْفَ، مَتَى، أَيْنَ ile aynı anlamlara gelen mekan zarfıdır.¹⁰⁸ Sîbeveyhi, Müberred ve Mârûnî أينى edatını şart edatları arasında vermiştir.¹⁰⁹

- أينى/ Eyyu

⁹⁶ Ürün, *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, 35; Bakırcı-Çögenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, 61; Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 450.

⁹⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitap*, 1/219; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 194; Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, 1/107; Cevherî, *Tâcü'l-luğâ ve şihâhu'l-'Arabiyye*, 68; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 145; Cürçânî, *el-'Avâmîlû'l-mi'e*, 55; Fadlî, *Muhtasarü'n-Nahv*, 220; Hemedânî, *el-Müsâ'id 'alâ Teshîli'l-fevâ'id*, 3/141; Hifnî b. İsmâil b. Halîl b. Nâsîf vd., *Kavâidi'l-Luğati'l-'Arabiyyeti fi'n-Nahv ve's-Sarf ve'l-Belağati li't-Telâmîzi'l-Medârisi's-Saneviyye*, 25.

⁹⁸ Endelüsî, *İrtişâfü'd-darab min lisâni'l-'Arab*, 1866,1867; Galayini, *Camîu'd-Durusî'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 142; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 442; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 98; en- Nadîrî, *Nahvu'l-Lugati'l-'Arabiyye*, 471.

⁹⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitap*, 3/56; Müberred, *el-Muktadab*, 2/45.

¹⁰⁰ Seyyid, *Mu'cemu'l-Edevât ve'd-Damâir fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 168; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 442.

¹⁰¹ Galayini, *Camîu'd-Durusî'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 143.

¹⁰² Bakırcı- Çögenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, 62; Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 450; Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, 364; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 304.

¹⁰³ Mârûnî, *Bahşü'l-me'tâlib*, 302.

¹⁰⁴ Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, 364.

¹⁰⁵ Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 98.

¹⁰⁶ Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 145.

¹⁰⁷ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 48; Ürün, *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, 35.

¹⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 160; Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, 1/94; Mârûnî, *Bahşü'l-me'tâlib*, 302; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 132; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhîd*, 1349; Cevherî, *Tâcü'l-luğâ ve şihâhu'l-'Arabiyye*, 61; Hemedânî, *el-Müsâ'id 'alâ Teshîli'l-fevâ'id*, 3/134; Ürün, *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, 33; Bakırcı- Çögenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, 43; Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 450; Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 365.

¹⁰⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitap*, 3/56; Müberred, *el-Muktadab*, 2/45; Mârûnî, *Bahşü'l-me'tâlib*, 302.

Sözlükte hangi, ne, her hangi, her kim gibi manalara gelir.¹¹⁰ Müberred'e göre أَيُّ isimdir.¹¹¹

- حَيْثُمَا/Haysûmâ

Nereye...se, nerede...se manalarına gelen bir mekan zarfıdır.¹¹² أَيْنَ ile aynı anlamlara gelir ikisinde mekan hakkında sorulmak için kullanılır.¹¹³ حَيْثُ ve مَا harflerinin birleşiminden oluşmuş bir birleşik kelimedir.¹¹⁴ حَيْثُ kendi başına şart anlamı ifade etmez ancak مَا'nın gelmesiyle birlikte iki fiili cezm eden şart edatları grubuna dahil olur.¹¹⁵ Sîbeveyhi'de حَيْثُمَا edatını şart edatları arasında vererek zarf gurubuna dahil etmiştir.¹¹⁶

- كَيْفَمَا/Keyfemâ

كَيْفُ ve مَا dan oluşmuş birleşik bir kelimedir.¹¹⁷ Sözlükte; bununla birlikte, yine de manaları vardır. Cümleye –sa, –dığı gibi manalar katar.¹¹⁸ Başında bulunduğu fiil cümlesinde durum/hal kavramını gösterdiği için cümlede daima hal olarak kullanılan şart edatıdır.¹¹⁹

كَيْفَمَا edatını Sîbeveyhi ve Müberred şart edatı olarak ele almamışlardır.¹²⁰ Mârûnî ise bu edatı şart edatı olarak ele almıştır.¹²¹

Kur'an-ı Kerimde كَيْفَمَا kalıbında gelmemiştir.¹²² كَيْفُ tek başına şart ifade etmez. Şart edatı olarak kullanımında sonuna mutlaka zaid bir مَا gelir.¹²³ Fakat nadiren de olsa masız olarak iki muzâri fiili cezm edebilir.¹²⁴

كَيْفَمَا ya örnek olarak aşağıdaki cümleyi verebiliriz:

كَيْفَمَا تُعَامِلُ صَدِيقَكَ يُعَامِلُكَ 'Arkadaşına nasıl davranırsan sana öyle davranır'. كَيْفَمَا şart edatı, تُعَامِلُ şart fiili, يُعَامِلُ ceza fiilidir ve meczum olmuşlardır.

¹¹⁰Ürün, *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, 33; Bakırcı- Çögenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, 50; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 54; Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 450.

¹¹¹ Müberred, *el-Muktabadab*, 2/45.

¹¹²Mârûnî, *Bahşû'l-meâlîb*, 302; Ürün, *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, 33; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 128; Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 450; Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 365; Bakırcı- Çögenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, 92.

¹¹³ Hemedânî, *el-Müsâ'id 'alâ Teshîli'l-fevâ'id*, 3/141.

¹¹⁴ 'Abdulaziz Ali es-Sâlih el-Muaybid, *eş-Şart fi'l-Kurâni'l-Kerîm*, (Câmi'atu'l-Kahire, Külliyyeti Dâru'l-'Ulûm, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1976), 18.

¹¹⁵İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1065; Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve Sıhâhu'l-'Arabiyye*, 297; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 592; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 69; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 630.

¹¹⁶ Sîbeveyhi, *el-Kitap*, 3/56.

¹¹⁷ Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 1979.

¹¹⁸Ürün, *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, 35; Bakırcı- Çögenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, 160; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 811.

¹¹⁹Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 455; Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 365.

¹²⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitap*, 3/56; Müberred, *el-Muktabadab*, 2/45.

¹²¹ Mârûnî, *Bahşû'l-meâlîb*, 302.

¹²² Seyyid, *Mu'cemu'l-Edevât ve'd-Damâir fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 375; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 195.

¹²³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 3968; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 1989; Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve Sıhâhu'l-'Arabiyye*, 1018.

¹²⁴ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhîd*, 852; Galayini, *Camîu'd-Durusi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 144; Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 365; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 304.

2.3.2. Cezm etmeyen Şart Edatları

Cezm etmeyen şart edatları şunlardır;¹²⁵

- لو / Eğer-Olsaydı
- لولا / Eğer
- إذا / -dığı zaman
- إذْ / -dığı anda
- أمّا / Fakat
- لمّا / -dığı zaman
- كلّما / her ne kadar

Bu edatlar şart manası vermekle beraber diğer bölümde ele aldığımız edatlar gibi iki fiili cezmetmezler.¹²⁶ Geldikleri cümlede şart ve cevap/ceza cümlelerini birbirine bağlarlar fakat sonlarında herhangi bir hareke değişikliği yapmazlar.¹²⁷

Şimdi cezmetmeyen şart edatlarını teker teker ele almaya çalışalım.

- لو / Lev

لو sözlükte eğer, olsaydı, olduğu takdirde, -dığı halde gibi manalara gelir.¹²⁸

Kur'an-ı Kerim'de çeşitli görevlerde iki yüz on sekiz yerde geçmektedir.¹²⁹

- لولا / Levlâ

لو ve لا dan oluşmuş birleşik bir edattır.¹³⁰ Tamlamada لو anlamıyla لا nın olumsuzluk anlamı korunmuştur.¹³¹ Türkçeye eğer, şayet, -meseydi/olmasaydı, -meli/malı..değil mi? gibi ifadelerle çevrilir.¹³² Bir şeyin başka bir şeyin varlığı sebebi ile meydana gelmemesi durumunu ifade eder. Yani şartın meydana gelmesiyle cevabın gelmediğini ifade eder. Buna eş-şartu'l- imtinâ'î denir.¹³³

- إذا / İzâ

Sözlükte; bir anda, birden bire, -dığı zaman, -dığı anda, -ince, eğer..se, derhal anlamlarına gelir.¹³⁴

Bu manadaki edat sonrasında genellikle mazî fiil gelmekle birlikte bazen muzari fiil veya isim de gelebilmektedir.¹³⁵ Gelecekte oluşması kesin olan durumlarda

¹²⁵ Fadlî, *Muhtasarü'n-Nahv*, 223; Nadiri, *Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*, 907.

¹²⁶ Çöğenli, *Kur'an'ın Dil Yapısı*, 399.

¹²⁷ Fadlî, *Muhtasarü'n-Nahv*, 223; Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 449.

¹²⁸ Bakırcı- Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, 184; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 840.

¹²⁹ Seyyid, *Mu'cemu'l-Edevât ve'd-Damâir fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 375; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 950.

¹³⁰ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, 4/111; Râci el-Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 254.

¹³¹ Tanç, *Kur'an-ı Kerim'de Edatlar*, 180.

¹³² Bakırcı- Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, 186.

¹³³ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, 4/515; Ürün, *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, 64.

¹³⁴ Bakırcı-Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, 8; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 24; Günday- Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 456.

¹³⁵ Ali Tefvik Ahmed-Yusuf Cemil ez-Za'bi, *el -Mu'cemu'l Vafî fi Edevati'n -Nahvi* (Ürdün: Daru'l-Emel, 1414-1993), 35.

kullanılır. Bu yüzden daha çok gerçekleşme ihtimali yüksek olan cümlelerin başında kullanılır.¹³⁶

- اَمَّا/Emma

Sözlükte artık, ise, ama, fakat, ancak, -e gelince, bununla birlikte gibi anlamlara gelir.¹³⁷ Tafsil (geniş bilgi verme), tekid ve cezmetmeyen şart edatıdır.¹³⁸ Sukûn üzere mebnidir i'rapta mahalli yoktur.¹³⁹

İki tür اَمَّا vardır. Tek kelime olan اَمَّا ve birleşik kelime olan اَمَّا . Birleşik kelime olan اَمَّا (ا م) ve (ما) dan oluşmuş mürekkeb bir kelimedir. Bu edatın oluşması için cümlede nakıs fiillerden (لَإِنْ)nin (كَانَ)nin isminin (ت) olması gerekir. Bununla şart edatı olan اَمَّا arasında anlam ve cümle yapısı itibarıyla fark olduğu için ayırt edilmeleri kolaydır.¹⁴⁰

Tek kelime olan اَمَّا bulunduğu cümleye şart manası katar. Kendisinden sonra iki cümle gelir bunlar: Şart ve cevap cümleleridir. Ancak bu fiilleri cezm etmediği için cezm etmeyen şart edatları grubundadır.¹⁴¹

- لَمَّا/lemma

Sözlükte -dığı zaman, -dığında, -dığı için, -henüz, -hala, o zaman ki gibi anlamlara gelir.¹⁴² لَم ve ما'nın birleşmesiyle oluşmuş bir kelimedir.¹⁴³

Nahivcilerin çoğunluğu (لَمَّا)nin harf olduğunu söylemiştir. Diğerleri ise (حين) manasında isim olduğunu söylemişlerdir.¹⁴⁴

- كَلَّمَا/Kullema

Sözlükte; her ne kadar, her ne zaman, -dıkça, ne kadar...o kadar manalarına gelir.¹⁴⁵ كَلَّم ile mastariyye ما sının birleşiminden oluşmuş bir edattır.¹⁴⁶ Cezmetmeyen şart edatları grubundadır. Bu edatta diğerleri gibi cümlede şart edatı olarak bulunur ve

¹³⁶ Keskin, “Şart Anlamındaki إِذَا ve إِنَّ ‘in Arap Dili ve Belağatı Açısından Değerlendirilmesi: Bazı Ayetler Örneğinde”, 529.

¹³⁷ Bakırcı-Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, 29; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 44.

¹³⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “Emma”, 122; Ceyyani, *Şerhu'l-Kafiyeti's-Şafiyye*, 3/1646; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 122; Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve Sıhâhu'l-'Arabiyye*, 52; Hasan b. Kâsım el-Murâdî, *el-Cene'd-Dâni fi hurûfi'l-Me'âni*, thk. Fahrüddîn Kabâve- Muhammed Nedîm Fâzıl (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1413/1992), 522; Nadiri, *Nahvu'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 913.

¹³⁹ Ürün, *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, 67; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cemu'l-Hurufu'l-Meani fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 359; Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 431.

¹⁴⁰ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 31.

¹⁴¹ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 30.

¹⁴² Ahmet Sedat Üstün, *Kurân-ı Kerim Sözlüğü* (2011), 460; Bakırcı-Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, 181; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, “Lemma”, 835.

¹⁴³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “Lemma” 4080; Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, 4/102; Muayyid, *eş-Şart fi'l-Kurâni'l-Kerîm*, 15.

¹⁴⁴ Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cemu'l-Hurufu'l-Meani fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 938.

¹⁴⁵ Bakırcı-Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, 153; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 802; Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 460; Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 444.

¹⁴⁶ Muayyid, *eş-Şart fi'l-Kurâni'l-Kerîm*, 17.

devamında şart ve cevap olmak üzere iki fiil bulunur. Bu fiiller sürekli mâzi gelirler. كَلَّمَا edatının görevi bu fiillerin tekrarlandığını ifade etmektir.¹⁴⁷

- إِذْ / İz

O zaman, dığında, -dığı gibi, -eceği zaman, -ince manalarına gelir.¹⁴⁸ Asıl kullanımı geçmiş zaman için kullanılan zaman zarfıdır.¹⁴⁹ Bu kullanımının yanında sebep bildirir, müfacea(sürpriz) edatı olur ve gelecek zaman zarfı olarak kullanılır ki bu kullanımında şart ifade eder.¹⁵⁰

2.4. Şart Edatları ve Cümledeki Görevleri

Şart edatları cümlelerde şart anlamı vermesinin yanında çeşitli görevlerde de kullanılmaktadır.

إن edatı şart edatıdır. Ve bu özelliğinin yanında olumsuzluk anlamı veren bir harf olarak da kullanılır. Bu yönüyle nefy ما sına benzer ve ليس gibi amel eder. Bu göreviyle isim ve fiil cümlelerinde yer alır.¹⁵¹ Kur'an-ı Kerim'de bu göreviyle kullanımına örnek olarak şu ayet-i kerimeyi verebiliriz.

إِنَّ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ

“Kâfirler başka değil, sade bir gurur içindedirler.”¹⁵²

إن شَفِيقٌ مُحْتَالًا ‘Şefik hilekâr değildir’ cümlesinde de olumsuz mana da kullanılmıştır. لَيْسَ ye benzer.¹⁵³

مَنْ edatını da iki fiili muzâriyi cezm eden şart edatları grubunda ele alırız. Bu özelliğinin yanında cümlede mevsûl, istifham ve mevsûfe olarak gelebilir.¹⁵⁴

Kur'an'da mevsûl görevinde geldiği cümleye örnek şu ayet-i kerimdir:

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

“Göklerde ve yerde kim varsa Allah’a boyun eğer.”¹⁵⁵

Kur'an'da İstifham edatı olarak geldiği bir örnek şöyledir:

وَمَنْ يَقْنُطْ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ

“Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?”¹⁵⁶

¹⁴⁷ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 105; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cemu'l-Hurufu'l-Meani fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 806; Ürün, *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, 69.

¹⁴⁸ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 64.

¹⁴⁹ Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-mea'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 167.

¹⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “İz”, 50; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, “İz”, 330; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-mea'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 167; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 14.

¹⁵¹ Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-mea'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 379; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, 1177; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-Arabiyye el-muâsıra*, 125.

¹⁵² Mülk 67/20.

¹⁵³ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 169.

¹⁵⁴ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, 1235; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 128; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-mea'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 1020; Râci el-Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'âni'l-Kerim* (Beyrut,2005), 277.

¹⁵⁵ R'ad 13/15.

¹⁵⁶ Hicr 15/56.

Mevsûfe olarak geldiği örnek ise şu ayet-i kerimedir:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَيَالْيَوْمَ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ

“İnsanlardan, inanmadıkları halde, ‘Allah’a ve ahiret gününe inandık’ diyenler de vardır.”¹⁵⁷

مَا edatı ise cümlelerde birçok görevde kullanılmaktadır. İsm-i mevsûl, ism-i istifham, ism-i şart, nekre-i mevsûfe, mastariyye, zâid, kâffe ve nefydir.¹⁵⁸ Bunların yanında taaccüp, nekre(belirsiz bir şey), övgü ve yergi fiillerinden sonra gelen مَا olarakda kullanılır.¹⁵⁹

“Allah yaptıklarınızdan hiçbir zaman habersiz değildir”¹⁶⁰ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ayetinde مَا cümleye لَيْسَ manası vermiştir.

Taaccüp (şaşıрма) anlamı olarak Kur’an-ı Kerim’de şu örnekleri vardır.¹⁶¹ قَتِيلَ “Onlar ateşe karşı ne kadar da dayanıklıdılar”¹⁶² الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرُهُ “Kahrolası insan! Ne nankördür o!”¹⁶³ bu iki ayette kullanılan مَا nın Kur’an-ı Kerim’de üçüncü bir örneği yoktur.¹⁶⁴

Allah’ın şu ayetinde olduğu gibi: فَاتَّكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ “Size helâl olanlardan nikâhlayın”.¹⁶⁵ Allah’ın şu ayetinde olduğu gibi:

“Nedir o gerçekleşecek olan kıyamet”.¹⁶⁶ مَا الْحَاقَّةُ Akılsız varlıklar için istifhamiyye(soru) ismi olarak kullanılır.

Mastariye edatı olarak kullanılır. Çoğunlukla fiille cümlelerinde bu anlamda kullanılır.¹⁶⁷ “Ama onlar anacak kendilerine bilgi geldikten sonra, aralarındaki hasetten dolayı ayrılığa düştüler”.¹⁶⁸ فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ

Nekre (belirsiz bir şey) olarak kullanılır. Devamlı bir sığata ihtiyacı vardır.¹⁶⁹ “Ondan daha ötesi bir varlığı”.¹⁷⁰ مَا بَعُوضَةٌ فَمَا فَوْقَهَا

¹⁵⁷ Bakara 2/8.

¹⁵⁸ İbn Hişâm Ebû Muhammed Cemâlüddîn el-Ensârî, *Muğni’l-Lebîb*, thk: Dr. Mâzin el-Mübârek ve Muhammed Alî Hamdüllâh (Dimeşk: Dârü’l-Fikr, 1384/1964), 1/327; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu’cemu’l-luğati’l-‘Arabiyye el-muâsıra*, 2060; Cevherî, *Tâcü’l-luğa ve şîhâhu’l-‘Arabiyye*, 1059.

¹⁵⁹ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 123; Esmer, *Mu’cemu’l-Edevat fi’l-Kur’ani’l-Kerim*, 261; Cevherî, *Tâcü’l-luğa ve şîhâhu’l-‘Arabiyye*, 1059; Eyüp Akşit, “*Arap Dilinde Mâ Edatı ve İşlevleri*”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 4 (Aralık 2017), 43.

¹⁶⁰ Bakara 2/74.

¹⁶¹ Esmer, *Mu’cemu’l-Edevat fi’l-Kur’ani’l-Kerim*, 266.

¹⁶² Abese 80/17.

¹⁶³ Bakara 2/175.

¹⁶⁴ Râci el-Esmer, *Mu’cemu’l-Edevat fi’l-Kur’ani’l-Kerim*, 266.

¹⁶⁵ Cevherî, *Tâcü’l-luğa ve şîhâhu’l-‘Arabiyye*, 1059.

¹⁶⁶ Nisâ 4/3.

¹⁶⁷ Hâkka 69/2.

¹⁶⁸ Muhammed Hasan Şerif, *Mu’cem hurufu’l-meâni fi’l-Kur’ani’l-Kerim*, 967; Cevherî, *Tâcü’l-luğa ve şîhâhu’l-‘Arabiyye*, 1059.

¹⁶⁹ Câsiye 45/17.

¹⁷⁰ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 124; Muhammed Hasan Şerif, *Mu’cem hurufu’l-meâni fi’l-Kur’ani’l-Kerim*, 966; Esmer, *Mu’cemu’l-Edevat fi’l-Kur’ani’l-Kerim*, 267.

¹⁷¹ Bakara 2/26.

Kâffe (engel) مَا sı olarak kullanılır. Bazı kelimelerden sonra gelerek onların görev yapmasına engel olduğu için bu isim verilmiştir.¹⁷² إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ “Allah’a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar.”¹⁷³

Zâid olarak gelen مَا harf-i cerlerden ve bazı şart edatlarından sonra gelerek onların görev yapmasına engel olmaz.¹⁷⁴ Bazı nahivciler مَا nın bu görevine sıla, tekit, lağv gibi değişik isimler vermiştir. El-Herevî ve El-Murâdî bu harfin cümleden çıkması ile anlamda bir değişiklik olmuyorsa bu harfin zâid مَا olduğunu belirtirler.¹⁷⁵ فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ “Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın.”¹⁷⁶

مَا şart edatı olmasının yanında akılsız varlıklar için soru ismi olarak da kullanılır.¹⁷⁷

مَتَى edatının iki tür kullanımı vardır. İlk ve en çok kullanılan görevi vakitle ilgili soru ismi olmasıdır.¹⁷⁸ Şu ayet-i kerime istifham olarak kullanımına güzel bir örnektir: مَتَى نَصْرَ اللَّهُ “Allah’ın yardımı ne zaman”.¹⁷⁹

Diğer işlevi ise iki fiili cezm eden şart edatı olmasıdır.¹⁸⁰ Şart edatı olarak kullanımında sonuna bazen zaid bir مَا gelir ve مَا مَتَى şeklini alır. مَتَى ile aynı manayı verir.¹⁸¹ Bu kullanımına örnek olarak şu cümle verilebilir. مَتَى تَذْهَبُ أَذْهَبُ ‘Ne zaman gidersen, bende giderim’. Bu kullanımına üçüncü bölümde Kur’an-ı Kerim’den misaller verilecektir.

أَيَّانَ edatının da diğer edatlar gibi birden fazla kullanımı vardır. Bu edatı genel olarak iki kullanım şekli ile görmekteyiz. Birisi soru anlamında diğeri ise konumuz olan şart edatı olarak kullanımınıdır.¹⁸²

Soru edatı olarak kullanımında مَتَى ya benzerlik gösterir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi daha çok etkisi büyük olaylar için kullanılır.¹⁸³ Kur’an’dan misalleri şöyledir:

أَيَّانَ يَوْمَ الدِّينِ

¹⁷² Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 124; Muhammed Hasan Şerif, *Mu’cem hurufu’l-mea’ni fi’l-Kur’âni’l-Kerim*, 968; Esmer, *Mu’cemu’l-Edevat fi’l-Kur’ani’l-Kerim*, 270.

¹⁷³ Fâtır 35/28.

¹⁷⁴ Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 124.

¹⁷⁵ Murâdî, *el-Cene’d-Dâni fi hurûfi’l-Me’âni*, 332; Ali b. Muhammed en-Nahvî el-Herevî, *el-Uzhiyye fi’lmi’l-Hurûf*, thk. Abdulmu’in el-Mellûhî (Dımaşk: Mecma’u’l-Luğa el’Arabiyye, 1413/1993), 79.

¹⁷⁶ Âl-i İmrân 3/159.

¹⁷⁷ Nadiri, *Nahvu’l-Luğati’l Arabiyye*, 470; Fadlî, *Muhtasaru’n-Nahv*, 220; Hifnî b. İsmâil b. Halîl b. Nâsîf vd., *Kavaidi’l-Luğati’l-Arabiyye fi’n-Nahv ve’s-Sarf ve’l-Belağati li’t-Telâmizi’l-Medârisi’s-Saneviyye*, 25.

¹⁷⁸ Hemedânî, *el-Müsâ’id ‘alâ Teshîli’l-fevâ’id*, 3/135; el-Mârûnî, *Bahşü’l-me’âlib*, 302.

¹⁷⁹ Bakara 2/214.

¹⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 4131; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 127; Murâdî, *el-Cene’d-Dâni fi hurûfi’l-Me’âni*, 505; Herevî, *el-Uzhiyye fi’lmi’l-Hurûf*, 200; Muhammed Hasan Şerif, *Mu’cem hurufu’l-mea’ni fi’l-Kur’âni’l-Kerim*, 1016.

¹⁸¹ Endelüsî, *İrtişâfü’l-‘arab min lisâni’l-‘Arab*, 1864; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 127; Muhammed Hasan Şerif, *Mu’cem hurufu’l-mea’ni fi’l-Kur’âni’l-Kerim*, 1016; Ürün, *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, 35.

¹⁸² Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 51.

¹⁸³ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 51; Muhammed Hasan Şerif, *Mu’cem hurufu’l-mea’ni fi’l-Kur’âni’l-Kerim*, 449; Nadiri, *Nahvu’l-Luğati’l Arabiyye*, 930; Esmer, *Mu’cemu’l-Edevat fi’l-Kur’ani’l-Kerim*, 97.

“Ceza günü ne zaman”¹⁸⁴

يَسْأَلْنَ أَيَّانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“O kıyamet günü ne zaman? diye sorar”¹⁸⁵

Kur'an-ı Kerim'de altı yerde geçmektedir.¹⁸⁶ Geçtiği ayet-i kerimelerde de gördüğümüz gibi أَيَّان kelimesi gelecek zaman için kullanılmıştır. Kıyametin büyüklüğüne vurgu yapılarak ne zaman anlamında أَيَّان kelimesi tercih edilmiştir.

أَيْنَ edatına gelirsek bu edatın iki görevi vardır. Birinci görevi soru zarfı olmasıdır.¹⁸⁷ Diğer görevi ise şart manası içeren mekân zarfı olmasıdır.¹⁸⁸ أَيْنَ edatını genellikle soru zarfı olarak kullanmaktayız. Edatın anlamında da bahsettiğimiz gibi bu edat soru zarfı olarak geldiğinde soruya ‘nereye, nerede’ anlamı verir.¹⁸⁹

حَيْثُ edatı أَيْنَ ile aynı anlamlara gelir ikisinde mekan hakkında soru sormak için kullanılır.¹⁹⁰

أَيْنَ edatı أَيْنَ edatının ما eklenmiş halidir. İki edatta aynı görevlerde kullanılmaktadır. İkiside soruya ‘nereye, nerede’ anlamları veren soru zarflarıdır.¹⁹¹ Yalnız şart görevinde kullanılacaksa أَيْنَمَا edatı kullanılır. أَيْنَ edatının yanına ما eki eklenmiştir.¹⁹²

أَيْنَ edatının iki görevde kullanımı vardır. Biri soru edatı olarak kullanımıdır ki bu kullanımda cümleye nereden, ne zaman gibi anlamları katar.¹⁹³ Kur'an-ı Kerim'de yirmi beş yerde bu anlamda kullanılmıştır. Bu kullanımına örnek olarak şu ayeti kerimleri örnek verebiliriz.

قَالُوا أَيْنَ يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا

“Onlar, ‘O bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir?’”¹⁹⁴

قَالَتْ رَبِّ ائِنِّي كُنْتُ لَمِنَ الْكَافِرِينَ

“Ey Rabbim! Bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur? dedi”¹⁹⁵

¹⁸⁴ Zâriyât 51/12.

¹⁸⁵ Kıyâmet 75/6.

¹⁸⁶ Seyyid, *Mu'cemu'l-Edevât ve'd-Damâir fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 167; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 449.

¹⁸⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitap*, 1/219; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 194; Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, 1/107; Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve şîhâhu'l-'Arabiyye*, 68; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 145; Cürçânî, *el-'Avâmilü'l-mi'e*, 55; Fadlî, *Muhtasarü'n-Nahv*, 220; Hemedânî, *el-Müsâ'id 'alâ Teshîli'l-fevâ'id*, 3/141; Hifnî b. İsmâil b. Halil b. Nâsîf vd., *Kavaidi'l-Luğati'l-'Arabiyyeti fi'n-Nahv ve's-Sarf ve'l-Belağati li't-Telâmîzi'l-Medârisi's-Saneviyye*, 25.

¹⁸⁸ Endelüsî, *İrtişâfü'd-darab min lisâni'l-'Arab*, 1866,1867; Galayini, *Camîu'd-Durusi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 142; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 442; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevât fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 98; Nadîrî, *Nahvu'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 471.

¹⁸⁹ Ürün, *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, 35.

¹⁹⁰ Hemedânî, *el-Müsâ'id 'alâ Teshîli'l-fevâ'id*, 3/141.

¹⁹¹ Mârûnî, *Bahşî'l-mejâlib*, 302; Bakırcı- Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, 62; Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 450; Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, 364; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 304.

¹⁹² Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 48; Ürün, *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, 35.

¹⁹³ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 43; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 432; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevât fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 84.

¹⁹⁴ Bakara 2/247.

¹⁹⁵ Âl-i İmrân 3/47.

قَالَ رَبِّ أَنْتَ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ وَالْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ

“Zekeriya, ‘Ey Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çatmış iken ve karım kısır iken benim nasıl çocuğum olabilir?’ dedi”.¹⁹⁶

أَنْتَى edatının diğer kullanımı şart edatı olmasıdır.¹⁹⁷ Şart edatı olarak kullanımında أَنْتَمَا ile aynı anlamlara gelir.¹⁹⁸

أَيُّ edatının bir çok görevi vardır . Bunlardan ilki soru ismi olarak gelmesidir.¹⁹⁹ Bir konuda en az iki şey arasındaki ayırt edici özelliğinin ne olduğunu sormak için kullanılır.²⁰⁰ Örneğin; أَيْكُم زَادَتْهُ هَذِهِ إِيْمَانًا “Bu hanginizin imanını artırdı?”²⁰¹ أَيْهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ “Meryem’i kim himayesine alıp koruyacak”.²⁰²

Bağlaç görevi vardır.²⁰³ Örneğin; ثُمَّ لَنُنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَانِ عِتِيًّا “Sonra her bir topluluktan, Rahman’a karşı en isyankâr olanları mutlaka çekip çıkaracağız”.²⁰⁴

Nidâ ile münâdâ arasında aracı olur. Nidâ edatından sonra اَل takısı gelen bir kelime varsa nidâ edatıyla arasına أَيُّ getirilir ve ona daima bitişik bir هَا olur. Buna tenbih هَا sî denir.²⁰⁵ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُم “Ey insanlar! Rabbinize ibadet edin”²⁰⁶ يَا أَيُّهَا “De ki: Ey Kâfirler!”²⁰⁷

Cümlelerde, üstünlük, şaşırtma ve beğenme ifade eden bir kelime olur.²⁰⁸ فِي أَيِّ “Seni her bakımdan istediği şekilde terkip eden”.²⁰⁹

لَوْ Edatının kullanılış itibarıyla çeşitli görevleri vardır.²¹⁰ Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Arz edatıdır, bir şeyi nazikçe istemek için kullanılır.²¹¹ لَوْ تَأْتِي عِنْدَنَا فَتَجْلِسْ مَعَنَا “Lütfen bize gelseniz de bizimle otursanız” örneğinde ki gibi.

¹⁹⁶ Âl-i İmrân 3/40.

¹⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 182; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 146; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 50; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 443; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 95.

¹⁹⁸ Endelüsî, *İrtişâfü'd-ğarab min lisâni'l-'Arab*, 1867; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 132; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 43; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 432; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 84; Hemedânî, *el-Müsâ'id 'alâ Teshîli'l-fevâ'id*, 3/134.

¹⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 182; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 146; Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve Sîhâhu'l-'Arabiyye*, 69.

²⁰⁰ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 50; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 443; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 95.

²⁰¹ Tevbe 9/124.

²⁰² Âl-i İmrân 2/44.

²⁰³ Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 444; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 96.

²⁰⁴ Meryem 19/ 69.

²⁰⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 182; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 50; Herevî, *el-Uzhiyye fi'l-İlmi'l-Hurûf*, 107; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 443; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 96.

²⁰⁶ Bakara 2/21.

²⁰⁷ Kâfirûn 109/1.

²⁰⁸ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 50; Herevî, *el-Uzhiyye fi'l-İlmi'l-Hurûf*, 107; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 444.

²⁰⁹ İnfitâr 82/8.

²¹⁰ Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 241.

²¹¹ Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 2043; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 120.

Temenni edatıdır.²¹² Örneğin; *Uyanlar* “وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ لَنَا كَرَّةٌ فَنَّتَرَأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤْنَا مِنَّا” *şöyle derler: 'Keşke dünyaya bir dönüşümüz olsaydı da onların şimdi bizden uzaklaştıkları gibi, biz de onlardan uzaklaşıydık.'*²¹³

Mastar harfi olur.²¹⁴ *gibi fiili mastar yapmak için kullanılır.*²¹⁵ “وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَدُؤُا حَتَّى يَسْتَعِزُّوا بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ” *Hatta Allah'a ortak koşanlardan bile daha düşkün olduklarını görürsün.*²¹⁶

Kendisinden önce 'و' gelmesi durumunda vasl görevi görür.²¹⁷ *تَذْهَبُ وَلَوْ كَانَ بَعِيدًا* ‘Uzak da olsa gideriz’.²¹⁸

Cezm etmeyen şart edatlarından²¹⁹ Cümlede bu görevde kullanıldığı zaman devamında iki fiil olur ve bu fiillere muzâri bile olsa mâzi manası verilir.²²⁰ Genellikle cevap/ceza fiilinde bir ‘lâm’ bulunur ve buna cevap(ل)si denir.²²¹

لَوْ edatı ise kullanıldığı cümleye göre farklı anlamlar ifade eder. Arz ve tahzîd edatıdır. Arz bir şeyi nazikçe istemek, tahzîd ise kabaca istemektir. Arz olarak kullanıldığı cümle örneği: *لَوْ لَا تَجْتَهِدُونَ دُرُوسَكُمْ* “Lütfen derslerinize çalışsanız”, Tahzîd edatı olarak kullanıldığı cümle örneği: *لَوْ لَا تَسْتَعْجِلُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ* “Merhamet edilmeniz için Allah'tan bağışlanma dileseniz ya!”²²² Arz ve tahzîd kullanımında cümlenin söylenişine göre hangi anlama geldiği anlaşılır.²²³

Mazi fiillerden önce kullanıldığında kınama edatı görevi görür.²²⁴ Örneğin: *لَوْ لَا جَاءُوا* *فَلَوْ لَا إِذْ* “Onlar (iftiracılar) bu iddialarına dair dört şahit getirselerdin ya!”²²⁵ *عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ* “Hiç olmazsa onlara azabımız geldiği zaman yakarıp tövbe etselerdin ya.”²²⁶

²¹² Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, 4/107; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 2043; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 120; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 949; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 252; Zemahşerî, *El-Mufasssal fi İlmi'l-'Arabiyye*, 329.

²¹³ Bakara 2/167.

²¹⁴ Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 2043; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 120; Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fi hurûfi'l-Me'ânî*, 287; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 949; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 251.

²¹⁵ Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 949.

²¹⁶ Bakara 2/96.

²¹⁷ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 121.

²¹⁸ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 120; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 947.

²¹⁹ Mârûnî, *Bahşû'l-me'âlib*, 334.

²²⁰ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhîd*, 1352; Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fi hurûfi'l-Me'ânî*, 284; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 947; Nadîrî, *Nahvu'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 908; Zemahşerî, *El-Mufasssal fi İlmi'l-'Arabiyye*, 327; Ceyyani, *Şerhu'l-Kafiyeti's-Şafiyye*, 3/1629.

²²¹ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 120; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 241; Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 449.

²²² Neml 27/46.

²²³ Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 2039; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 121; Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fi hurûfi'l-Me'ânî*, 606; Herevî, *el-Uzhiyye fi İlmi'l-Hurûf*, 168; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 255.

²²⁴ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, 4/111; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 2039; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 121.

²²⁵ Nûr 24/13.

²²⁶ En'âm 6/43.

Konumuz gereği لَوْ edatının bir diğer görevi şart edatı olmasıdır. Cümlenin başına geldiği zaman şart anlamı verir şart ve cevap fiillerini cezml etmez. Bu edattan sonra gelen şart cümlesi genellikle isim cümlesidir ve haberi cümleden hazfedilmiş مَوْجُود sözcüğüdür. Bunun da cevabından önce لَوْ edatında olduğu gibi genellikle (ل) gelir.²²⁷

إِذَا edatı ise kullanıldığı cümleye göre iki görev üstlenir. Bunlardan biri zaman anlamı diğeri de müfâcea anlamıdır.²²⁸ Fiil cümlesinin başına gelirse zaman zarfı olarak, isim cümlesinin başına gelirse müfâcea anlamında kullanılır.²²⁹

Müfâcea (sürpriz) edatı olarak kullanımında birden, bir de baktım ki, bir anda olarak tercüme edilir. Beklenmedik bir durum karşısında bu edat kullanılır.²³⁰ Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde bu anlamda kullanılmıştır. Örneğin:

فَإِذَا حَبَالُهُمْ وَعَصِيَّتُهُمْ يَخِيلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى

“Bir de ne görsün, onların ipleri ve değnekleri yaptıkları sihirden dolayı kendisine hızla sürünür gibi görünüyor.”²³¹

فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ

“Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler.”²³²

فَإِذَا هِيَ تُعْبَانُ مُبِينٌ

“Bir de ne görsünler, apaçık bir ejderha.”²³³

Veya daha önce bilinen bir durumun aksine bir şey ortaya çıktığında kullanılır. Bu durumda cümleye ‘meğer’ anlamı katar. Örneğin; كُنْتُ أَظُنُّكَ كَرِيمًا فَإِذَا أَنْتَ بَخِيلٌ “Ben seni cömert bir adam sanıyordum. Meğer sen de cimrinin biriymişsin”.²³⁴

Gelecek zaman zarfıdır.²³⁵ Bu anlamda kullanıldığında şart ifade eder. Bilindiği gibi şart cümlelerinde iki fiil olur ve şart edatı bu cümlenin başına gelir. إِذَا nın şart fiili mâzi gelir veya mâzi manalı fiil olur, anlam yönünden gelecek zaman anlamı verir. Cevap/ceza fiili ise muzâri gelir, mâzi de olsa muzâri manası verilir.²³⁶

²²⁷ Ceyyani, *Şerhu'l-Kaşıyyeti 'ş-Şaşıyye*, 3/1649; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 121; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 954; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 255; Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 461.

²²⁸İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 50; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 77; Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve Sıhâhu'l-'Arabiyye*, 32; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhîd*, 1348; Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fi hurûfi'l-Me'ânî*, 373; Herevî, *el-Uzhiyye fi'l-İlmi'l-Hurûf*, 202; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 175; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 14.

²²⁹ Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, 428; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 322.

²³⁰ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 16; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 14.

²³¹ Tâhâ 20/66.

²³² Naziât 79/14.

²³³ A'râf 7/107.

²³⁴ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 16; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 14.

²³⁵İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 50; Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, 1/61; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 77; Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve Sıhâhu'l-'Arabiyye*, 32; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhîd*, 1348.

²³⁶ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 15; Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fi hurûfi'l-Me'ânî*, 367; Ürün, *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, 65; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 15; Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, 428.

إِذَا edatının zaman anlamı verdiği fakat şart ifade etmediği kullanımı vardır. Bu kullanımda hal (durum zarfı) anlamı verir. Şart anlamı ifade etmediği için bu cümlelerde bir tane fiil vardır. Bu fiil de genellikle kasem (و) ıyla birlikte gelir.²³⁷ Örneğin:

وَالنَّجْمُ إِذَا هَوَىٰ

“Battığı zaman yıldız andolsun ki.”²³⁸

وَاللَّيْلُ إِذَا بَغَشَّى

“Bürüdüğü zaman geceye andolsun.”²³⁹

وَالنَّهَارُ إِذَا جَلَّاهَا

“Onu ortaya çıkardığında gündüze andolsun.”²⁴⁰

إِذَا bu kullanımlarında şart ifade etmez sadece zaman anlamı verir. Ve yukarıda da belirttiğimiz gibi örneklerde umumiyetle kasem (و) ıyla birlikte gelmiştir.

أَمَّا ise diğer edatlardan farklı olarak bulunduğu cümlede hem kendi görevini hem de şart fiilinin görevini görür. Sibeveyh’e göre (أَمَّا) ile (مَحْمَا) aynı anlamlara gelir. Cümleye tekid anlamı kazandırır. أَمَّا nın ifade ettiği anlam; مَحْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ ‘her halükârda, ne olursa olsun’ şeklindedir.²⁴¹

أَمَّا nın hem edat görevini hem şart cümlesi görevini gördüğünü söylemiştik. Bunun yanında أَمَّا dan sonra çoğunlukla isim cümlesi gelir ve haberinin başın da fethalı ف harfinin bulunur ve ona fau’l-ceza denir.²⁴²

أَمَّا ya şart edatı demek yerine tafsil (geniş bilgi verme) edatı da denir. Öncesinde gelen bir cümleyi genişlenerek anlatır.²⁴³ Örneğin:

ذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لِّلنَّاسِ

“Bu, insanların toplanacakları bir gündür.”²⁴⁴

فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُّوا فَفِي النَّارِ

“Mutsuz olanlara gelince; cehennemdedirler.”²⁴⁵

وَأَمَّا الَّذِينَ سَعَدُوا فَفِي الْجَنَّةِ

“Mutlu olanlara gelince, cennettedirler.”²⁴⁶

İlk ayette insanların toplanacağını söylemiş daha sonraki ayetlerde bu insanların durumunu genişleterek açıklamış

²³⁷ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 15.

²³⁸ Necm 53/1.

²³⁹ Leyl 92/1.

²⁴⁰ Şems 91/3.

²⁴¹ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 30; Esmer, *Mu’cemu’l-Edevat fi’l-Kur’ani’l-Kerim*, 60.

²⁴² Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 30; Muhammed Hasan Şerif, *Mu’cemu’l-Hurufu’l-Meani fi’l-Kur’âni’l-Kerim*, 359; Esmer, *Mu’cemu’l-Edevat fi’l-Kur’ani’l-Kerim*, 60; Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 461.

²⁴³ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 30; Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 431.

²⁴⁴ Hûd 11/103.

²⁴⁵ Hûd 11/106.

²⁴⁶ Hûd 11/108.

لَمَّا Anlam ve irab bakımından üç kullanım şekli vardır, bunlar: Birincisi, muzâri fiillerden önce gelişinde fiilin anlamını geniş zamandan geçmiş zamana döndürür ve sonunu cezm ederek olumsuz mana verir.²⁴⁷

İkincisi , لَمَّا manasında bir istisna harfidir.²⁴⁸ Kur'ân'da istisna harfi olarak geldiği dört yer vardır.

اِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظًا

“Hiçbir kimse yoktur ki, üzerinde koruyucu bulunmasın.”²⁴⁹

وَإِنْ كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

“Bütün bunlar, sadece dünya hayatının geçimliğidir.”²⁵⁰

وَإِنْ كُلُّ لَمَّا جَمِيعٍ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ

“Onların hepsi de mutlaka toplanıp huzurumuza çıkacaklardır.”²⁵¹

Üçüncüsü, mâzi fiillerden önce geldiğinde zarf görevindedir. (جَيْنَ) anlamında bir isimdir. Bu tür kullanımlarında cezmetmeyen şart edatları grubuna girer ve kendisinden sonra iki fiil bulunur.

اِذْ edatının cümledeki görevleri ve bunlara örnek olarak aşağıdaki bilgileri verebiliriz.

Sebeplendirme görevine örnek şu ayettir. Burada fiilin neden yapıldığını bildirir.

وَلَنْ يَنْفَعَكُمْ الْيَوْمَ اِذْ ظَلَمْتُمْ

“Zulmettiğiniz için bugün (nedâmet) size hiçbir fayda vermeyecektir.”²⁵²

Müfacea(sürpriz) edatı olarak kullanıldığında cümlede bir şeyin birden ortaya çıktığını ifade eder ve bu kullanımında cümlede (بين-بينما) kelimeleri kullanılır.²⁵³ Örnek olarak şu cümleyi verebiliriz.

فَبَيْنَمَا هُوَ يُقَاتِلُ عَلَى أَخِيهِ اِذْ سُرِقَ مِنْهُ الدَّرَاهِمُ

‘O kardeşini ararken bir de ne görsün paraları çalınmış.’²⁵⁴

Edatın geçmiş zaman kullanımına örnek aşağıdaki ayettir.

اِلَّا تَنْصُرْهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللّٰهُ اِذْ اَخْرَجَهُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

“Ona (Muhammed'e) yardım etmezseniz, bilin ki, inkar edenler onu Mekke'den çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti.”²⁵⁵

²⁴⁷ Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 2038.

²⁴⁸ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, 4/102; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 2038; Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fi hurûfi'l-Me'ânî*, 593; Herevî, *el-Uzhiyye fi'l-İlmi'l-Hurûf*, 198; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 939; İmam Ahmed b. Abdinnur el-Malikî, *Rasfu'l-Mebânî fi Şerhi Hurufu'l-Mea'ni*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrad (Dimeşk: Daru'l-Kalem, 1423/2002), 352; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 238.

²⁴⁹ Târık 86/4.

²⁵⁰ Zuhuf 43/35.

²⁵¹ Yâdîn 36/32.

²⁵² Zuhuf 43/39.

²⁵³ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhîd*, “İz”, 330, Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 14.

²⁵⁴ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 14.

²⁵⁵ Tevbe 9/40.

إِذَا ve إِذْ edatlarının kullanışlarına baktığımız zaman ikisinde aynı görevlerde kullanıldığını görürüz. İkisinde cümleye müfacea(sürpriz) anlamı vermenin yanında zaman zarfı olarak da kullanıldığını görmekteyiz.

2.5. Muzâri Fiili Cezm Eden Edatlar

İki muzâri fiili cezmeden edatları ilk bölümde şart edatları içinde ele almıştık. Cezmeden edatlar kendi içinde bir bölüm, şart edatları da kendi içinde bir bölümdür. Ama aynı zamanda şart edatlarının içinde cezmeden edatlarda bulunmaktadır. Bu durum karşısında şart edatlarını bir bölüm cezm edatlarını bir bölüm olarak ele almayı uygun gördük.

2.5.1. Cezm'in Lügat ve İstılah Anlamı

Cezm, sözlükte kırmak, ucunu kesmek²⁵⁶ anlamına gelen جَزَم fiilinden türemiş bir sükûn alametidir. Ve on iki bölümdür. Emir ile cezm, nehiy ile cezm, fa olmadan emir ve nehyin cevabıyla cezm, mecazlarda cezm, mecazların haberiyle cezm, lem ve kardeşleriyle cezm, vakıfla cezm, yapı üzerine cezm, kendinden önceki irap harekesinin reddiyle cezm, duayla cezm, len ve kardeşleriyle cezm ve hazf ile cezm.²⁵⁷

Cezm yalnız fiillerde olur. Fiiller de yalnızca muzâri kipinde olmalıdır. Cezm edatları geldikleri fiillerin sonunu değişik şekillerde cezm ederler.²⁵⁸

Cezmin beş alameti vardır. Sükûn, damme, kesre, fetha ve nun'un hazfî. Salim fiillerde cezm edatları gelirse fiilin son harekesi sükûn olur. لَمْ يَضْرِبْ وَلَمْ يَخْرُجْ örneğinde görüldüğü gibi başlarına geldikleri salim fiillerin son harekesini cezm yaparlar.²⁵⁹

Birinci babdan gelen nakıs fiillerde cezm alameti damme olur. لَمْ يَذْغُ وَلَمْ يَغْزُ örneklerinde olduğu gibi. Cezm edatının gelmesiyle fiillerin sonunda bulunan illet harfleri düşmüştür. İkinci babdan gelen nakıs fiillerde ise cezm alameti kesre olur. Örneğin: لَمْ يَقْضِ وَلَمْ يَرْمِ . Cezm edatının gelmesiyle sonda bulunan illet harfi düşmüştür. Cezm alametinin fetha olması şöyle olur: لَمْ يَنْصَابْ وَلَمْ يَنْهَادْ tefaul babından تَفَاعَى babından gelen bu fiillerin başına cezm edatı gelmesiyle sonunda ki illet harfleri

²⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 618; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 371; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, 1088; Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve Sîhâhu'l-'Arabiyye*, 182; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 153.

²⁵⁷ İbn Şukayr Ebû Bekr Ahmed b. El-Hasan el-Bağdâdî, *el-Muhallâ Vucûhh'n-nasb*, thk. Fâiz Fâris (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987), 166.

²⁵⁸ Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, 187.

²⁵⁹ Tâhir ibn Ahmed ibn Bâbeşâz, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-muhsibe*, thk. Halid Abdulkerim (Kuveyt: Matba'atü'l-Asiriyye), 1/340; Zeynuddîn Şabân b. Muhammed el-Kuraşî el-Âsârî, *Elfiyyetu'l-Âsârî Kifâyetu'l-gulâm fi i'râbi'l-keîâm*, thk. Zühayr Zâhid-Hilâl Nâcî (Beyrut: Mektebetü'l-Naziyyetü'l-'Arabiyye, 1987), 75.

düşmüştür. Cezm alameti nünün düşmesiyle olur. لَمْ يَخْرَجَا örneğinde başa cezm edatı gelmesiyle fiilin sonundaki nûn harfi hazfedilmiştir.²⁶⁰

Genel olarak cezm alametini ikiye ayırabiliriz. Biri sükun diğeri hazfdır. Cezm edatları fiilin başına geldiğinde sonunu sükun yapıyorsa cezm alameti sükundur. Hazfi de kendi içinde ikiye ayırabiliriz. Bunlar nünün hazfi ve bazı fiillerde bulunan illet harflerinin hazfidir. Cezm edatları eğer efâl-i hamsenin başına gelirse meczumluk işareti olarak bu fiillerin sonundaki nunlar düşürülür.²⁶¹ Aynı şekilde illet harfi bulunan fiillerin başına gelmesiyle bu fiillerdeki illet harflerini hazf ederek o fiili meczum yapar.

2.5.2. Cezm Edatları

Muzâri fiili cezm eden edatlar iki bölüme ayrılır iki fiili cezmeden edatlar ve bir fiili cezm eden edatlar.²⁶² İki fiili cezm eden edatları ilk bölümde ele almıştık. Burada ele alacağımız edatlar bir fiili cezm ederler ve dört tanedirler.²⁶³ Bunlar:

- لَمْ
 - لَمَّا
 - لام الأمر
 - لاء النهي
- لَمْ / Lem

Sözlükte –medi/madı, -memiş, -mez/maz anlamlarına gelen muzâriyi nefy eden cezm edatıdır.²⁶⁴ Muzâri fiillerden önce gelir bu fiillerin anlamını geniş zamandan geçmiş zamana döndürerek olumsuz yapar ve son harekesini cezm eder.²⁶⁵

²⁶⁰ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *el-Cumel fi'n-nahv*, thk. Fahrüddîn Kabâve (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 190.

²⁶¹ Nadîrî, *Nahvu'l-Luğati'l-Arabiyye*, 467; Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 115; Hifnî b. İsmâîl b. Halîl b. Nâsîf vd., *Kavâidi'l-Luğati'l-Arabiyye fi'n-Nahv ve's-Sarf ve'l-Belağati li't-Telâmîzi'l-Medârisi's-Saneviyye*, 30.

²⁶² Nahvî, *Şerhu Şüzûrû'z-zeheb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 178; Mârûnî, *Bahşü'l-me'âlib*, 300; Hemedânî, *el-Müsâ'id 'alâ Teshîli'l-fevâ'id*, 3/121.

²⁶³ Sîbeveyhi, *el-Kitap*, 3/8; Müberrred, *el-Muktadab*, 2/43; Zemahşerî, *El-Mufasssal fi İlmi'l-Arabiyye*, 252; Mârûnî, *Bahşü'l-me'âlib*, 300; Halef el-Ahmer b. Hayyân b. Muhriz el-Eş'arî el-Basrî, *Mukaddime Fi'n-Nahv*, thk. İzzettin et-Tenûhî (Dımaşk: 1381/1961), 48; Ebû Ca'fer en-Nahhâs, et-Tuffâha fi'n-Nahv, thk. Korkis İ'va (Bağdad: Matba'atü'l-A'ni, 1385/1965), 20; Zeccâcî, *el-Cümel*, 215; Bağdâdî, *el-Usûl fi'n-Nahv*, 2/156; Kuraşî, *en-Nahvu't-Tatbîgî Mine'l-Kur'an-i ve's-Sünneti*, 88; İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi İlmi'n-Nahv*, 46; Nahvî, *Şerhu Şüzûrû'z-zeheb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 178; Ceyyânî, *'Umdetü'l-hâfız ve 'Uddetü'l-lâfız*, 348; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, 4/405.

²⁶⁴ Bakırcı, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, 180; Nadîrî, *Nahvu'l-Luğati'l-Arabiyye*, 467; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 2034; Üstün, *Kur'an-ı Kerim Sözlüğü*, 460; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 835; Üstün, *Kur'an-ı Kerim Sözlüğü*, 460.

²⁶⁵ Bustânî, *Muhitü'l-Muhîd*, 824; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 2034; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 118; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 233; Kuraşî, *en-Nahvu't-Tatbîgî Mine'l-Kur'an-i ve's-Sünneti*, 88; Oktay Yılmaz, *Arapça Dilbilgisine Giriş* (Eğitim Yayınları, 2009), 67; Cürçânî, *el-'Avâmilü'l-mi'e*, 108; Hemedânî, *el-Müsâ'id 'alâ Teshîli'l-fevâ'id*, 3/128; Nadîrî, *Nahvu'l-Luğati'l-Arabiyye*, 467; İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi İlmi'n-Nahv*, 46.

Kur'an-ı Kerim'de muzâri fiilin mâzi anlamda kullanıldığı görülmemiştir fakat لم edatıyla mazi anlamda kullanılabilmektedir. Sadece kıyamet konusu işlenen ayette muhatabın zihnine olayı yakınlaştırmak amacıyla istikbal anlamında kullanılmıştır.²⁶⁶

- لَمَّا / Lemmâ

Sözlükte, -dığında, -dığı zaman, -medi/memiş, -ınca, henüz manalarına gelir.²⁶⁷ Mâzi fiilden önce geldiği zaman; olduğunda, olduğu zaman anlamları verir. Muzâri fiilden önce geldiğinde; henüz, olmadı, yapmadı anlamlarında cezm edici edattır.²⁶⁸

لَمَّا çok fonksiyonlu bir harftir. Hem cezm etmeyen şart edatlarından hem de şart edatı olmayıp sadece cezm eden edatlardandır. لَمَّا nın üç görevi vardır. Birincisi, mâzi fiille geldiğinde zaman zarfı olarak görev yapar. İkinci görevi, mâzi ve muzâri fiil dışında başka lugavi unsurlarla geldiği zaman اِلَّا anlamında istisna edatıdır.

Üçüncü görevi ise muzâri fiille geldiği zaman onu cezm ederek anlamını muzâri manasından mâzi manasına dönüştürerek onu olumsuz yapar.²⁶⁹ Bu özelliği ile yukarıda ele aldığımız لم edatıyla benzerlik göstermektedir.

لَمَّا ve لَمَّا nın farklılaştıkları noktalar vardır. لَمَّا mutlak olumsuzluk ifade ederken لَمَّا nın ifade ettiği olumsuzluk bahsedilen geçmiş zamandan konuşulan zamana kadar devam eder yani daha sonrasında yokluğundan bahsedilen şey meydana gelebilir.²⁷⁰ Bir diğer ayırıcı özellik ise لَمَّا dan sonra gelen fiil hazfedilebilir fakat لم edatında böyle bir durum söz konusu değildir.²⁷¹

Bilindiği üzere لَمَّا edatını cezm etmeyen şart edatlarında ele almıştık ve tüm görevlerine Kur'an'dan örnekler vermiştik. Burada daha ziyade muzâri fiili cezm etmesi üzerinde duracağız ve ona dair örnekler vereceğiz.

- لَامُ الْأَمْرِ / Lâmu'l-emr

Emir lâmu'ı muzâri fiilden önce gelir ve onu cezm eder.²⁷² Abbas Hasan, en-Nahvü'l-vâfi adlı eserinde bu edatın talep lâmu'ı olarak isimlendirildiğini söyler.²⁷³

²⁶⁶ Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fi hurûfi'l-Me'ânî*, 266; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 931; İbn Ali b. Ya'îş en-Nahvî, *Şerhu'l-Mufasssal* (Mısır: İdaretü't-Tıbbâ'a el-Müniriyye, t.y), 8/109.

²⁶⁷ Bakırcı, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, 181.

²⁶⁸ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 838.

²⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4103; Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fi hurûfi'l-Me'ânî*, 592; Herevî, *el-Uzhiyye fi'l-İlmi'l-Hurûf*, 198; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 938; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 234; Malikî, *Rasfu'l-Mebânî fi Şerhi Hurufu'l Me'a'ni*, 351; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 2038; Hemedânî, *el-Müsâ'id 'alâ Teshili'l-fevâ'id*, 3/127; Nadiri, *Nahvu'l-Luğati'l-Arabiyye*, 467.

²⁷⁰ Mârûnî, *Bahşü'l-mejâlib*, 300; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 118; Nadiri, *Nahvu'l-Luğati'l-Arabiyye*, 468.²⁷¹ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 119; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 938; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 235; Nadiri, *Nahvu'l-Luğati'l-Arabiyye*, 468.

²⁷¹ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 119; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 938; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 235; Nadiri, *Nahvu'l-Luğati'l-Arabiyye*, 468.

²⁷² Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 110.

²⁷³ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, 4/406.

Çünkü muzâri malum, meçhul, gaib, gaibe ve mütekellimin başına gelerek talep bildirir.²⁷⁴

Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî (ö. 769/1367) bu harfin talep lââmı olduğunu söyler ve çoğunluğun emir lââmı olarak isimlendirdiğini belirtir.²⁷⁵ Çünkü muzâri fiilin mânâsını emre çevirir.²⁷⁶ Bu lââm emir, dua, iltimas, vaîd ve tehdit anlamlarını kapsar.²⁷⁷

- لاء النهي / Lâ Nehy

Olumsuzluk لا s ı olan bu harf bazı müfessirler tarafından talebi olarak isimlendirilir.²⁷⁸ Muzâri fiilin başına gelerek o fiile olumsuz manada –ma, -me anlamı verir ve sonunu cezmler eder.²⁷⁹

Nehy ikiye ayrılır. Nehy-i hâzır ve nehy-i gaib. Nehy-i hâzır, ikinci şahıs için kullanılan olumsuz demektir. Nehy-i gâib ise üçüncü şahıs için kullanılan olumsuz emir demektir.

²⁷⁴ Kuraşı, *en-Nahvu't-Tatbîğ Mine'l-Kur'an-i ve's-Sünneti*, 88; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-muâsıra*, 1984; Ahmet Yaşar, *Arapça'nın Temel Kuralları* (İzmir: Anadolu Matbaacılık, 1996), 384.

²⁷⁵ Hemedânî, *el-Müsâ'id 'alâ Teshîli'l-fevâ'id*, 3/121.

²⁷⁶ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 300.

²⁷⁷ Ceyyânî, *'Umdetü'l-hâfiẓ ve 'Uddetü'l-lâfiẓ*, 349; Nahvî, *Şerhu Şüzûrû'z-zehab fî ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, 178; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fî'l-Kur'âni'l-Kerim*, 817.

²⁷⁸ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, 4/408.

²⁷⁹ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 112; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fî'l-Kur'âni'l-Kerim*, 889; Muhammed Ahmed Sağbir, *el-Edevatü'n-Nahviyye fî Kitabit-Tefsir* (Beyrut: Daru'l-Fikri'l-Muasıra, 1422/2001), 371; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevat fî'l-Kur'âni'l-Kerim*, 218; Halil b. Ahmed el-Ferahîdî, *El-Cümel fî'n-Nahv*, thk. Doktor Fahreddin Kagave (Beyrut: Müessesetü'l-Risale, 1985/1405), 190.

3. ŞART EDATLARI VE CEZM EDATLARININ BENZER VE FARKLI YÖNLERİ

Şart edatları ve cezm edatları birbiriyle girintili iki konudur. Eski ve yeni nahiv kitaplarını incelediğimizde konuların birlikte ve yer yer ayrı konular olarak ele alındığını görmekteyiz. Cezm eden edatlar bir fiili cezm eden edatlar ve iki fiili muzâriyi cezm eden edatlar olarak ele alınmaktadır. İki muzâri fiili cezm eden edatlar aynı zamanda şart edatlarının da konusu içindedir. Bunun yanında şart edatı olup cezm etmeyen edatlarda mevcuttur.

Şart edatları kendi içerisinde cezm eden şart edatları ve cezm etmeyen şart edatları olarak iki gruba ayrılmaktadır. Yani şart edatlarından bazıları cezm ettiği gibi bazıları da cezm etmemektedir. Bunun yanında cezm edatlarının hepsi adını aldıkları gibi cezm etmektedir.

Şart edatlarının ortak özellikleri olduğu gibi birbirlerinden ayrıldıkları pek çok farklı özellikleri vardır. Edatların toplandıkları başlıktan da anlaşılacağı gibi hepsi şart anlamı ifade eder, cümlede bir durumun oluşmasını diğer durumun oluşmasına bağlar. Buna bağlı olarak şart cümlesinin başında bulunur ve fiilerden önce gelir.

Şart edatları çeşitli eserlerde farklı sayılarda ele alınmaktadır. Bu farklılığa örnek olarak Arap Dilinin en değerli eserlerini veren Sîbeveyhî ve Müberred bu edatların sayısını 10 olarak verir. Fakat bu iki müellifinde kabul ettiği edatlarda farklılıklar bulunmaktadır. Her ikiside *مَنْ*, *مَا*, *إِنْ*, *إِذَا*, *أَيُّ*, *مَتَى*, *أَيْنَ*, *أَتَى*, *حَيْثُ* edatlarını kabul etmektedirler. Yalnız Sîbeveyhi cezmeden şart edatlarını sayarken *مَحْمَا* edatını saymamıştır. Bu edatı Müberred cezmeden şart edatı olarak kabul etmiştir.²⁸⁰

Bu iki değerli eserin yanında modern zamanda yazılan en kapsamlı eserlerden biri olan Hasan Abbas'ın *En-Nahvü'l-Vâfi* adlı eserinde bu edatların sayısı müellif tarafından 11 olarak verilmiştir. Hasan Abbas, Müberred'in saydığı edatları kabul etmekle birlikte cezmeden şart edatları içerisinde *أَيَّانَ* edatını da saymıştır.²⁸¹

Zeccâcî el-Cümel'inde bu üç alîmin aksine cezmeden şart edatlarının sayısını 12 olarak vermiştir. Zeccâcî'de genel olarak kabul edilen *مَنْ*, *مَا*, *إِنْ*, *إِذَا*, *مَتَى*, *أَيْنَ*, *أَتَى*, *حَيْثُ* edatlarını şart edatları içerisinde saymaktadır. Fakat bunların yanında *كَيْفَ*, *كَيْفَمَا*, *أَيْنَ*, *أَيْنَمَا* edatlarını da cezmeden şart edatları grubuna dahil etmiştir.²⁸²

²⁸⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitap*, 3/56; Müberred, *el-Muktabad*, 2/45.

²⁸¹ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, 4/405.

²⁸² Zeccâcî, *el-Cümel*, 217.

Mârûnî'de *Bahşü'l-meṭâlib* adlı eserinde bu edatların sayılarını 12 olarak verir. Bunlar *إِنْ, مَنْ, مَا, مَحْمَا, أَيُّ, كَيْفَمَا, مَتَى, أَيْنَ, إِيَّانَ, إِيَّاهُ, حَيْثُمَا*.²⁸³

Görüldüğü üzere iki fiili muzâriyi cezmeden şart edatlarını çeşitli nahiv eserlerinde çeşitli sayılarda görmekteyiz. Genel olarak aynı edatların kabul edilmesinin yanında nahiv alimleri birbirlerinden farklı olarak bazı edatları iki fiili cezmeden şart edatları içerisinde saymışlardır.

Şart edatları yapı bakımından da birbirlerinden farklı özelliklere sahiplerdir. Edatların hiçbir fiili değildir, bu yüzden geriye iki ihtimal kalır harf ve isim olmaları. Mârûnî'de bu edatları harf ve isim olarak ikiye ayırır. O'na göre harf olan sadece *إِنْ* edatıdır. Müberred *el-Mukṭadab* adlı eserinde, Abdu'l-Hadî el-Fadlî *Muhtasaru'n-Nahv* adlı eserinde *إِنْ* edatının yanında *إِيَّاهُ* edatını da harf olarak saymıştır.²⁸⁴

Harf olan edatların dışındakilerin hepsi isimdir. İsimler de kendi içerisinde zarf olanlar ve zarf olmayanlar diye ikiye ayrılır. Zarf olmayanlar *كَيْفَمَا, أَيُّ, مَهْمَا, مَنْ, مَا* edatlarıdır. Zarf olanlarda kendi içerisinde zaman zarfı ve mekân zarfı olarak ikiye ayrılır. Zaman zarfı olan edatlar *أَيْنَ, مَتَى, إِيَّانَ* edatlarıdır. Mekân zarfı olan edatlar ise *إِيَّاهُ, حَيْثُمَا* edatlarıdır. Mârûnî *إِيَّاهُ* edatını zaman zarfı olarak vermiştir.²⁸⁵ Buna karşın Sîbeveyhî, Müberred ve Abdu'l-Hadî el-Fadlî bu edatı sadece isim olarak verirler.²⁸⁶

Görüldüğü üzere bu edatların isim mi harf mi oldukları konusunda genel olarak bir farklılık görülmezken *إِيَّاهُ* edatında görüşlerin farklılaştığını görüyoruz. *إِيَّاهُ* edatı ağırlıklı olarak harf olarak kabul edilmiştir.²⁸⁷

Cezm edip etmeme noktasında da şart edatlarının farklılıkları vardır. İki fiili muzâriyi cezm eden şart edatları *إِنْ, مَنْ, مَا, مَهْمَا, مَتَى, إِيَّانَ, أَيْنَ, إِيَّاهُ, حَيْثُمَا, كَيْفَمَا* edatlarıdır. Cezm etmeyen şart edatları *لَوْ, لَوْلا, إِذَا, لَمَّا, كَلَّمَا* edatlarıdır.

Şart edatlarının kendi içerisinde benzer ve farklı noktaları genel olarak bu özelliklerle sınırlıdır. Şimdi de şart ve cezm edatlarının benzer ve farklı yönlerine bakalım.

Yukarıda da söylediğimiz gibi şart ve cezm edatları girintili bir konudur. Eserlere bakıldığında genellikle aynı başlık altında verildiğini görüyoruz.

Cezm eden şart edatları iki fiili cezm etmekteyken, cezm edatları yalnızca bir fiili cezm etmektedir. Bu özellikleri edatların isimlerinin de etkilemektedir. Şart edatları iki

²⁸³ Mârûnî, *Bahşü'l-meṭâlib*, 301.

²⁸⁴ Müberred, *el-Mukṭadab*, 2/45; Fadlî, *Muhtasaru'n-Nahv*, 220.

²⁸⁵ Mârûnî, *Bahşü'l-meṭâlib*, 301.

²⁸⁶ Sîbeveyhî, *el-Kitap*, 3/56; Müberred, *el-Mukṭadab*, 2/45; Fadlî, *Muhtasaru'n-Nahv*, 220.

²⁸⁷ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, 4/421; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 302.

fiili cezm eden edatlar olarak ele alınırken, cezm eden edatlar bir fiili cezm eden edatlar olarak ele alınmaktadır.²⁸⁸

Şart edatlarının bulundukları cümlelerde mutlaka iki cümle olmalıdır. Bunlardan bir tanesi şart cümlesi diğeri ise cevap cümlesidir. Fakat cezm edatlarında böyle bir durum yoktur. Cezm edatlarının bulunduğu cümlede iki cümle olmasına gerek yoktur.

Şart edatlarının sayısı kitaplara ve nahivcilere göre farklılık göstermekteyken cezm edatlarının sayıları eski ve yeni nahiv eserlerinde dört tane verilmektedir.²⁸⁹

Şart edatlarına baktığımız zaman Kur'an-ı Kerim'in bazı edatları kullanıp bazılarına da yer vermediği görürüz. Kur'an-ı Kerim'de iki fiili muzâriyi cezmeden şart edatı olarak kullanılan edatlar *أَيُّ, حَيْثُمَا, مَحْمَا, أَيْنَمَا* bu sekiz edattır. Cezmetmeyen şart edatlarından ise hepsi yani *لو, لَوْلا, إِذَا, أَمَّا, لَمَّا, كَلَّمَا* edatları kullanılmıştır. Bir fiili cezm eden edatların ise *لَمْ, لَمَّا, لَامَ الْأَمْرَ, لَاءَ النَّهْيِ* olmak üzere hepsi Kur'an-ı Kerim'de cezmetme özelliği ile bulunmaktadır.

Şart edatlarına bakıldığı zaman hepsinin farklı anlamlar ihtiva ettiği anlaşılmakla birlikte şart anlamı ifade etmeleri ortak yönleridir. Şart edatları sayı itibarıyla da çoktur. Arap Dili'nde edatlar önemli bir yer teşkil eder ve bizde bu edatları ele alarak dildeki çoğu edatı ele almış ve incelemiş bulunuyoruz.

²⁸⁸ Mârûnî, *Bahşü'l-meâlib*, 300.

²⁸⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitap*, 3/8; Müberred, *el-Muktadab*, 2/43; Nahvî, *Şerhu Şüzûrî 'z-zehab fî ma 'rifeti kelâmi 'l-'Arab*, 179; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, 4/405.

4. KUR'ÂN-I KERÎM'DE ŞART VE CEZM EDATLARININ KULLANIMI İ'RAB VE MANAYA ETKİSİ

Kur'an-ı Kerim'de şart ve cezm edatları çokça kullanılmaktadır. Şimdi bu edatların nasıl kullanıldıklarını inceleyelim.

إن edatı Kur'an'da çeşitli manalarda altı yüz doksan iki yerde geçmektedir.²⁹⁰ Bu kullanımların çoğunda إن edatı şart anlamında kullanılmış bir cezm edatıdır.

إن şart görevinde kullanıldığında bazen zait bir ما ile gelir. Cümleye tekid manası katar.²⁹¹ Kur'an'da birçok yerde böyle geldiğini görmekteyiz. Misal:

فَإِذَا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

*“Tarafımdan size bir yol gösterici gelir de kim ona uyarsa, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir.”*²⁹²

ف başlama harfidir. إن cezmeden şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. ما tekid için zaid olarak gelmiştir. يَأْتِيَنَّكُمْ muzâri fiildir. Câr-mecrurdur. هُدًى fâil. مَنْ şart ismidir. تَبِعَ muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî'ye (ö. 685/1286) göre burada yol göstericinin gelmesinin “إن” kelimesiyle ifadesi -gelmesi muhakkak olduğu halde- bunun zatında ihtimal dahilinde olması ve aklende vacip olmamasındandır.²⁹³

فَإِذَا تُنْفَذَتْهُمْ فِي الْحَرْبِ فَسَرَدَ بِهِمْ مَنْ خَلَفَهُمْ

*“Onları harpte yakalarsan onlar ile arkalarındakileri ürküt”*²⁹⁴

Bu iki örnekte asıl ما فإن dir. Yan yana gelmeleriyle birbirlerine katılmışlardır. Ve cümleye tekid manası vermiştir.²⁹⁵ إن cezmeden şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir . فَسَرَدَ بِهِمْ مَنْ خَلَفَهُمْ şart cümlesi, تُنْفَذَتْهُمْ فِي الْحَرْبِ cevap cümlesidir.

إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ

*“Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir fitne olur”*²⁹⁶

²⁹⁰İsmail Ahmed Amâyre- Abdulhamîd Mustafa es-Seyyid, *Mu'cemu'l-Edevât ve'd-Damâir fi'l-Kur'âni'l Kerim* (Kudüs Basın: h.1210), 109; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 379

²⁹¹ Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 379; ez-Zemahşerî, *El-Mufasssal fi İlmi'l-Arabiyye*, 328.

²⁹² Bakara 2/38.

²⁹³Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envâru't Tenzil ve Esraru't Tevil*, (Beyrut: Dar İhyait-Türasil Arabi, 691), 1/74.

²⁹⁴ Enfâl 8/57.

²⁹⁵ Ebu'l-Leyis es-Semerkindî, *Tefsiru's Semerkandi el-Müsemma Bahru'l-Ulûm*, thk: Ali Muhammed Mu'avvid-Âdil Ahmed Abdu'l-mevcûd, Zekeriya Abdulmecîd en-Nûtî (Beyrut: Daru'l- Kutubi'l- 'İlmiyye, 1993), 1/113.

²⁹⁶ Enfâl 8/73.

إِنْ ve لَا birleşerek إِلَّا şeklini almıştır. لَا şart fiiline olumsuzluk katmıştır. إِنْ cezmeden şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. تَفْعَلُوْهُ muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. Sonundaki ن harfinin düşmesiyle meczum olmuştur. تَكُنْ cevap/ceza fiilidir.

إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ

“Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz”²⁹⁷

إِنْ cezmeden şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. Edattan sonra gelen أَحْسَنْتُمْ fiili şart fiilidir. İkinci gelen أَحْسَنْتُمْ fiili ise cevap/ceza fiilidir. Cümlelerin başında gelen إِنْ edatı iki fiilide cezmetmiştir.

وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا

“Eğer cünüpseniz tastamam yıkanınız”²⁹⁸

وَ atıf harfidir. إِنْ şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. كُنْتُمْ şart fiilidir. جُنُبًا nin haberidir. اِطَّهَّرُوا şartın cevabıdır. Cevap cümlesi emir ifade ettiği için başında فَ harfi gelmiştir.

فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ

“Eğer şahitlik ederlerse sen onlarla beraber şahitlik etme”²⁹⁹

فَ atıf harfidir. إِنْ şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. شَهِدُوا mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. لَا nefy edatıdır. Cevap cümlesi nefy mana içerdiği için başına فَ harfi gelmiştir. تَشْهَدْ muzâri sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir, nefy harfi olan لَا ile meczumdur. Cezm alameti sükûndur.

إِنْ افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكْ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا

“Eğer ona ben iftira ettiysem benim için Allah’tan hiçbir şeye malik olamazsınız”³⁰⁰

فَ cezmeden şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. افْتَرَيْتُهُ fiil, fâil ve mef’uldür. فَ şartın cevabına bağlı olarak gelmiş. لَا nefy harfidir. تَمْلِكْ muzâri sigada gelmiş cevap fiilidir.

وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

“Artık Allah’a güvenin eğer iman etmişseniz”³⁰¹

إِنْ cezmeden şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. كُنْتُمْ mâzi sigada gelmiş nakıs şart fiilidir. ت ismi مؤْمِنِينَ haberidir. Şartın cevabı hazfedilmiştir. Öncesindeki cümleye dalalet eder yani فَتَوَكَّلُوا kelimesine.

إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ

“Eğer o çalmışsa, onun daha evvel bir kardeşi de çalmıştı”³⁰²

²⁹⁷ İsrâ 17/7.

²⁹⁸ Mâide 5/6.

²⁹⁹ En’âm 6/150.

³⁰⁰ Ahkâf 46/8.

³⁰¹ Mâide 5/23.

إنّ cezmeden şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. يَسْرِقُ muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. Cezm alameti sükûndur. سَرَقَ mâzi sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir.

إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ

“Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir fitne olur”³⁰³

إنّ cezmeden şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. تَفْعَلُوهُ muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. Cezm alameti sonunda düşen ن harfidir. تَكُنْ muzâri sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir. فِتْنَةٌ faildir. فِي الْأَرْضِ car-mecrurdur.

فَإِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ

“Eğer oradan çıkarlarsa bizde gireriz”³⁰⁴

إنّ cezmeden şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. يَخْرُجُوا muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. Son harfi olan ن'un düşmesiyle meczumdur. فَإِنَّا دَاخِلُونَ cevap cümlesidir ve isim cümlesi olarak gelmiştir mahallen meczumdur.

وَإِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا

“O bütün malını fidye olarak verse yine ondan alınıp kabul olunmaz”³⁰⁵

و atıf harfidir. إنّ cezmeden şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. تَعْدِلْ muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. Cezm alameti sükûndur. لَا nefy harfidir. يُؤْخَذُ muzâri sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir.

فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا

“Orada bir kimse bulamazsanız oraya girmeyiniz”³⁰⁶

إنّ cezmeden şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. تَجِدُوا muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. Sonundaki ن harfinin düşmesiyle meczumdur. Cevap cümlesinin başına ف harfi gelmiştir. Çünkü cevap nefy bildiren لَا ile başlamıştır. تَدْخُلُوا muzâri sigada gelmiş cevap fiilidir. Sonundaki ن harfinin düşmesiyle meczumdur.

إنّ edatı şart olarak gerçekleşmesi kesin olmayan durumlar için kullanılır.³⁰⁷ Verilen ayetleri incelediğimiz zaman şartın gerçekleşmesi için gelen cevap cümleleri gerçekleşmesi kesin olmayan durumlardan bahsetmektedir. Ayetlerdeki bir diğer durum ise إنّ edatının kullanılma durumu cümlelerin bağlamından kaynaklı olmasıdır. Cümleye eğer anlamıyla birlikte manasında katmaktadır.

-

³⁰² Yûsuf 12/77.

³⁰³ Enfâl 8/73.

³⁰⁴ Mâide 5/22.

³⁰⁵ En'âm 6/70.

³⁰⁶ Nûr 24/28.

³⁰⁷ Abdurrahman Habenneke el-Meydânî, el-Belagatu'l Arabiyye Üsûsuha ve Ulumuha ve Fünunuha, (Beyrut: Daru'ş Şamiyye, 1416/1996), 475.

308 Kur'an-ı Kerim'de çeşitli manalarda sekiz yüz altmış bir yerde geçmektedir.³⁰⁸
Burada iki fiili muzâriyi cezmeden şart edatı görevinde kullandığı yerlere bakacağız.

فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ

“Artık kim dilerse ondan öğüt alır.”³⁰⁹

Ayetinde مَنْ şart edatıdır ve sükûn üzere mebnidir. شَاءَ mâzi sigada gelmiş şart fiilidir ve mahallen meczumdur. ذَكَرْ mâzi sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir ve o da mâzi sigada geldiği için mahallen meczumdur.

وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ

“Kim bir günah kazanırsa onu ancak kendi aleyhine kazanmış olur.”³¹⁰

يَكْسِبْ مَنْ şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. Kendisinden sonra gelen şart fiili muzâri sigada gelmiştir. Cezm alameti sükûndur. يَكْسِبْ muzâri sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir. Cezm alameti sükûndur.

وَمَنْ جَاهَدَ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ

“Her kim cihat ederse, ancak kendisi için etmiş olur.”³¹¹

يُجَاهِدْ مَنْ şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. جَاهَدَ mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. Cezm alameti sükûndur. يُجَاهِدْ muzâri sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir.

وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ

“Kim Allah’a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah’a düşer.”³¹²

يَخْرُجْ مَنْ şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. يَخْرُجْ muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. Cezm alameti sükûndur. وَقَعَ mâzi sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir. Mâzi sigada geldiği için mahallen meczum olur.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

“Kim dünya sevabı istiyorsa bilsin ki, dünya sevabı da, ahiret sevabı da Allah katındadır.”³¹³

يُرِيدُ مَنْ şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. Kendisinden sonra şart cümlesi كَانَ يُرِيدُ isim cümlesi gelmiştir ve كَانَ ile mansuptur. ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ isim cümlesi olarak gelmiş cevap/ceza cümlesidir.

مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ

“Her kim Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail’e ve Mikâil’e düşman olursa bilsin ki, Allah da inkâr edenlerin düşmanıdır.”³¹⁴

³⁰⁸ Mustafa es-Seyyid, Mu’cemu’l-Edevât ve’d-Damâir fi’l-Kur’âni’l-Kerim, 573.

³⁰⁹ Müddessir 74/55.

³¹⁰ Nisâ 4/111.

³¹¹ Ankebût 29/6.

³¹² Nisâ 4/100.

³¹³ Nisâ 4/134.

³¹⁴ Bakara 2/98.

şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. كَانَ عَدُوُّ اللَّهِ وَمَلَأَ كَيْتَهُ وَرُسُلُهُ وَجَبْرِيلَ وَمِيكَالَ şart cümlesidir ve كَانَ ile mansuptur. فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ cevap/ceza cümlesidir ve إِنَّ nin isim cümlesinin başına gelmesiyle mensuhtur.

فَمَنْ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَعَلُهُ عَذَابُ آلِيمٍ

“Bundan sonda tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır.”³¹⁵

مَنْ şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ şart cümlesi fiil olarak gelmiştir. فَعَلُهُ عَذَابُ آلِيمٍ cevap/ceza cümlesi isim cümlesi olarak gelmiştir.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا

“Kim bu çabuk geçeni dilerse biz de ona orada çabuk veririz.”³¹⁶

مَنْ şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ isim cümlesi olarak gelmiş şart cümlesidir. عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا mâzi sigasında fiil cümlesi olarak gelmiş cevap/ceza cümlesidir.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزَدَ لَهُ فِي حَرْثِهِ

“Kim ahiret ekimi dilerse onun ekinini artırırız.”³¹⁷

مَنْ şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ isim cümlesi olarak gelmiş şart cümlesidir. نَزَدَ لَهُ فِي حَرْثِهِ muzârî sığada gelmiş fiil cümlesi ve cevap/ceza cümlesidir.

فَمَنْ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ

“O halde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi sizde ona saldırın.”³¹⁸

اعْتَدُوا şart edatıdır, sükûn üzere mebnidir. اعْتَدَىٰ mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. emir sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir.

مَنْ edatı birinci bölümde verdiğimiz gibi kim anlamına gelir. Ayetlerde kullanılırken kim anlamını vermekle birlikte cümleye şart manası katmaktadır.

-

مَا edatı birinci bölümde de ele aldığımız çeşitli görevleriyle Kur’ân-ı Kerim’de iki bin beş yüz otuz yerde geçmektedir.³¹⁹ Burada cezmeden şart edatı olarak kullanıldığı cümlelere yer vereceğiz.

مَا nın şart edatı olarak geldiği cümlelerde şart fiili ve cevap fiili mâzi olarak gelebilir. Şu ayet-i kerimede olduğu gibi:

وَمَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ

“Onların malları Allah’ın, savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar için siz, at ya da deve koşturmuş değilsiniz”.³²⁰

³¹⁵ Bakara 2/178.

³¹⁶ İsrâ 17/18.

³¹⁷ Şûrâ 42/20.

³¹⁸ Bakara 2,194.

³¹⁹ es-Seyyid, *Mu’cemu’l-Edevât ve ‘d-Damâir fi ‘l-Kur’âni ‘l-Kerim*, 526.

مَا cezmeden şart edatıdır, meful bihtir. وَمَا önceki ayete ma'tuftur. ف cevap cümlesine bağlı olarak gelmiştir. مَا nefy harfidir. حَبْلٍ meful bihtir.

Hem şart fiili hem de cevap fiili muzâri olarak gelebilir.

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا

“Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz”.³²¹

مَا cezmeden şart edatıdır. نَنْسَخْ muzâri sigada gelmiş şart fiilidir, cezm alameti sükûndur. آيَةٍ car-mecrur. أَوْ atıf harfidir. نَأْتِ muzâri sigada gelmiş cevap fiilidir. Cezm alameti sonunda bulunan illet harfinin düşmesidir.

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ

“Siz ne hayır yaparsanız, Allah onu bilir”.³²²

وَ isti'naf harfidir. مَا cezmeden şart edatıdır. تَفْعَلُوا muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. Sonunda bulunan ن harfinin düşmesiyle meczumdur. يَعْلَمُهُ şartın cevabıdır.

Şart fiili mâzi cevap fiili muzâri olarak gelebilir.

وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رَبٍّ لَيْرُبُّوا فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَزُبُّوا عِنْدَ اللَّهِ

“İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirsiniz, Allah katında artmaz”.³²³

ف atıf harfidir. مَا cezmeden şart edatıdır. آتَيْتُمْ mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. ف şartın cevabına bağlı olarak gelmiştir. لَا nefy harfidir. يَزُبُّوا muzâri sigada gelmiş cevap fiilidir.

Şart fiili mâzi cevap fiili emir sigasında gelebilir.

فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا

“Bunlar size karşı doğru davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın”.³²⁴

ف isti'naf harfidir. مَا cezmeden şart edatıdır. اسْتَقَامُوا mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. Damme üzere mebnidir. ف cevap fiiline bağlı olarak gelmiştir. اسْتَقِيمُوا emir sigada gelmiş cevap fiilidir. Sonunda bulunan ن harfinin düşmesiyle mebnîdir.

Şart fiili mâzi cevap cümlesi isim cümlesi olarak gelebilir.

مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ

“Hayır olarak ne harcarsanız o, anne-baba, akraba içindir”.³²⁵

³²⁰ Haşr 59/6.

³²¹ Bakara 2/106.

³²² Bakara 2/197.

³²³ Rûm 30/39.

³²⁴ Tevbe 9/7.

³²⁵ Bakara 2/215.

ما cezmeden şart edatıdır. أَنْفَعْتُمْ mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. Mâzi sigada geldiği için mahallen meczûmdur. فَلِلَّوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ cevap cümlesi isim cümlesi olarak gelmiştir, mahallen meczûm olur.

Şart fiili muzâri cevap fiili isim cümlesi olarak gelebilir.

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

“Hayır olarak ne yaparsanız, gerçekten Allah onu hakkıyla bilir”.³²⁶

ما cezmeden şart edatıdır. تَفْعَلُوا muzâri sigada gelmiş şart fiilidir, ن harfinin düşmesiyle meczûmdur. فَ cevap fiiline bağlı olarak gelmiştir. إِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ cevap cümlesidir, mahallen meczûmdur.

وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَا تُنْفُسُكُمْ

“Hayır olarak ne harcarsanız, kendiniz içindir.”³²⁷

و atıf harfidir. ما cezmeden şart edatıdır. تُنْفِقُوا muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. فَلَا تُنْفُسُكُمْ isim cümlesi halinde gelmiş cevap cümlesidir.

-

Kur'an-ı Kerim'de مَهْمَا ile ilgili bir ayet bulunmaktadır.³²⁸ Bu ayette de cezmeden şart edatı görevindedir.

وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لَتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ

“Dediler ki: ‘Bizi büyülemek için her ne getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz’.”³²⁹

مَهْمَا bu cümlede iki fiili cizm eden şart edatıdır. Cümlede mübteda görevinde gelmiştir. فَمَا şart cümlesidir ve şart fiili mef'ul bih olarak gelmiştir. فَمَا şartın cevabıdır ve mahallen meczûmdur. Şart ve cevap cümlesi مَهْمَا nın haberidir.³³⁰

-

Kur'an-ı Kerim'de أَيُّنَ مَا ve أَيُّنَمَا kalıbında on iki yerde geçmektedir.³³¹ أَيُّنَمَا geldiği cümlelerde bazı özel durumlar oluşmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir.

Şart mâzi cevap hazfedilmiş olarak gelebilir.

وَهُوَ مَعَكُمْ أَيُّنَ مَا كُنْتُمْ

“Nerde olsanız, O sizinle beraberdir.”³³²

³²⁶ Nisâ 4/127.

³²⁷ Bakara 2/272.

³²⁸ Seyyid, *Mu'cemu'l-Edevât ve'd-Damâir fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 638; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 1104.

³²⁹ A'râf 7/132.

³³⁰ Muhyiddin ed-Derviş, *I'râbu'l-Kur'an-il-Kerim ve Beyanuhu* (Suriye: Daru'l-İrşad, 1412/1992), 3/435.

³³¹ Seyyid, *Mu'cemu'l-Edevât ve'd-Damâir fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 168; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 442.

³³² Hadîd 57/4.

cezmeden *اَيْنَ مَا* mekân zarfıdır. *هُوَ* mübtedadır. *اَيْنَ مَا* cezmeden şart edatıdır. *كُنْتُ* mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. Mahallen meczumdur. Cümlenin cevabı düşürülmüş şart fiilinin öncesinde gelen cümleye dalalet eder.³³³

وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ

“Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı.”³³⁴

cezm eden şart edatıdır. *كُنْتُ* mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. Mahallen meczûmdur. Bu cümledeki cevap düşürülmüştür ona dalalet eden şey öne getirilen *وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا* lafzıdır.

Şart cümlesi fiil olarak, cevap cümlesi isim cümlesi isim cümlesi olarak gelebilir.

فَأَيْنَمَا تَوَلَّوْا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ

“Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü işte oradadır.”³³⁵

أَيْنَمَا şart ve cezm edatıdır. *تَوَلَّوْا* şart fiilidir nun’un düşmesiyle meczumdur. Burada cevap/ceza cümlesi isim cümlesi olarak gelmiştir. *فَتَمَّ* mukaddem haberdur. *وَجْهُ اللَّهِ* mübtedadır ve şartın cevabıdır. Mahallen meczumdur.³³⁶

Şart ve cevap fiili mûzari olarak gelebilir.

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا

“Nerede olursanız olun Allah hepinizi bir araya getirir.”³³⁷

cezm eden şart edatıdır. *تَكُونُوا* meczum muzâri ve şart fiilidir. Cezm alameti sonunda bulunan ن harfinin düşmesidir. *يَأْتِ* muzâri sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir. Cezm alameti sonundaki illet harfinin düşmüş olmasıdır.³³⁸

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ

“Nerede olursanız olun, ölüm size ulaşacaktır.”³³⁹

أَيْنَ مَا şart edatıdır. *تَكُونُوا* muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. ن’un düşmesiyle meczûmdur. *يُدْرِكُكُمُ* muzâri sigada gelmiş şartın cevabıdır.

أَيْنَمَا يُوجِّهُهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ

“Nereye gönderse olumlu bir sonuç alamaz.”³⁴⁰

أَيْنَمَا şart ve cezm edatıdır. *يُوجِّهُهُ* muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. لا nefy harfidir. *يَأْتِ* muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. Cezm alameti sonundaki illet harfinin düşmesidir.

Şart mâzi ve cevap fiili mâzi gelebilir.

أَيْنَ مَا تُقْفُوا أُجْدُوا وَقَتَّلُوا نَقْتِيلًا

³³³ Derviş, *İ’rabu’l-Kur’an-il’Kerim ve Beyanuhu* 9/453.

³³⁴ Meryem 19/31.

³³⁵ Bakara 2/115.

³³⁶ Derviş, *İ’rabu’l-Kur’an-il’Kerim ve Beyanuhu*, 1/172.

³³⁷ Bakara 2/148.

³³⁸ Derviş, *İ’rabu’l-Kur’an-il’Kerim ve Beyanuhu*, 1/211.

³³⁹ Nisâ 3/78.

³⁴⁰ Nahl 16/76.

“Nerde bulunurlarsa, yakalanırlar ve yaman bir şekilde öldürülürler.”³⁴¹

مَا تَقْفُوا cezmeden şart edatıdır. mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. Mahallen meczumdur. أُخِذُوا mâzi sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir. وَقَتَّلُوا aynı şekilde mâzi sigada gelmiş meçhul fiildir.³⁴²

-

أَنَّى Kur'an-ı Kerim'de 28 yerde geçmektedir.³⁴³ Aşağıda verdiğimiz örnekler ise cezmeden şart edatı olarak görev aldığı cümlelerdir.

يَسْأَلُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ

“Kadınlarınız sizin ekinliğinizdir. Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın”.³⁴⁴

أَنَّى cezmeden şart edatıdır. شِئْتُمْ mâzi sigada gelmiş şart fiilidir, sükûn üzere mebnidir. Kur'an-ı Kerim'de sadece bu ayette şart manasında kullanılmıştır. Ayetten de anlaşıldığı gibi şart edatının cevabı hazf olmuştur.³⁴⁵

Bazen de كَيْف manasında gelir.³⁴⁶ Allah'ın şu sözlerinde olduğu gibi:

أَنَّى يُؤفَّكُونَ

“Nasıl da haktan çevriliyorlar”.³⁴⁷

مِنْ أَيْنِ manasında geldiği yerler de vardır.³⁴⁸ Allah'ın şu sözünde olduğu gibi:

قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا

“Meryem, bu sana nereden geldi? dedi”.³⁴⁹

-

أَيَّ Kur'an-ı Kerim'de çeşitli görevlerde iki yüz on beş yerde geçmektedir.³⁵⁰ Şart edatı görevinde kullanıldığı yerler ise iki tanedir.³⁵¹

أَيُّمَا الْأَجْلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ

“İki süreden hangisini tamamlarsam bana bir husumet yok”.³⁵²

أَيَّ cezmeden şart edatıdır. قَضَيْتُ mâzi sigada gelmiş şart fiilidir, mahallen meczûm olur. فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ cevap/ceza cümlesi isim cümlesi olarak gelmiştir. لَا nefydir. عُدْوَانِ onun ismidir. عَلَيَّ haberdur.³⁵³

³⁴¹ Ahzâb 33/61.

³⁴² Derviş, *I'rabu'l-Kur'an-il-Kerim ve Beyanuhu*, 3/49.

³⁴³ Seyyid, *Mu'cemu'l-Edevât ve'd-Damâir fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 157; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 432.

³⁴⁴ Bakara 2/223.

³⁴⁵ Sahip Aktaş, *Kur'an'da İstifhâm Üslûbu* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Lisans Tezi, 2006), 22.

³⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 160; Nadiri, *Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*, 931; Esmer, *Mu'cemu'l-Edevât fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 84.

³⁴⁷ Tevbe 9/30.

³⁴⁸ Esmer, *Mu'cemu'l-Edevât fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 84; Aktaş, *Kur'an'da İstifhâm Üslûbu*, 21.

³⁴⁹ Âl-i İmrân 3/37.

³⁵⁰ Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 445.

³⁵¹ Seyyid, *Mu'cemu'l-Edevât ve'd-Damâir fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 168; Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-me'a'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 445.

³⁵² Kasas 28/28.

³⁵³ Derviş, *I'rabu'l-Kur'an-il-Kerim ve Beyanuhu*, 7/308.

أَيَّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى

“Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler O’nundur”.³⁵⁴

أَيَّا cezmeden şart edatıdır. تَدْعُوا muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. أَيَّا edatından dolayı cezmedilmiştir. Cezm alameti sonundaki ن harfinin düşmesidir. فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى cevap cümlesi isim cümlesi olarak gelmiştir.³⁵⁵

أَيُّ dışında ki tüm şart edatları mebnidir, أَيُّ ise mu’râbdır.³⁵⁶ Yani cümlede ki konumuna göre son harekelerinde değişiklik görülür.³⁵⁷ أَيُّ tüm durumlarında mu’râbdır.³⁵⁸

-

حَيْثُمَا edatı Kur’an’ı Kerim’de iki yerde geçmektedir.³⁵⁹ Bunlardan bir tanesinde Şart edatı olarak gelmiştir.

حَيْثُ مَا كُنْتُمْ قُولُوا وَجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

“Siz de nerede olursanız olun, (namazda) hep o yöne dönün.”³⁶⁰

وَلَوْ emir cezmeden şart edatıdır. كُنْتُمْ şart fiilidir mahallen meczumdur. حَيْثُ مَا sigasında gelmiş şartın cevabıdır, mahallen meczumdur.³⁶¹

-

لَوْ edatı Kur’an-ı Kerim’de çeşitli görevlerde iki yüz on sekiz yerde geçmektedir.³⁶² Şimdi edatın şart görevinde kullanıldığı ayetleri inceleyelim.

لَوْ edatının geldiği cümlelerde şart ve cevap fiili mâzi olarak gelebilir.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ

“Allah dileseydi, elbette onların işitme ve görme duyularını giderirdi.”³⁶³

لَوْ cezmetmeyen şart edatıdır. شَاءَ mâzi sigada gelmiş şartıdır. ذَهَبَ mâzi sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْتَنَّكُمْ

“Allah dileseydi sizi zora sokardı.”³⁶⁴

لَوْ cezmetmeyen şart edatıdır. شَاءَ mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. اللَّهُ failidir. أَعْتَنَّكُمْ mâzi sigada gelmiş şartın cevabıdır.

³⁵⁴İsrâ 17/110.

³⁵⁵ Derviş, *İ’rabu’l-Kur’an-il’Kerim ve Beyanuhu*, 5/516.

³⁵⁶ Cevherî, *Tâcü’l-luğa ve Sıhâhu’l-‘Arabiyye*, 69; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 49; Nadiri, *Nahvu’l-Lugati’l-‘Arabiyye*, 470; Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 458; Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 364.

³⁵⁷ Ürün, *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*, 33; Günday-Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, 503.

³⁵⁸ Galayini, *Camiu’d-Durusi’l-Luğati’l-‘Arabiyye*, 145; Esmer, *Mu’cemu’l-Edevat fi’l-Kur’ani’l-Kerim*, 96.

³⁵⁹ Seyyid, *Mu’cemu’l-Edevât ve’d-Damâir fi’l-Kur’âni’l-Kerim*, 234; Muhammed Hasan Şerif, *Mu’cem hurufu’l-me’a’ni fi’l-Kur’âni’l-Kerim*, 630.

³⁶⁰ Bakara 2/144-150.

³⁶¹ Derviş, *İ’rabu’l-Kur’an-il’Kerim ve Beyanuhu*, 1/206.

³⁶² Seyyid, *Mu’cemu’l-Edevât ve’d-Damâir fi’l-Kur’âni’l-Kerim*, 375; Muhammed Hasan Şerif, *Mu’cem hurufu’l-me’a’ni fi’l-Kur’âni’l-Kerim*, 950.

³⁶³ Bakara 2/20.

³⁶⁴ Bakara 2/220.

لَوْ اطَاعُونَا مَا قُتِلُوا

“Eğer bize uysalardı öldürülmezlerdi.”³⁶⁵

لَوْ cezmetmeyen şart edatıdır. اطَاعُونَا mâzi sigada gelmiş şart fiilidir, damme üzere mebnîdir. قُتِلُوا mâzi fiildir. مَا şartın cevabı olan cevap/ceza cümlesidir.

Şart fiili mâzi sigada cevap cümlesi isim cümlesi olarak gelebilir.

وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمُتُّوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ

“Eğer onlar iman edip Allah’ın emirlerine karşı gelmekten sakınmış olsalardı, Allah katında kazanacakları sevap kendileri için daha hayırlı olacaktı.”³⁶⁶

لَوْ cezmetmeyen şart edatıdır. آمَنُوا mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. وَاتَّقَوْا kelimesi cevap/ceza cümlesidir. Cevap cümlesi isim cümlesi olarak gelmiştir.

وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ

“Kitap ehli de inansalardı elbette kendileri için hayırlı olurdu.”³⁶⁷

أَهْلُ cezmetmeyen şart edatıdır. آمَنَ mâzi sigada gelmiş fetha üzere mebnîdir. الْكِتَابِ failidir. لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ cümlesi لَوْ edatının cevabıdır.

Şart fiili muzâri cevap fiili mâzi olarak gelebilir.

قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَا تَبْغُنَاكُمْ

“Eğer savaşmayı bilseydik, arkanızdan gelirdik.”³⁶⁸

لَوْ şart edatıdır. نَعْلَمُ muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. تَبْغُنَاكُمْ mâzi sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir.

لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأًا أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مَدَخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَعُونَ

“Eğer sığınacak bir yer veya mağaralar yahut girilecek bir delik bulsalardı, hemen koşarak oraya kaçarlardı.”³⁶⁹

لَوْ şart edatıdır. يَجِدُونَ muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. لَوَلَّوْا mâzi sigada gelmiş in cevabıdır.

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرهَا مِنْ دَابَّةٍ

“Eğer Allah insanları, kazandıkları yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, yerkürenin sırtında hiçbir canlı bırakmazdı.”³⁷⁰

مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرهَا مِنْ دَابَّةٍ muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. يُؤَاخِذُ şart fiilidir. cevap/ceza cümlesidir. تَرَكَ mâzi sigada gelmiş cevap fiilidir.

Şart cümlesi isim cümlesi, cevap cümlesi fiil cümlesi olarak gelebilir.

³⁶⁵ Âl-i İmrân 3/168.

³⁶⁶ Bakara2/103.

³⁶⁷ Âl-i İmrân 3/110.

³⁶⁸ Âl-i İmrân 3/167.

³⁶⁹ Tevbe 9/57.

³⁷⁰ Fâtır 35/45.

وَلَوْ كُنْتُ اعْلَمُ الْغَيْبَ لَأَسْتَكْتَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ

“Eğer ben gaybı biliyor olsaydım daha çok hayır elde etmek isterdim.”³⁷¹

لَأَسْتَكْتَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ. اعْلَمُ الْغَيْبَ ve onun ismi كَانَ كُنْتُ şart edatıdır. لو in cevabıdır.

Cevap cümlesi hazfedilmiş olarak gelebilir.

وَلَوْ أَنَّ قُرَآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كَلِمَ بِهِ الْمَوْتَى

“Kendisiyle dağların yürütüleceği veya yeryüzünün parçalanacağı, ya da ölülerin konuşturulacağı bir Kur’an olacak olsaydı (o yine bu kitap olurdu).”³⁷²

لو cezmetmeyen şart edatıdır. Şartın cevabı olan cümle hazf olmuştur.

-

لَوْلا Kur’ân-ı Kerim’de çeşitli görevlerde yetmiş beş kere geçmektedir.³⁷³

فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Allah’ın bol nimeti ve merhameti olmasaydı herhalde ziyana uğrayanlardan olurdunuz.”³⁷⁴

لَوْلا cezmetmeyen şart edatıdır. Bu ayette şart cümlesi isim cümlesi olarak gelmiştir. فَضْلُ اللَّهِ haberdur ve mübtedası düşmüştür. لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ cevap/ceza cümlesidir. Başına gelen ل harfî cevap cümlesinin başladığına işaret eder.

وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ

“Eğer Allah’ın; insanların bir kısmıyla diğerlerini savması olmasaydı, yeryüzü bozulurdu.”³⁷⁵

لَوْلا cezmetmeyen şart edatıdır. دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ şart cümlesidir ve isim cümlesi olarak gelmiştir. دَفْعُ mübtedadır ve haberi düşürülmüştür. لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ cevap/ceza cümlesi fiil cümlesi olarak gelmiştir. ل cevap lâmidir. فَسَدَتِ mâzi sigasında gelmiştir.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا

“Allah’ın size lütfu ve merhameti olmasaydı, pek azınız hariç, muhakkak şeytana uyardınız.”³⁷⁶

فَضْلُ mübtedadır, haberi düşürülmüştür. لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا cevap/ceza cümlesidir. لَاتَّبَعْتُمُ mâzi sigada gelmiş cevap fiilidir. Cevap cümlesi fiil cümlesi olarak gelmiştir.

³⁷¹ A’râf 7/188.

³⁷² Ra’d 13/31.

³⁷³ Seyyid, Mu’cemu’l-Edevât ve’d-Damâir fi’l-Kur’âni’l-Kerim, 524; Muhammed Hasan Şerif, Mu’cem hurufu’l-meâ’ni fi’l-Kur’âni’l-Kerim, 957.

³⁷⁴ Bakara 2/64.

³⁷⁵ Bakara 2/251.

³⁷⁶ Nisâ 4/83.

لَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

“Eğer Allah’ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey den dolayı size büyük bir azap dokunurdu.”³⁷⁷

لَوْلَا cezmetmeyen şart edatıdır. كِتَابٌ mübtedadır. Şart cümlesi isim cümlesi olarak gelmiştir. لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ başına cevap lââmı gelmiş cevap/ceza cümlesidir ve fiil cümlesi olarak gelmiştir. مَسَّ cevap fiili mâzi sigada gelmiştir.

وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ

“Eğer kabilen olmasaydı seni taşla tutardık.”³⁷⁸

رَ atıf harfidir. لَوْلَا cezmetmeyen şart edatıdır. رَهْطُكَ isim cümlesi olarak gelmiş şart cümlesidir. لَرَجَمْنَاكَ cevap cümlesidir, başına cevap لَ gelmiştir. رَجَمْنَا mâzi sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir.

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى

“Rabbin tarafından daha önce söylenmiş bir hüküm ve belirlenmiş bir süre olmasaydı onlar da hemen cezalandırılırlardı.”³⁷⁹

لَوْلَا cezmetmeyen şart edatıdır. كَلِمَةٌ mübtedadır. Şart cümlesi isim cümlesi olarak gelmiştir. لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى cevap/ceza cümlesidir. لَ cevap lââmıdır. كَانَ mâzi nakıs fiildir.

وَلَوْلَا دَفَعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ لَّهْذِمَتْ صَوَامِعُ وَبَيَّعَ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا

“Eğer Allah’ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah’ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi.”³⁸⁰

لَوْلَا cezmetmeyen şart edatıdır. دَفَعُ اللَّهِ mübtedadır. النَّاسَ mef’ul bih’tir. Şart cümlesi isim cümlesi olarak gelmiştir. Haber ve لَوْلَا’nın cevabı düşürülmüştür.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

“Eğer size dünya ve ahirette Allah’ın Lütüf ve rahmeti olmasaydı, içine daldığınız bu iftiradan dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu.”³⁸¹

رَ atıf harfidir. لَوْلَا cezmetmeyen şart edatıdır. Şart cümlesi isim cümlesi olarak gelmiştir. فَضْلُ اللَّهِ mübtedadır. Haber ve لَوْلَا’nın cevabı düşürülmüştür.

وَلَوْلَا أَجَلٌ مُّسَمًّى لَّجَاءَهُمُ الْعَذَابُ

“Belirlenmiş bir süre olmasaydı azap onlara mutlaka gelirdi.”³⁸²

³⁷⁷ Enfâl 8/68.

³⁷⁸ Hûd 11/91.

³⁷⁹ Tâhâ 20/129.

³⁸⁰ Hac 22/40.

³⁸¹ Nûr 24/14.

³⁸² Ankebût 29/53.

إِذَا şart edatıdır. Cümlelerin başında gelmiş ve kendisinden sonra gelen şart ve cevap fiilini şarta bağlamış fakat irap yönünden herhangi bir etkisi olmamıştır. أَظَلَمَ mazi fiildir ve şart fiilidir. Cümleye karanlık çökünce, karanlık basıverince anlamlarını katmıştır. Şartın karanlık çökünce gerçekleşeceğini ifade etmiştir. قَامُوا mazi fiildir. Gaib müzekker cemi kalıbında gelmiştir. Cümledeki konumu Cevap/ceza fiili ve cümlesidir.

فَإِذَا آمَنْتُمْ فَذَكِّرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

“Güvenliğe kavuşunca, Allah’ı daha önce bilmediğiniz ve onun size öğrettiği şekilde anın.”³⁸⁸

إِذَا cezm etmeyen şart edatıdır. Cümlelerin başında gelmiş ve cümleye şart anlamı katmıştır. آمَنْتُمْ mazi fiildir ve cümlede şart fiili görevindedir. ذَكِّرُوا mazi fiildir ve gaib müzekker cemi kalıbında gelmiş olup cümlede cevap/ceza fiili olarak görev yapar. Başına ف bitişmiştir. Çünkü şart cümlelerinde cevap cümlesi emir olduğunda ف harfinin fiilin başına geldiğini görürüz.

إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا

“Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, gerekli araştırmayı yapın.”³⁸⁹

إِذَا cezmetmeyen şart edatıdır. ضَرَبْتُمْ mazi fiil ve şart fiilidir. فِي سَبِيلِ اللَّهِ şart cümlesidir. تَبَيَّنُوا emir fiildir ve cevap/ceza cümlesidir. ف başına bitişmiştir.

إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلُكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

“Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve başlarınıza mesh edip her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın.”³⁹⁰

إِذَا cezm etmeyen şart edatıdır. قُمْتُمْ şart fiilidir. Müzekker muhatab cemi kalıbında gelmiştir. فِي سَبِيلِ اللَّهِ harfi ceridir. قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ şart cümlesidir. فَاغْسِلُوا emir fiildir. Cümlede cevap/ceza fiili olarak ve cemi muhatab müzekker kalıbında gelmiştir. ف fiile bitişik olarak gelmiştir.

وَإِذَا قُلْتُمْ فَعْدُوا

“Konuştuğunuz zaman adil olun.”³⁹¹

إِذَا cezm etmeyen şart edatıdır. قُلْتُمْ mazi fiil, burada şart cümlemizdir. فَعْدُوا mazi fiildir, cevap/ceza cümlesi olarak gelmiştir. Cevap cümlesi emir olduğu zaman başına ف bitişir kaidesi üzerine burada da emir fiilin başına gelmiştir.³⁹²

حَتَّى إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ

“Sana geldiklerinde tartışmaya girerler.”³⁹³

³⁸⁸ Bakara 2/239.

³⁸⁹ Nisâ 4/94.

³⁹⁰ Mâide 5/6.

³⁹¹ En’âm 6/152.

³⁹² Günday-Şahin, Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi, 463.

³⁹³ En’âm 6/25.

إِذَا cezm etmeyen şart edatıdır. جَاءُو mazi fiildir. Mazi gaib tekil kalıbında gelmiştir. Cümlede şart fiili görevindedir. كَ muttasıl zamirdir. يُجَادِلُونَ muzari fiildir. Ayette şart fiili olarak gelmiştir. كَ muttasıl zamirdir.

إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَنَاجَوْا بِالْإِثْمِ

“Siz baş başa gizlice konuştuğunuz zaman, günah, düşmanlık ve peygambere isyanı konuşmayın.”³⁹⁴

إِذَا cezm etmeyen şart edatıdır. تَنَاجَيْتُمْ mazi fiildir. Cümlede şart fiili şart cümlesi olarak gelmiştir. تَنَاجَوْا cevap/ceza fiildir. Başına olumsuzluk edatı olan لَا gelmiştir. فَلَا cevap/ceza cümlesidir nehiy olarak gelmiştir.

إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحَفًا فَلَا تُولُوهُمْ الْأَدْبَارَ

“Savaş düzeninde iken kafirlerle karşılaştığınız zaman sakın onlara arkanızı dönmeyin.”

إِذَا şart edatıdır. لَقِيتُمُ mazi fiildir. Muhatab müzekker cemi kalıbında gelmiştir. Cümlede şart fiili görevindedir. لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحَفًا şart cümlesidir. تُولُو cevap/ceza fiildir. Fiilin başında gelen لَا onu nehyetmiştir. فَلَا تُولُوهُمْ الْأَدْبَارَ cevap/ceza cümlesidir.

وَإِذَا مَرَضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ

“Hastalandığımda O bana şifa verir.”

إِذَا şart edatıdır. مَرَضْتُ mazi fiildir. Müfred mütekellim kalıbında gelmiştir. Cümlede şart fiili ve şart cümlesidir. فَهُوَ يَشْفِينِ cevap/ceza cümlesidir. Ayette de görüldüğü gibi cevap cümlesinin başına فَ harfi gelmiştir. Bunun sebebi, şart cümlesinde cevap cümlesi isim cümlesi olduğu zaman cevabın başına فَ gelir.³⁹⁵

إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ

“Birinizin ölümü yaklaştığı zaman (vasiyet edin).”³⁹⁶

إِذَا cezm etmeyen şart edatıdır. حَضَرَ mazi fiil ve şart fiildir. أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ şart cümlesidir. Bu cümleden cevap cümlesi hazfedilmiş fiildir.

إِذَا تُلَّى عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَانِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا

“Kendilerine Rahmân’ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı.”

تُلَّى عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَانِ muzâri fiildir ve şart fiildir. خَرُّوا mazi fiildir ve cevap/ceza fiildir. بُكِيًّا şartın cevabı olan cevap/ceza cümlesidir.

إِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا

“Kur’ân kendilerine okunduğunda derhal yüzüstü secdeye kapanırlar.”³⁹⁷

³⁹⁴ Mücâdele 58/9.

³⁹⁵ Günday-Şahin, Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi, 463.

³⁹⁶ Mâide 5/106.

إِذَا cezmetmeyen şart edatıdır. يُثْلَى muzâri fiildir. Cümlede şart fiili olarak gelmiştir. يَجْرُونَ لِلْأَذْقَانِ şart cümlesidir. يَجْرُونَ muzâri fiildir. Cevap/ceza fiilidir. إِذَا cevap/ceza cümlesidir.

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ... عَلِمْتَ نَفْسٌ مَا أَحْضَرْتَ

“Güneş dürüldüğü zaman... Herkes önceden hazırlayıp getirdiği şeyleri bilecektir.”³⁹⁸

كُوِّرَتْ şart edatıdır. إِذَا edatının şartı olan كُوِّرَتْ cümlesi kendisinden sonra gelen إِذَا ise عَلِمْتَ نَفْسٌ ise إِذَا كُوِّرَتْ الشَّمْسُ كُوِّرَتْ tır. إِذَا edatının şartıdır.

إِذَا edatı gerçekleşme ihtimali yüksek olan şart cümlelerinde kullanılır.³⁹⁹ edatının kullanıldığı ayetlere bakıldığı zaman mutlaka olacak bir şeyden bahsetmektedir. Son verilen ayette kıyamete yakın bir zamanda gerçekleşecek olan birtakım olaylardan söz edilmiştir. İslam göre bahsedilen bu hususların tamamı gerçekleşmesi kesin durumlarıdır. Bu nedenle kesin durumları ele alan ayetlerde cümlelerin başına إِذَا getirilmiştir.

-

أَمَّا Kur’ân-ı Kerim’de elli beş yerde geçmektedir.⁴⁰⁰ Geldiği cümle yapıları farklılık gösterebilir. أَمَّا dan sonra şartın isim olarak geldiği cümle örnekleri vardır. Cevabı mâzi, muzâri, nehy ve isim cümlesi olarak gelebilir.

وَأَمَّا تَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ

“Semûd kavmine gelince biz onlara doğru yolu göstermiştik.”⁴⁰¹

أَمَّا cezm etmeyen şart edatıdır. تَمُودُ mübtedadır ve şart cümlesidir. فَ fau’l-cezadır. هَدَيْنَا mazi sigada gelmiş ve cevap fiilidir. فَهَدَيْنَاهُمْ cevap cümlesidir.

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ

“Öyleyse sakın yetimi ezme.”⁴⁰²

أَمَّا cezm etmeyen şart edatıdır. الْيَتِيمَ meful bihtir, şart cümlesidir. فَ fau’l-cezadır. لَا olumsuzluk edatıdır. فَلَا تَقْهَرْ cevap cümlesidir nehiy olarak gelmiştir.

وَأَمَّا بِنِعْمَتِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ

“Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat.”⁴⁰³

³⁹⁷ İsrâ 17/107.

³⁹⁸ Tekvîr 81/1-16.

³⁹⁹ Meydânî, *el-Belagatu'l Arabiyye Üsusuha ve Ulumuha ve Fünunuha*, 475.

⁴⁰⁰ Seyyid, *Mu'cemu'l-Edevât ve'd-Damâir fî'l-Kur'âni'l-Kerim*, 88.

⁴⁰¹ Fussilet 41/17.

⁴⁰² Duhâ 93/9.

⁴⁰³ Duhâ 93/11.

أَمَّا şart edatıdır. ب harf-i cerdir. نِعْمَت isimdir. Başına cer harfi geldiği için car-mecrur olmuştur. رَبِّكَ muzafun ileyhtir. فَحَدِّثْ emir fiildir ve cevap cümlesidir. Başına ف gelmiştir.

-

لَمَّا Kur'an'da yüz altmış dört defa geçmektedir.⁴⁰⁴ Geldiği cümlelerde fiiler farklı farklı gelebilir. Şimdi bunları inceleyelim.

Şart fiili mazi, cevap fiili de mazi olduğunda şöyle olur.⁴⁰⁵ Örneğin:

فَلَمَّا نَجَّأَكُمُ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ

“Fakat sizi kurtarıp karaya çıkarınca yüz çevirirsiniz.”⁴⁰⁶

أَعْرَضْتُمْ burada cezm etmeyen şart edatıdır. نَجَّأَكُم mazi sigada gelmiş şart fiilidir. لَمَّا mazi sigada gelmiş cevap fiilidir.

Veya şart mazi olup, cevap (إِذَا) ya bağlanmış isim cümlesi olarak gelir. Örneğin:

فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ

“Onları kurtarıp karaya çıkardığı zaman ise bir de bakarsın ki, Allah'a ortak koşuyorlar.”⁴⁰⁷

إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ cezm etmeyen şart edatıdır. نَجَّاهُمْ mazi sigada gelmiş şart fiilidir. إِذَا isim cümlesi olarak gelmiş cevap cümlesidir. إِذَا burada müfacea görevinde kullanılmıştır.

Veya şart fiili mazi olup, cevap (ف) ye bağlanmış isim cümlesi olarak gelir:

فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ

“Onları kurtarıp karaya çıkarınca, onlardan bir kısmı orta yolu tutar.”⁴⁰⁸

فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ cezm etmeyen şart edatıdır. نَجَّاهُمْ mazi sigada gelmiş şart fiilidir. مُقْتَصِدٌ cevap cümlesidir, isim cümlesi olarak gelmiştir. مِنْهُمْ öne alınmış haber, mübtededir.

Veya nefy (مَا) sı ile bağlanmış fiil cümlesi olarak gelir:

فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا

“Fakat onlara bir uyarıcı gelince, bu ancak onların nefretlerini artırdı.”⁴⁰⁹

مَا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا cezm etmeyen şart edatıdır. جَاءَهُمْ mazi sigada gelmiş şart fiilidir. مَا nefy harfidir. نَذِيرٌ mazi sigada gelmiş şart fiilidir. مَا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا şart cümlesidir.

Veya şart fiili mazi, cevap ise muzâri gelir:

⁴⁰⁴ Seyyid, Mu'cemu'l-Edevât ve'd-Damâir fi'l-Kur'âni'l-Kerim, 514; Muhammed Hasan Şerif, Mu'cemu'l-Hurufu'l-Meani fi'l-Kur'âni'l-Kerim, 938.

⁴⁰⁵ Ahmet Muhtar Ömer, Mu'cemu'l-luğati'l-Arabiyye el-muâsıra, 2038; Akdağ, Arap Dilinde Edatlar, 119; Herevî, el-Uzhiyye fi'İlmi'l-Hurûf, 199; Muhammed Hasan Şerif, Mu'cemu'l-Hurufu'l-Meani fi'l-Kur'âni'l-Kerim, 938; Esmer, Mu'cemu'l-Edevat fi'l-Kur'ani'l-Kerim, 236.

⁴⁰⁶ İsrâ 17/67.

⁴⁰⁷ Ankebût 29/65.

⁴⁰⁸ Lokmân 31/32.

⁴⁰⁹ Fatır 35/42.

فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرَى يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ

“İbrahim’in korkusu gidip, kendisine müjde gelince Lût kavmi hakkında bizimle tartışmaya başladı.”⁴¹⁰

مُزَارِي muzâri sigada gelmiş şart fiilidir. جَاءَ mâzi sigada gelmiş şart edatıdır. لَمَّا cezm etmeyen şart edatıdır. Bu mâzi manadadır. Başkaları tarafından جَادِلْنَا olarak yorumlanır.⁴¹¹

Şart cümlesinde cevap hazfedilmiş olabilir. Allah’ın şu sözünde olduğu gibi:

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ

“Yusuf’u götürüp kuyunun dibine bırakmaya karar verdikleri zaman.”⁴¹²

Şart cümlesinin cevabı düşürülmüş yani: حَفَّتْنَا و انْجَيْنَاهُ fiilleri olmalıydı.

-

كُلَّمَا edatı Kur’ân-ı Kerim’de 17 yerde geçmektedir.⁴¹³

Şart ve cevap fiili mâzi sigada gelebilir:

كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشْنُوًا فِيهِ

“Önlerini her aydınlatışında ışığında yürürler.”⁴¹⁴

لَهُمْ câr cezm etmeyen şart edatıdır. أَضَاءَ mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. مَشْنُوًا mecrurdur. مَشْنُوًا mâzi sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir.

كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا

“Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilisinde ‘Bu daha öncede bize rızık olarak verilendir’ derler.”⁴¹⁵

رُزِقُوا mechul mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. قَالُوا mâzi sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir.

فَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ

“Size herhangi bir peygamber, hoşunuza gitmeyen bir şey getirdikçe kibirlenip...”⁴¹⁶

فَتْ başlama harfidir, كُلَّمَا cezm etmeyen şart edatıdır. جَاءَ mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. اسْتَكْبَرْتُمْ mâzi sigada gelmiş şartın cevabıdır. رَسُولٌ failidir.

أَوْكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ

“Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa, içlerinden birtakımı o antlaşmayı bozmadı mı?”⁴¹⁷

⁴¹⁰ Hûd 11/74

⁴¹¹ Muhammed Hasan Şerif, *Mu’cemu’l-Hurufu’l-Meani fi’l-Kur’âni’l-Kerim*, 938; Esmer, *Mu’cemu’l-Edevat fi’l-Kur’âni’l-Kerim*, 236.

⁴¹² Yûsuf 12/15.

⁴¹³ Seyyid, *Mu’cemu’l-Edevât ve’d-Damâir fi’l-Kur’âni’l-Kerim*, 374.

⁴¹⁴ Bakara 2/20.

⁴¹⁵ Bakara 2/25.

⁴¹⁶ Bakara 2/87.

⁴¹⁷ Bakara 2/100.

ا soru harfidir. و atıf harfidir. كَلَّمَا cezmetmeyen şart edatıdır. عَاهَدُوا mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. مَعَفَّوْا bih'tir. نَذَرَهُ mâzi sigada gelmiş cevap/ceza cümlesidir.

كَلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا

“Zekeriya, onun bulunduğu bölmeye her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu.”⁴¹⁸

كَلَّمَا cezmetmeyen şart edatıdır. دَخَلَ mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. عَلَيْهَا car-mecrurdur. زَكَرِيَّا fail, الْمِحْرَابِ mef'ûlün bih'tir. وَجَدَ mâzi sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir. عِنْدَهَا muzafve muzafun ileyhtir. رِزْقًا mef'ûl'dür.

كَلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ

“Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onları derilerini yenileyeceğiz.”⁴¹⁹

كَلَّمَا cezmetmeyen şart edatıdır. نَضِجَتْ mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. بَدَّلْنَاهُمْ mâzi sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir. هُمْ mef'ul bihtir.

كَلَّمَا رُدُّوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا

“Bunlar küfre her döndürüldüklerinde ona atılırlar.”⁴²⁰

كَلَّمَا cezmetmeyen şart edatıdır. رُدُّوا mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. أُرْكِسُوا mâzi sigada gelmiş cevap fiilidir.

كَلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ

“Her ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa Allah onu söndürmüştür.”⁴²¹

كَلَّمَا cezmetmeyen şart edatıdır. أَوْقَدُوا mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. أَطْفَأَهَا mâzi sigada gelmiş cevap fiilidir.

كَلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ

“Fakat her ne zaman bir Peygamber onlara nefislerinin hoşlanmadığı bir hükmü getirdiyse; onlardan bir kısmı yalanladılar, bir kısmını da öldürdüler.”⁴²²

كَلَّمَا cezmetmeyen şart edatıdır. جَاءَ mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. هُمْ öne geçirilmiş mef'ul bih'tir. رَسُولٌ fâil'dir.

كَلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا

“Her topluluk (arkasından gidip sapıklığa düştüğü) yoldaşına lanet eder.”⁴²³

كَلَّمَا cezmetmeyen şart edatıdır. دَخَلَتْ mâzi sigada gelmiş şart fiilidir. لَعَنَتْ mâzi sigada gelmiş cevap/ceza fiilidir.

كَلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا

⁴¹⁸ Âl-i İmrân 3/37.

⁴¹⁹ Nisâ 4/56.

⁴²⁰ Nisâ 4/91.

⁴²¹ Mâide 5/64.

⁴²² Mâide 5/70.

⁴²³ A'raf 7/38.

“Cehennem ateşi dindikçe, onlara çılğın ateşi artırırız.”⁴²⁴

كُلَّمَا مَازِي سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت فِیلیدیر. مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت عَدَاتِیدِر. خَبَثٌ مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت فِیلیدیر. مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت عَدَاتِیدِر.

كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا

“Her ne zaman cehennemden, o ızdıraptan çıkmak isteseler, oraya geri döndürülürler.”⁴²⁵

كُلَّمَا مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت فِیلیدیر. مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت عَدَاتِیدِر. كُلَّمَا مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت فِیلیدیر. مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت عَدَاتِیدِر.

كُلَّمَا جَاءَ أُمَّةٌ رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ

“Her ümmete kendi peygamberi geldikçe onu yalanladılar.”⁴²⁶

كُلَّمَا مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت فِیلیدیر. مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت عَدَاتِیدِر. كُلَّمَا مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت فِیلیدیر. مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت عَدَاتِیدِر.

كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا

“Oradan her çıkmak istediklerinde oraya döndürülürler.”⁴²⁷

كُلَّمَا مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت فِیلیدیر. مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت عَدَاتِیدِر. كُلَّمَا مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت فِیلیدیر. مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت عَدَاتِیدِر.

كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ

“Oraya her bir topluluk atıldıkça oranın bekçileri onlara, ‘ size bir uyarıcı gelmemiş miydi?’ diye sorarlar.”⁴²⁸

كُلَّمَا مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت فِیلیدیر. مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت عَدَاتِیدِر. كُلَّمَا مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت فِیلیدیر. مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت عَدَاتِیدِر.

وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ

“Kuşkusuz sen onları bağışlayasın diye kendilerini her davet edişimde parmaklarını kulaklarına tıkadılar.”⁴²⁹

كُلَّمَا مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت فِیلیدیر. مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت عَدَاتِیدِر. كُلَّمَا مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت فِیلیدیر. مَازِی سِغَادَا گِلْمِشْ شَارْت عَدَاتِیدِر.

Kur'an-ı Kerim'deki örnekleri incelediğimizde görüyoruz ki كُلَّمَا ile gelen şart cümleleri mâzi fiillerle gelmiştir.

-

اِنْ edatı Kur'an-ı Kerim'de çeşitli görevleriyle üç yüz iki yerde geçmektedir. Fakat şart edatı olarak kullanımı pek azdır.⁴³⁰

⁴²⁴ İsrâ 17/97.

⁴²⁵ Hac 22/22.

⁴²⁶ Mü'minûn 23/44.

⁴²⁷ Secde 32/20.

⁴²⁸ Mülk 67/8.

⁴²⁹ Nûh 71/7.

⁴³⁰ Muhammed Hasan Şerif, Mu'cem hurufu 'l-mea 'ni fi 'l-Kur'âni 'l-Kerim, 168.

فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ

“Madem bunu yapamadınız ve Allah da sizi bağışladı, o halde namazı özenle kılın, zekâtı verin, Allah’a ve resulüne itaat edin.”⁴³¹

لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ لَمْ nefy harfidir, تَفْعَلُوا ile meczumdur. إِذْ cezm etmeyen şart edatıdır. اللَّهُ عَلَيْكُمْ şart cümlesidir. وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ise cevap cümlesi olarak gelmiştir.

Şart edatlarının Kur’an-ı Kerim’deki kullanımlarını incelediğimiz zaman bu edatların asıl manalarıyla birlikte kullanıldığını görmekteyiz. Edatların hepsi şart anlamı vermektedir. Peki o zaman her şart cümlesinde her şart edatını kullanabiliriz. Bu doğru bir tümevarım olmaz. Çünkü şart edatlarının her biri farklı anlamlar vermektedir. Şart cümlesi kurarken cümlemin bağlamına uygun olan edat kullanılmalıdır. Kur’an-ı Kerim’deki ayetleri incelediğimiz zaman da böyle kullanıldığını görmekteyiz.

-

لَمْ edatının Kur’an-ı Kerim’de kullanımlarını aşağıda inceleyelim.

وَنَادُوا اصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ

“Cennetliklere, ‘selam olsun size!’ diye seslenirler. Onlar henüz cennete girmemişlerdir, ama bunu ummaktadırlar.”⁴³²

لَمْ olumsuz yapan cezm edatıdır. Aynı zamanda muzâri fiilin manasını mâziye dönüştüren harftir. Fakat bu ayette muzâri manayı mâziye dönüştürmemiştir. Ayette bulunan يَدْخُلُو muzâri fiilini cezm etmiş ve olumsuzluk anlamı vermiştir. Fiilin cezm alameti nunun hazfidir.

لَمْ fiilin geçmişte gerçekleşmediğini bildirdiği için mutlak olumsuzluk ifade eder bu yüzden ona ‘cahd-i mutlak’ denmiştir.⁴³³

Kur’an-ı Kerim’de üç yüz kırk altı yerde geçmektedir.⁴³⁴

Bazen istifham hemzesi ile birlikte gelir ve takrir anlamı ifade eder. Takrir, inkâr edilmesi mümkün olmayacak derecede açık bilinen bir mevzuda muhatabı itiraf etmeye yöneltmek için kullanılır.⁴³⁵ Allah’ın şu sözünde olduğu gibi:

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ

“Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”⁴³⁶

⁴³¹ Mücâdele 58/13.

⁴³² A’raf 7/46.

⁴³³ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 118.

⁴³⁴ Seyyid, *Mu’cemu’l-Edevât ve’d-Damâir fi’l-Kur’âni’l-Kerim*, 507.

⁴³⁵ Kuraşi, *en-Nahvu’t-Tatbîgî Mine’l-Kur’an-i ve’s-Sünneti*, 88; Muhammed Hasan Şerif, *Mu’cem hurufu’l-mea’ni fi’l-Kur’âni’l-Kerim*, 931; Alican Dağdeviren, “Kur’âni Anlatımda İstifham Hemzesi”, *Usûl İslam Araştırmaları* (2017), 66.

⁴³⁶ İnşirâh 94/1.

Ayette verilmek istenen asıl anlam evet biz senin göğsünü genişlettik anlamıdır. Yani burada Allah kulunun göğsüne ferahlık verdiğini onu rahatlattığını istifham üslubuyla pekiştirmiştir. Burada لم cezm edatıdır istifham hemzesiyle birlikte gelmiştir. muzâri fiildir ve meczumdur.

الْمَ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى

“Seni yetim bulup da barındırmadı mı?”⁴³⁷

Asıl söylenmek istenen seni yetimken korudu barındırdı. Ayette istifham üslubu kullanılarak muhataptan gerçekleşen durumun ikrarı beklenmektedir. ı istifham harfidir لم cezm edatıdır. Kendisinden sonra gelen يَجِدْ muzâri fiili sükûn ile cezm etmiştir.

Bazen istifham hemzesiyle birlikte gelir ve kınama manası verir.⁴³⁸ Allah’ın şu sözünde olduğu gibi:

الْمَ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا

“Allah’ın arzı geniş değil miydi, oraya hicret etseydiniz ya!”⁴³⁹

Ayette Allah’ın arzının geniş olduğunu ve oraya hicret edilebileceği vurgulanmaktadır. Bunu yapmaktan sakınanlar kınanmıştır. لم Yine istifham hemzesiyle birlikte gelmiştir. Kendisinden sonra gelen تَكُنْ fiilini meczûm yapmıştır.

Atıf harfleri olan و ve ف istifham hemzesi ve لم edatının arasına girer.⁴⁴⁰ Örneğin:

أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرْ وَجَاءَكُمْ النَّذِيرُ

“Sizi, Düşünüp öğüt alacak kimsenin düşünüp öğüt alabileceği kadar yaşatmadık mı?”⁴⁴¹

Yine bu ayette de takrir ve tevbih anlamı vardır. Yüce Allah sizi öğüt alabileceğiniz kadar yaşattık demek isteyerek verdiği imkânları ispat etmek istemiştir. Ve öteki taraftan bu fırsatı kullanamayanları da kınamaktadır. İstifham hemzesiyle لم edatının arasına atıf harfi olan و girmiştir. لم cezm edatı kendisinden sonra gelen نُعَمِّرْ fiilini sükûn ile cezm etmiştir.⁴⁴²

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

“Yeryüzünde dolaşıp da, kendilerinden önce gelenlerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı?”⁴⁴³

İstifham hemzesi ile cezm edatı olan لم arasına ف harfi girmiştir. لم edatı önüne gelen يَسِيرُوا fiilini cezm etmiştir.

Şart edatlarıyla birlikte gelebilir. Örneğin:

⁴³⁷ Duhâ 93/6.

⁴³⁸ Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu 'l-mea 'ni fi 'l-Kur'âni 'l-Kerim*, 931.

⁴³⁹ Nisâ 4/97.

⁴⁴⁰ Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu 'l-mea 'ni fi 'l-Kur'âni 'l-Kerim*, 931.

⁴⁴¹ Fâtır 35/37.

⁴⁴² Dağdeviren, “*Kur'ânî Anlatımda İstifham Hemzesi*”, 67.

⁴⁴³ Yûsuf 12/109.

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ

“Eğer yapamazsanız –ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının.”⁴⁴⁴

istinafiyyedir اَنْ şart ve cezm edatıdır. لم nefiy ve cezm edatıdır. muzâri fiildir hem اَنْ hem لم ile cezm olmuştur, cezm alameti ise nunun düşürülmesidir. Ve aynı zamanda şart fiilidir.

-

لَمَّا Kur'an'da yüz altmış dört yerde geçmektedir.⁴⁴⁵ Sekiz yerde muzâriyi cezm eden edat olarak gelmiştir.⁴⁴⁶ Şimdi bu örnekleri inceleyelim.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ

“Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?”⁴⁴⁷

لَمَّا cezmeden edattır peşine gelen يَأْت fiilini cezm etmiştir. İlet harfi olan ي düşmüştür ve fiil onun düşmesiyle meczumdur. Cümleye size henüz gelmeden anlamını vermiş. Bakınız fiil muzâri olmasına rağmen onu mâzi manaya dönüştürmüştür.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ

“Yoksa siz; Allah, içinizden cihad edenleri ayırt etmeden ve yine sabredenleri ayırt etmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?”⁴⁴⁸

لَمَّا nefyeden cezm edatıdır. يَعْلَم muzâri fiilini sukun ile cezm etmiştir. Fakat fiilin son harekesi kesre olarak yazılmıştır bunun sebebi diğer isme geçiş yaparken kolaylık olması adına öyle yazılmıştır.

بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ

“Hayır öyle değil. Onlar, ilmini kavrayamadıkları ve kendilerine yorumu gelmemiş olan bir şeyi yalanladılar.”⁴⁴⁹

لَمَّا cezmeden edattır. يَأْت fiilinin sonunda buluna ي harfinin düşmesiyle meczûmdur. Fiilin manasını muzâriden mâziye döndürmüş ve ona olumsuzluk anlamı vermiştir.

بَلْ لَمَّا يَدُوُّوا عَذَابٍ

“Hayır, henüz azabımı tatmadılar.”⁴⁵⁰

Yani لَمَّا anlamındadır. لَمَّا olumsuzluk edatı görevindedir. Kendisinden sonra gelen يَدُوُّ muzâri fiili nunun düşmesiyle meczumdur.

⁴⁴⁴ Bakara 2/24.

⁴⁴⁵ Seyyid, Mu'cemu 'l-Edevât ve 'd-Damâir fi 'l-Kur'âni 'l-Kerim, 514.

⁴⁴⁶ Muhammed Hasan Şerif, Mu'cem hurufu 'l-mea'ni fi 'l-Kur'âni 'l-Kerim, 940.

⁴⁴⁷ Bakara 2/214.

⁴⁴⁸ Âl-i İmrân 3/142.

⁴⁴⁹ Yûnus 10/39.

⁴⁵⁰ Sad 38/8.

لَيْسْتَ أَذُنُكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ

“Ellerinizin altında bulunanlar sizden izin istesin.”⁴⁵¹

ل emir lâmidir. Önüne gelen يَسْتَأْذِنُ fiilini sükûn üzere cezm etmiştir.

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ

“Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin.”⁴⁵²

ل emir lâmidir. Önüne gelen يُنْفِقُ muzâri fiilini sükûn üzerine cezm etmiştir.

Aslında muhataba emretmek için lâm harfine ihtiyaç yoktur. Fakat lâm bu fiillere tekid anlamı kazandırır. Emir lâmından önce ف ve و gelebilir. Normalde harekesi kesre olan emir lâmının harekesini cezm yaparlar. Çünkü bu iki harf cümleye bitişik olarak gelir.⁴⁵³

فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ

“O halde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler.”⁴⁵⁴

Emir lâm'ının harekesi kesredir. Eğer kendisinden önce vav veya ya harfî gelirse sakın okunur.⁴⁵⁵ Bu örnekte hem ف hem و ile geldiğini görüyoruz. İstenirse lâm sükûn ile okunur istenirse kesre ile okunur. Okunuşlarda daha çok sükûn ile okunmaktadır. ف başlama harfidir. ل emir lâmidir. يَسْتَجِيبُوا nunun düşmesiyle meczum olmuş cemî muzâri fiildir. و atıf harfidir. ل emir lâmidir. يُؤْمِنُوا muzâri fiildir, nunun düşmesiyle meczumdur.

Emir lâmından önce ف و، geldiği zaman lâm harfî sakın bir şekilde okunur.⁴⁵⁶ Emir lâmının öncesinde ثَمَّ geldiği zaman lâm kesreli de okunabilir. Çünkü ثَمَّ kendi başına bir harftir. Ondan sonra gelecek olanla başlanabildiği için ثَمَّ üzerinde durulabilir. و ve ف için böyle bir durum mümkün değildir. Bazı nahivciler و ve ف de olduğu gibi sükûn ile okunmasını caiz görmüşlerdir.⁴⁵⁷ Allah'ın şu sözünde olduğu gibi:

ثُمَّ لَيَقَطَّعَ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يَذْهَبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ

“Sonra kendimi assın da bir baksın; başvurduğu (bu yöntem), öfkelenildiği şeyi giderecek mi?”⁴⁵⁸

ثُمَّ لَيَقَطَّعَ olarak okunabildiği gibi ثَمَّ لَيَقَطَّعَ olarak da okunabilir.

-

لَاءُ النهي Kur'an-ı Kerim'de üç yüz on üç yerde bu anlamda kullanılmaktadır.⁴⁵⁹

⁴⁵¹ Nûr 24/58.

⁴⁵² Talâk 65/7.

⁴⁵³ Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâci, *Kitabu'l-Lâmat*, thk. Mazen el-Mübarek (Suriye: Daru'l-Fikr, 1985), 92.

⁴⁵⁴ Bakara 2/186.

⁴⁵⁵ Nadiri, *Nahvu'l-Luğati'l-Arabiyye*, 469; Hifnî b. İsmâîl b. Halîl b. Nâsîf vd., *Kavaidi'l-Luğati'l-Arabiyye fi'n-Nahv ve's-Sarf ve'l-Belağati li't-Telâmîzi'l-Medârisi's-Saneviyye*, 24.

⁴⁵⁶ Hemedânî, *el-Müsâ'id 'alâ Teshîli'l-fevâ'id*, 3/121.

⁴⁵⁷ Zeccâci, *Kitabu'l-Lâmat*, 93.

⁴⁵⁸ Hac 22/15.

⁴⁵⁹ Muhammed Hasan Şerif, *Mu'cem hurufu'l-mea'ni fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 889.

وَإِذَا قِيلَ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ

“Bunlara, ‘Yeryüzünde fesat çıkarmayın’ denildiğinde, ‘Biz ancak ıslah edicileriz’ derler.”⁴⁶⁰

فی nehy lâsıdır. تُفْسِدُوا muzâri fiildir ve ن harfinin düşmesiyle meczum olmuştur. فى car-mecrurdur. قَالُوا mâzi fiildir. إِنَّمَا tahsis edatıdır. نَحْنُ mübteda, مُصْلِحُونَ ise haberdur.

فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Öyleyse siz de bile bile Allah’a ortak koşmayın.”⁴⁶¹

ف başlama harfidir. لَا nehy lâsıdır. تَجْعَلُوا muzâri meczum fiildir, sonundaki ن harfi düşmüştür. لِلَّهِ câr-mecrurdur. أَندَادًا mef’ûlün bih’tir. وَ haldır. أَنْتُمْ mübteda, تَعْلَمُونَ haberdur.

وَلَا تَقْرَبُوا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونُوا مِنَ الظَّالِمِينَ

“Şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz.”⁴⁶²

وَ atıf harfidir. لَا nefy harfidir. تَقْرَبُوا tesniye muhatabadır sonundaki ن harfinin düşmesiyle meczumdur. هَذِهِ şifattır, الشَّجَرَةَ şifattır. تَكُونُوا mef’ûlün bihtir.

وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ

“Onu inkâr edenlerin ilki olmayın.”⁴⁶³

وَ atıf harfidir. لَا nefy harfidir. تَكُونُوا ن harfinin düşmesiyle meczum muzâri fiildir. كَافِرٍ muzafun ileyhtir. أَوَّلَ şifattır, تَكُونُوا şifattır.

وَلَا تَتَّبِعُوا الْبَاطِلَ فَتَكُونُوا مِنَ الْخَالِفِينَ

“Ayetlerimi az bir karşılığa değiştirmeyin.”⁴⁶⁴

وَ atıf harfidir. لَا nehy harfidir. تَتَّبِعُوا meczum muzâri fiildir. الْبَاطِلَ muzaf ve muzafun ileyhtir. فَتَكُونُوا şifattır, تَكُونُوا şifattır.

وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكُونُوا مِنَ الْخَالِفِينَ

“Hakkı bâtulla karıştırıp da bile bile hakkı gizlemeyin.”⁴⁶⁵

وَ atıf harfidir. لَا nehy harfidir. تَلْبِسُوا meczum muzâri fiildir, sonundaki ن harfinin düşmesiyle cezmozmuştur. بِالْبَاطِلِ car-mecrurdur. وَتَكُونُوا önceki nehy-i hazıra metuftur. الْحَقَّ mef’ûlün bih’tir. وَ hal harfidir. أَنْتُمْ mübteda, تَعْلَمُونَ haber’dur.

وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُمْسِدِينَ

“Yalnız, yeryüzünde bozgunculuk yaparak fesat çıkarmayın.”⁴⁶⁶

وَ atıf harfidir. لَا nehy harfidir. تَعْنُوا meczum muzâri fiildir. فِي الْأَرْضِ câr-mecrur isimdir. مُمْسِدِينَ şifattır.

⁴⁶⁰ Bakara 2/11.

⁴⁶¹ Bakara 2/22.

⁴⁶² Bakara 2/35.

⁴⁶³ Bakara 2/41.

⁴⁶⁴ Bakara 2/41.

⁴⁶⁵ Bakara 2/42.

⁴⁶⁶ Bakara 2/60.

فَلَا تَكْفُرْ

“Sakın küfre girme.”⁴⁶⁷

لَا nehy harfidir. تَكْفُرْ meczum muzâri fiildir. Cezm alameti son harfindeki cezmdir.

وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسْجِدِ

“Siz mescitlerde itikâfta iken eşlerinize yaklaşmayın.”⁴⁶⁸

وَ atıf harfidir. لَا nehy harfidir. تُبَاشِرُوهُنَّ muzâri fiildir, ن harfinin düşmesiyle meczumdur. وَ hal harfidir. أَنْتُمْ mübteda, عَاكِفُونَ haberdur. فِي الْمَسْجِدِ câr-mecrurdur.

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

“Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin.”⁴⁶⁹

وَ başlama harfidir. لَا nehy harfidir. تَأْكُلُوا ن harfinin düşmesiyle meczum fiili muzâridir. أَمْوَالَكُمْ mef’ul’dür. بَيْنَكُمْ mekan zarfidir. بِالْبَاطِلِ câr-mecrur’dur.

وَلَا تَعْتَدُوا

“Ancak aşırı gitmeyin.”⁴⁷⁰

وَ atıf harfidir. لَا nehy harfidir. تَعْتَدُوا muzâri fiil ن nun düşmesiyle meczumdur.

وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ

Kendi kendinizi tehlikeye atmayın.”⁴⁷¹

وَ atıf harfidir. لَا nehy harfidir. تُلْقُوا nnun düşmesiyle meczum muzâri fiildir. بِأَيْدِيكُمْ ب harf-i cer, إِيْدِي muzaf, كُمْ muzafun ileyhtir. إِلَى التَّهْلُكَةِ câr-mecrurdur.

وَلَا تَخْلُقُوا رُؤُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ

“Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin.”⁴⁷²

وَ atıf harfidir. لَا nehy harfidir. تَخْلُقُوا meczum muzâri fiildir. رُؤُوسَكُمْ mef’uldür. حَتَّى nasp harfidir. يَبْلُغَ muzâri fiildir. الْهَدْيُ fail, مَحَلَّهُ mef’uldür.

Örneklerde de görüldüğü üzere nehy lâ’sı geldiği fiili ya son harekesini cezm yapmak suretiyle veya ef’ali hamseden fiilerin son harflerini düşürerek cezmetmektedir.

⁴⁶⁷ Bakara 2/102.

⁴⁶⁸ Bakara 2/187.

⁴⁶⁹ Bakara 2/188.

⁴⁷⁰ Bakara 2/190.

⁴⁷¹ Bakara 2/195.

⁴⁷² Bakara 2/196.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmada Arap dili'nde önemli bir yer teşkil eden şart ve cezm edatlarından bahsettik. Araştırmamızın sonucunda görüldüğü üzere bu edatlar Kur'an-ı Kerim'de çeşitli manalarıyla sıkça kullanılmıştır. Giriş kısmında bahsettiğimiz gibi şart edatları bahsini ele alan birçok çalışma vardır. Bu çalışmadaki amaç bu edatlara toplu olarak bakabilmek ve Kur'an'da kullanıldıkları örnekleri görebilmektir. Ve bu çalışma sayesinde amacımıza birazda olsa ulaştık.

Arap dili çok eski bir dil olması hasebiyle ayrı ayrı tüm konuları detaylı ele alınabilecek özelliktedir. Şart ve cezm edatlarında üzerinde çeşitli ve detaylı birçok çalışma yapılabilecek kapasiteye sahiptir.

Çalışmamız üç ana bölüm, giriş ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında ele aldığımız bu konu ile ilgili ülkemizde ve ülkemiz dışında hangi çalışmalar yazılmış bu çalışmaları vermeye çalıştık. Bunun yanında çalışmamızda hangi eserleri kullandığımızdan bahsederek şart ve cezm edatları konusuyla ilgili bilgiler verdik.

Birinci bölümde şart kelimesinin sözlük anlamından bahsederek Nahivcilerin şart kelimesinin anlamı ile ilgili düşünceleri vermeye çalıştık. Bölümün devamında şart ve cevap cümlesinden bahsederek şart edatlarını ve bu edatların anlamlarını vermeye gayret gösterdik. Şart edatlarını verirken eski nahiv alimlerinin ele aldığı günümüzde de şart edatı olarak kabul edilen tüm edatlarını vermeye çalıştık. Bu edatların cümledeki görevlerini farklı bir başlık altında topladık. Devamında cezmin ne anlama geldiğinden ve cezm edatlarından bahsettik.

İkinci bölümde şart ve cezm edatlarının benzer ve farklı yönlerini ele almaya çalıştık. Bu edatların arasındaki derin farklılıkları ortaya çıkarmak için Arapça'nın derinliklerinde kafa yormak gerekir. Elimizden geldiği kadarıyla aralarındaki belli başlı farklarından ve benzerliklerden bahsettik. Üçüncü bölümde ise Kur'an-ı Kerim'de kullanım örneklerini verdik. Ve bunun yanında Kur'an'da sayı itibarıyla ne kadar kullanıldığı hakkında bilgi verdik.

“Arap Dili'nde Şart ve Cezm Edatları” adlı konu klasik nahiv kitaplarından taratılarak bu edatlar hakkında bilgi toplamaya çalıştık. Sibeveh'in Arap dilinde önemli bir yer sahip olan *el-Kitab* 'ında 'ceza bahsi' olarak yer verdiği bu konuyu inceleyerek, Sibeveyh'inde düşüncelerini dikkate alarak tezimizde yer vermeye çalıştık. Müberred'in *Muktadab* 'ın da şart edatlarını mecazat başlığı altında ele almıştır. Bizde bu başlığı inceleyerek konumuzu araştırdık. Arap diline dair en eski bu eserlerin yanında

Cürcânî'nin *el-'Avâmilü'l-mi'e'si*, Zeccâcî'nin *el-Cümel'i*, Cevherî'nin *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye'si*, Ceyyânî'nin *'Umdetü'l-hâfız ve 'Uddetü'l-lâfız'ı*, el-Fadlî'nin *Muhtasaru'n-Nahv'i*, Mârûnî'nin *Bahşü'l-meâlîb'i*, Ebû Ca'fer en-Nahhâs'ın *et-Tuffâha fi'n-Nahv'i*, Zemahşerî'nin *El-Mufasssal fi İlmi'l-'Arabiyye'si*, Zeccâcî'nin *Kitabu'l-Lâmat'ı*, Hemedânî'nin *el-Müsâ'id 'alâ Teshîli'l-fevâ'id'i*, en-Nahhâs'ın *et-Tuffâha fi'n-Nahv'i*, İbn Hişâm en-Nahvî'nin *Şerhu Şüzûrû'z-zeheb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab'ı* ve günümüzde yazılan çeşitli nahiv kitaplarından araştırılmıştır. Eski nahiv kitaplarında ele alınan şart edatlarının sayısı daha az verilmektedir. Günümüze doğru yazılan eserlerde bu edatların sayılarının arttığını farketmekteyiz. Bu çalışmada da şart ve cezm edatı olarak sayılan edatların hepsi bir arada verilmeye çalışılmıştır.

Nahiv kitaplarında şart edatları genel olarak muzâriyi cezmeden edatlar başlığıyla yer almakla birlikte şart edatları olarak da yer almaktadır. Cezmeden edatlar başlığı altında yer almasının bir sonucu olarak şart edatları bir bütün olarak görülememiştir. Edatlar bütün yönleriyle ele alınamamıştır. Görüldüğü üzere şart ve cezm edatları birbirleriyle bağlantılı edatlardır. Ve bir bütünlük arz etmesi hasebiyle bir çalışmada ele alınmaya çalışılmıştır.

Cezm edatları konusunda alimler arasında pek farklı görüşler yoktur. Eski eserlerde de günümüze doğru telif edilmiş eserlerde de cezm edatları dört tanedir. Nahive dair yazılan çeşitli eserlere baktığımızda bu konuda alimler arasında ihtilafli görüşler olmadığını görmekteyiz.

Araştırmamız da şart edatları ile ilgili edinilen bilgilere göre neredeyse tüm şart ve cezm edatları bu görevlerinin dışında çeşitli görevlerde kullanılmaktadırlar. Kur'an-ı Kerim'de de bu edatlar çeşitli görevleriyle kullanılmıştır. Edatların hangi görevlerde kullanıldığı cümlelerin bağlamından veya irabından çıkarılmaktadır.

Nahiv kaynaklarında yer alan bu edatların sayısı ve görevleriyle ilgili genel olarak aynı şeyler yer almakla birlikte eserlerde farklı noktalarda ele alınmıştır. Bu farklılıkların olması araştırmacılar ve dilbilimciler için bir zenginliktir.

Araştırmada anlaşılan bir diğer nokta ise bu edatların bir yapıda olmayıp farklı farklı yapılarının olduğudur. Yapı farklılığının yanında anlam, âmil vb. bakımlardan da birbirlerinden farklılık göstermektedirler. Yani bu edatlar için şart anlamı vermelerinin veya cezmetmelerinin dışında genel kanılarda bulunulamamaktadır.

Şart ve cezm edatları birkaçı hariç diğerleri Kur'an-ı Kerim'de kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de şart manasında kullanılmayan edatlar *إِنَّمَا*, *أَيَّانَ*, *أَيْنَ*, *كَيْفَمَا*, *دَر*, *مَنْ*, *مَا*, *إِن*, *مَنْ*, *مَا* ise Kur'an-ı Kerim'de şart anlamında kullanılan edatlardır.

Şart edatlarının hepsi şart manası verir elbette fakat cümlelere kattığı anlamlar farklı olduğu için cümlenin bağlamına uygun bir şart edatı kullanılmaktadır. Ele aldığımız şart edatları anlam, yapı ve amil bakımından birbirinden farklılık arz ettiğinden yukarıda bahsetmiştik. Bu edatlar yapı bakımından harf, isim, zarf olan ve zarf olmayan edatlar olarak ayrılmaktadırlar. Harf olan şart edatı sadece **إِنْ** dir. İncelediğimiz eserlerde nahivcilere göre harf olduğu konusunda görüş birliği vardır. Sibeveyh'e(ö. 180/796) göre **إِذَا** da bir harftir fakat Müberred(ö. 286/900), İbnü's-Serrâc(ö. 316/929) gibi âlîmlere göre bu edat isim görevindedir. Harf olan bir diğer edat ise **لَمَّا** edatıdır.

Amil olma bakımından ise cezm eden şart edatları ve cezm etmeyen şart edatları olarak ikiye ayrılır. Bu edatların sayısı nahivcilere göre farklılık arz etmektedir. Sibeveyh(ö. 180/796) el-Kitab'ında bu edatların sayısını 10 olarak verir. Sibeveyh'in şart edatı olarak ele aldığı edatlar **إِذَا**, **إِنْ**, **حَيْثُمَا**, **أَيْنَ**, **أَيَّ**, **مَتَّى**, **مَا**, **أَيَّ**, **مَتَّى**, **مَا**, **أَيَّ**, **مَتَّى** bunlardır. Bunun yanında Müberred'de(ö. 286/900) Muktabad adlı kitabında bu edatların sayısını 10 olarak vermiştir. Müberred'in şart edatı olarak ele aldığı edatlar **أَيْنَ**, **مَتَّى**, **أَيَّ**, **حَيْثُمَا**, **مَنْ**, **أَيْنَ**, **مَتَّى**, **أَيَّ**, **حَيْثُمَا**, **مَنْ** harfleridir. Zeccâcî(ö. 337/949) bu iki âlîmin aksine el-Cümel'inde bu edatların sayısını 12 olarak verir. Bunlar: **إِنْ**, **مَهْمَا**, **إِذَا**, **حَيْثُمَا**, **كَيْفَ**, **كَيْفَمَا**, **أَيْنَ**, **أَيْنَمَا**, **أَيَّ**, **أَيَّانَ**, **إِنْ**, **مَهْمَا**, **إِنْ**, **مَهْمَا**, **إِنْ** harfleridir. Klasik nahiv eserleri ve günümüze doğru ele alınan eserlerde şart edatı olarak verilen edatların hepsini ele aldık. Tezimizde 20 tane şart edatını ele aldık. Bunlardan 13 tanesi iki muzâri fiili cezm etmektedir. Geri kalan 7 şart edatı ise cezm etmeyen şart edatıdır.

Muzâri fiili cezm eden şart edatlarında ise eserler arasında bir ihtilaf yoktur. Nahiv âlîmleri bu edatların sayılarını dört olarak vermektedir. Bunlar **لَمَّا**, **لَمَّا**, **لَمَّا**, **لَمَّا** edatlarıdır.

Tezimizde şart ve cezm edatlarını etraflıca inceleyerek bu edatların nerelerde kullanıldıklarını ve cümleye hangi anlamları kattıklarını göz önüne koyarak Kur'an-ı Kerim'deki kullanımlarını incelemeye çalıştık.

Çalışmamız sonucunda ulaştığımız sonuçları maddeler halinde sıralayabiliriz.

- Şart ve cezm edatları ayrı konular olmalarıyla birlikte birbirleriyle girintili konulardır.

- Şart edatları iki kısma ayrılmaktadır. İki fiili muzâriyi cezm eden şart edatları ve cezm etmeyen şart edatları.

- Cezmeden şart edatları iki fiili cezm ederken, şart edatı olmayan cezm edatları sadece bir fiili cezm etmektedir.

- Şart edatlarının sayıları ile ilgili farklı görüşler vardır fakat bunun aksine cezm edatlarının sayıları bellidir.

- Şart edatlarının şart görevleri dışında farklı görevleride vardır.

- Şart cümlesi kurulmak istendiği zaman hangi edatın kullanılacağı cümlenin bağlamına ve vermek istediği anlama bakılarak kullanılır.

- Bu edatlar Kur'an-ı Kerim'de farklı görevleriyle pek çok yerde kullanılmıştır.

- Şart edatlarının sayıları noktasında farklı görüşler vardır. Eski nahiv alimleri farklı edatları şart edatı olarak kabul etmektedirler.

- Günümüzde telif edilen eserlerde ele alınan şart edatlarının sayıları eskiye nazaran daha çok verilmektedir.

Sonuç itibariyle şart ve cezm edatları Arap Dili'nde günlük hayatta pekçok yerde kullanılmalarının yanında Allahu Teâlâ'da bu edatları Arap Dili'nin en veciz örneği olan Kur'an-ı Kerim'de kullanmıştır. Biz bu ayetlerin sadece bir cüz'ünü ele alabildik. Arap dili bitmek bilmeyen bir derya deniz olması hasebiyle bu konumuz ve Kur'an-ı Kerim'deki tüm kullanımlarının detaylı olarak incelenebilmesi için daha detaylı araştırmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Ahmed, A. T. ve ez-Za'bi, Y. C. (1993). *el -Mu'cemu'l vafi fi edevati'n -nahvi*. (2. Baskı). Ürdün: Daru'l-Emel.
- Akdağ, H. (1984). *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Rekin Kitabevi.
- Akşit, E. (2017). Arap dilinde mâ edatı ve işlevleri. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 4, 41-59.
- Aktaş, S. (2006). *Kur'an'da istifhâm üslûbu*.Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Altuntaş, H. ve Şahin, M. (2006). *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. (12. Baskı) Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Amâyre, İ. A. ve es-Seyyid, A. M. (1795). *Mu'cemu'l-edevât ve'd-damâir fi'l-Kur'âni'l-kerim*. İran: Daru'l Fikr.
- Âsârî, Zeynuddîn Şabân b. Muhammed el-Kuraşî. (1987). *Elfıyyetu'l-âsârî kifâyetu'l-gulâm fi i'râbi'l-keâm*. (Z. Zâhid ve H. Nâcî, Thk.). Beyrut: Mektebetü'l-naziyyetü'l-arabiyye.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl. (1993). *el-Usûl fi'n-nahv*. (Cilt. 2). (A. el-Fetlî, Thk.). Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- Bağdâdî, Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsılî. (2002). *Tevcîhu'l-luma' şerhu kitâbi'l-luma'*. (F. Z. M. Diyâb, Thk.). Kahire: Darü's-Selam.
- Bağdâdî, İbn Şukayr Ebû Bekr Ahmed b. El-Hasan. (1987). *el-Muhallâ vucûhh'n-nasb*. (F. Fâris, Thk.). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Bakırcı, S. ve Çögenli, S. (2000). *Arapça Edatlar Sözlüğü*. Erzurum: Bakanlar Matbaacılık.
- Basrî, Halef el-Ahmer b. Hayyân b. Muhriz el-Eş'arî. (1961). *Mukaddime fi'n-nahv*. (İ. et-Tenûhî, Thk.). Dimaşk: Dar İhyai't-Türasi'l Arabi.
- Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. (691). *Envâru't tenzil ve esraru't tevil*.(Cilt. 1). Beyrut: Dar İhyait-Türasil Arabi.
- Boynukalın, M. (2010). Şart. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (Cilt. 38, ss. 364-365). İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.
- Bustânî, B. (1987). *Muhîtü'l-muhît*. Lübnan: Typo Press.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. (2009). *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l- 'arabiyye*. Kahire: Daru'l-Hadis.

- Ceyyani, Cemaleddin Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Malik et-Taî. (1982). *Şerhu'l-kafîyyetiş-şafîyye*. Mekke: Camiatü'l-Ümmü'l-Kura.
- Ceyyânî, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelüsî. (1977). *'Umdetü'l-hâfîz ve 'uddetü'l-lâfîz*. (A. A. ed-Dûrî, Thk.). Bağdad: Matba'tü'l-A'nî.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir Abdirrahmân b. Muhammed. (2009). *el-'Avâmilü'l-mi'e*. Lübnan: Daru'l-Minhac.
- Çöğenli, M. S. (2019). *Kur'ân'ın Dil Yapısı*. Erzurum: Zafer Yayınevi.
- Çörtü, M. M. (2017). *Sarf-Nahiv-Edatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Çörtü, M. M. (2021). *Arapça Dilbilgisi Nahiv*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Dağdeviren, A. (2017). Kur'ânî anlatımda istifham hemzesi. *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi*, 27, 49-72.
- Demirayak, K. (2016). *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*. İstanbul: Cantaş Yayınları.
- Derviş, M. (1992). *İ'rabu'l-Kur'an-il'kerim ve beyanuhu*. Suriye: Daru'l-İrşad.
- Endelüsî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân. (1998). *İrtişâfü'd-ğarab min lisâni'l-'arab*. Kahire: Matbaatü'l-Medenî.
- Ensârî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm. (2004). *Kaṭrû'n-nedâ ve bellü's-şadâ*. Beyrut: Daru'l-Kitabu'l-Alemiyye.
- Ensârî, İbn Hişâm Ebû Muhammed Cemâlüddîn. (1964). *Muğni'l-lebîb*. (Cilt. 1). (Dr. M. el-Mübârek ve M. A. Hamdüllâh, Thk.). Dimeşk: Dârü'l-Fikr.
- Esed, M. (1997). *Nahvu'l-luğati'l-arabiyye*. Beyrut: El-Mektebetü'l-Asriye.
- Esmer, R. (2005). *Mu'cemu'l-edevat fi'l-Kur'ani'l-kerim*. Beyrut: Darü'l Cîl.
- Fadlî, Abdu'l-Hadî. (1980). *Muhtasaru'n-nahv*. Cidde: Daru'l-Şurûk.
- Ferâhîdî, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. (1985). *el-Cumel fi'n-nahv*. (F. Kabâve, Thk.). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Ferâhîdî, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. (2002). *Kitâbü'l-'ayn*. (Cilt. 1-2-4). (D. Abdu'l-Hamid Hendavî, Thk.). Beyrut: Daru'l-İlmiyye.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. (2005). *el-Kâmûsü'l-muhîṭ*. Beyrut: Müessesetü'l-Risale.
- Galayini, M. (1993). *Camîu'd-durusi'l-luğati'l-arabiyye*. (Cilt. 1). Beyrut: y.y.
- Günday, H. ve Şahin, Ş. (2014). *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*. İstanbul: AlfaYayınları.

- Hasan, A. (1119). *en-Nahvü'l-vâfi maa rabtihi bi-esâlibi'r-refi'a ve'l-hayati'l-luğaviyyeti'l müteceddide*. (Cilt. 4). Kahire: Dâru'l-Ma'ârif.
- Hemedânî, Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. Akîl. (1982). *el-Müsâ'id 'alâ teshîli'l-fevâ'id*. (Cilt. 4). (M. K. Berekât, Thk.). Dimeşk: Daru'l-Fikr.
- Hemedânî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî. (1979). *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*. (A. M. Harun, Thk.). Dimeşk: Daru'l-Fikr.
- Herevî, Ali b. Muhammed en-Nahvî. (1993). *el-Uzhiyye fi'ilmî'l-hurûf*. (A. el-Mellûhî, Thk.). Dimeşk: Mecma'u'l-Luğa el'Arabiyye.
- ibn Bâbeşâz, Tâhir ibn Ahmed. (469). *Şerhu'l-mukaddimeti'l-muhsibe*. (Cilt. 1). (H. Abdulkerim, Thk.). Kuveyt: Matba'atü'l-Asiriyye.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiû. (1119). *Lisânü'l-'arab*. Kahire: Dârü'l-Maârif.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. (2010). *el-Kâfiye fi'ilmî'n-nahv*. (A. Şair, Thk.). Kahire: Mektebetü'l-Edeb.
- İmam Muhammed İbn Saud İslam Üniversitesi. (t.y.) *Silsiletü't-ta'limu'l-luğati'l-arabiyye-nahiv*. (Cilt. 3). Bursa: Emin yayımları.
- Keskin, M. (2019) Şart anlamındaki اِشْرَاق ve اِنْشَاء 'in arap dili ve belâğatı açısından değerlendirilmesi: bazı ayetler örneğinde, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 526-538.
- Köse, S. (2016). *İslâm Hukukuna Giriş*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Kuraşi, Ebu Abdurrahman Habal b. İbrahim. (2003). *en-Nahvu't-tatbîgî mine'l-Kur'an-i ve's-sünneti*. (3. Baskı). Tanta: Dârü'l-Ziya.
- Maksudoğlu, M. E. (1969). *Arapça Dilbilgisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Malikî, İmam Ahmed b. Abdinnur. (2002). *Rasfu'l-mebânî fi şerhi hurufu'l-me'a'ni*. (A. M. el-Harrad, Thk.). Dimeşk: Daru'l-Kalem.
- Mârûnî, Cermânûs b. Ferhat b. Matar el-Hasrûnî el-Halebî. (1899). *Bahşü'l-me'tâlib*. (S. el-Hûrî, Neş.). Beyrut: Cizvit Misyonerler Basın.
- Me'id, Abdu'l-Aziz Ali Salih. (1976). *Eş-Şart fi'l-Kur'ani'l-kerim*. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Kahire Üniversitesi, Kahire.
- Mekkî, Abdullah bin Ahmed bin el-Fâkihî en-Nahvî. (1988). *Şerhu kitabu'l-hudud fi'n-nahv*. (R. A. el-Dumeyrî, Thk.). Kahire: Daru'l Tedamun.

- Meydânî, A. H. (1996). *el-Belagatu'l arabiyye üsûsuha ve ulumuha ve fûnunuha*. Beyrut: Daru's Şamiyye.
- Muhtar Ömer, A. (2008). *Mu'cemu'l-luğati'l-'arabiyye el-muâsıra*. Kahire: A'lemü'l Kütüb.
- Murâdî, H. K. (1992). *el-Cene'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*. (F. Kabâve- M. N. Fâzıl, Thk.). Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Mutçalı, S. (2012). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Müberred, Ebu'l-'Abbas Muhammed b. Yezîd. (1993). *el-Muktabadab*. (Cilt. 2). (M. 'Abdulhâlık 'Adîme, Thk.). Kahire: Metâbi'u'l-Ehramu't-Ticariyye.
- Nadiri, M. E. (1997). *Nahvu'l-luğati'l arabiyye*. Beyrut: El-Mektebetü'l-Asriye.
- Nahhâs, E. C. (1965). *et-Tuffâha fi'n-nahv*. (K. İ'va, Thk.). Bağdad: Matba'atü'l-A'ni.
- Nahvî, İ. A. (t.y.). Ya'îş. *Şerhu'l-mufasssal*. Mısır: İdaretü't-Tıbbâ'a el-Münîriyye.
- Nahvî, İ. H. (2001). *Şerhu şüzûrû'z-zeheb fi ma'rifeti kelâmi'l-'arab*. Beyrut: Daru'l-İhyae't-Turasi'l-Arabiyye.
- Nâsîf, Hifnî b. İsmâîl b. Halîl b., Diyab M., Tamum Ş. M., Muhammed E. Ö., Muhammed S. (1930). *Kavaidi'l-luğati'l-arabiyeti fi'n-Nahv ve's-sarf ve'l-belağati*. Kahire: El-Matbaatü'l-Emiriyye.
- Sağbir, M. A. (2001). *el-Edevatü'n-nahviyye fi kitabit-tefsir*. Beyrut: Daru'l-Fikri'l-Muasıra.
- Semerkindî, E. L. (1993). *Tefsiru's semerkandi el-müsemma bahru'l-ulûm*. (A. M. Mu'avvid ve Â. A. Abdu'l-mevcûd ve Z. A. en-Nûtî, Thk.). Beyrut: Daru'l-Kutubi'l- 'İlmiyye.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr 'Amr b. Osman b. Kanber. (1992). *el-Kitap*. (Cilt. 3). ('A. M. Harun, Thk.). Kahire: Mektebetü'l-Hancî.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. (t.y.). *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. b.y.: Saru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Şerif, M. H. (1996). *Mu'cem hurufu'l-me'ni fi'l-Kur'âni'l-kerim*. Beyrut: El-Risale Vakfı.
- Tanç, H. İ. (2009). *Kur'ân-ı Kerîm'de Edatlar*. Fecr Yayınları: Ankara.
- Ürün, A. K. (1998). *Arap Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*. Konya: Esra Yayınları.
- Üstün, A. S. (2011) *Kurân-ı Kerim Sözlüğü*. b.y.
- Yaşar, A. (1996). *Arapça'nın Temel Kuralları*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Yılmaz, O. (2009). *Arapça Dilbilgisine Giriş*. b.y.: Eğitim Yayınları.
- Zeccâci, Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. İshak. (1985). *Kitabu'l-lâmat*. (M. el-Mübarek, Thk.). Suriye: Daru'l-Fikr.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. (2003). *el-Mufasssal fî ilmi'l-arabiyye*. (D. F. S. Kadara, Thk.). Amman: Dâr Ammar.

ÖZGEÇMİŞ

Havva ASLAN, İlkokulu Trabzon'un Köprübaşı ilçesinde bulunan Fidanlı İlkokulunda ve ortaokulu Köprübaşı Ortaokulunda okudu. 2013 yılında Sürmene Şehit Muhammed Yıldız İmam Hatip Lisesinden mezun oldu. 2014 yılında başladığı Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 2019 yılında mezun oldu. Yine aynı yıl Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Temel İslami Bilimler Ana Bilim Dalında Yüksek Lisansa başladı. 2021 Yılında Van Erciş Şehit Osman Kaya İmam Hatip Ortaokuluna Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak atandı ve görevine burda devam etmektedir.

